

CAPITOLUL III. ARHITECTURA NEOLITICULUI DEZVOLTAT {I MIJLOCIU

Definirea neoliticului dezvoltat [i mijlociu din România. Sistemele folosite

Prin neolitic dezvoltat înțelegem civilizațiile a căror geneză derivă din CBA (chalcoliticul balcano-anatolian) [i încheie evoluția în eneolitic sau vremea în care în vecinătate sunt comunități eneolitice. Prin CBA definim, în principal, grupele vin. iene, Policromia [i ultimele faze ale culturii Star. evo – Cri[, adică etapele SC IIIB-IVA-IVB – Vin. a. A1-A3, când se mai constată migrații sudice, balcano - anatoliene. Acestea ar fi: Vin. a., cultura Banatului [i grupele sale, restul culturilor sunt legate de neoliticul mijlociu.

La nivel Vin. a. C sunt noi migrații [i difuziuni sudice, cu mai multe etape pentru Banat, Oltenia [i sudul Transilvaniei, fenomen numit „ocul” Vin. a. C (Lazarovici Gh. 1977b, 26-27; 1979, 118, 137; 1981, 180-181; 1987; 1991; 1994; Kalmar-Maxim 1991, 124 [i urm.). În sud el a fost definit ca Vin. a. – Plo. nik I (vezi mai sus bibl. la M. Garašanin) sau mai nou *grupa Gradacka* (considerat contemporan cu locuirea de la Vin. a. dintre - 6,5 – 6 m, făr ca aici să fie clare materiale de tip Gradac; anterior etapei Vin. a. C1 a lui Milojević, corespunde cu faza C1 a lui Schier; Garašanin M. 1997, 19), în Banat [i Serbia având alte numeroase grupe. Cele mai importante contribuții pentru zonele de nord ale Banatului sunt cercetările lui Fl. Drașovean [i a echipelor sale de la Foeni (Drașovean 1991, 66; 1996; 1997), Parja II (1996), Hodoni (Drașovean et alii 1996; Drașovean 1996), Sat Chinez (Drașovean 1990; 1991; 1996) [i altele (Drașovean 1989; 1990; 1996), iar mai nou cele de la Uivar, în colaborare cu W. Schier (Schier, Drașovean et alii 2004; 2004-2005).

Sistemul Gh. Lazarovici – W. Schier

O nouă [i importantă analiză asupra materialelor de la Vin. a. – *Belo Brdo* a fost făcută de către Wolfgang Schier în teza sa de habilitare *Vin. a. Studien* (Schier 1995), în curs de publicare. Prin bunăvoința autorului am beneficiat de manuscrisul domniei sale, motiv pentru care am reanalizat materialele din descoperirile noastre de la Gornea, după codurile de forme ale lui W. Schier, pentru a verifica cronologia relativă a complexelor de la Gornea [i corelațiile lor cu cele de la Vin. a. - *Belo Brdo*.

Nu am reușit [i nici intenționat a reanaliza toate materialele vin. iene din Banat, deoarece sistemele noastre de codificare sunt mai complexe, nu se bazează doar pe forme, ornamente, stilistic, tehnologia de lustruire. La baza analizelor noastre stau formele, ornamentele, tehnica de ornamentare, categoria ceramicii, culoare, amestec, netezire-lustruire, ardere, analiza buzelor, bușilor, fundurilor sau picioarelor. Cum multe fragmente ceramice rezultate din săpături au fost selectate [i aruncate sau îngropate, materialele nu

mai pot fi reanalizate în totalitate. Acela[i lucru s-a petrecut [i cu materialele de la Vin.a studiate de W. Schier, care au fost în parte triate.

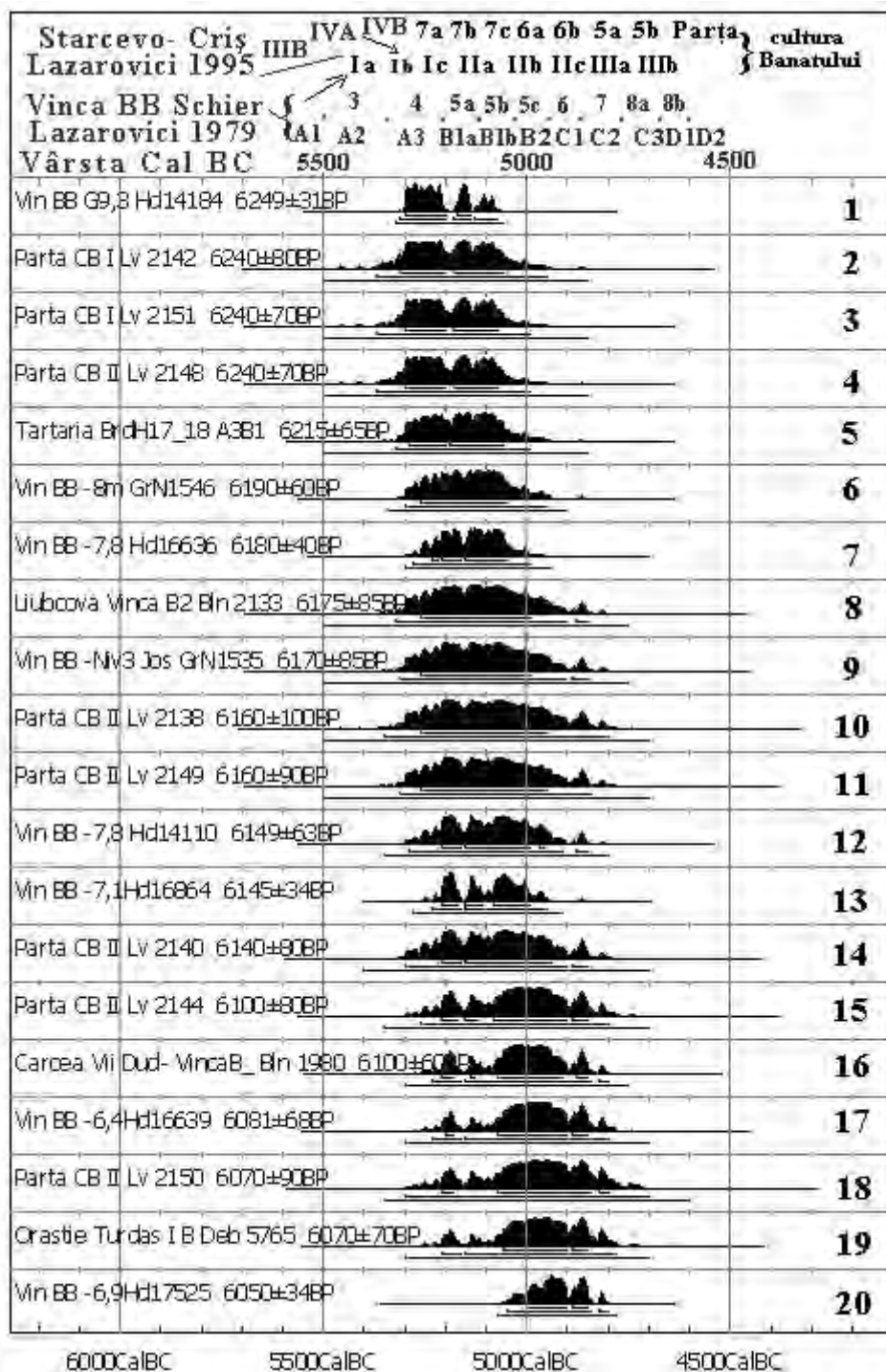

Fig. IIIa.1. Date radiocarbon pentru etapa veche a neoliticului dezvoltat

Analizele noastre cantitative, realizate după anii 1986, sunt corecte. Ele se bazează pe mostrele [i cataloagele noastre (Gh. Lazarovici), cu atribute mai puține decât cele ale lui W. Schier, dar a trece la alt sistem înseamnă a lăsa la o parte o serie de caracteristici, deja introduse în bazele de date.

Evoluția culturilor din neoliticul dezvoltat dăinuie până în eneoliticul timpuriu (Vin. a. C-D1). Pentru acele civilizații, care au grupe ce evoluează în paralel cu eneoliticul timpuriu [și mai apoi își încetează evoluția o dată cu începutul epocii cuprului sau eneoliticul mijlociu, folosim termenul de **neolitic dezvoltat**.

În aceste noțiuni, pentru regiunile noastre, intră civilizațiile (Fig. IIIa.2) :

- **Vin. a. A-D** (4 faze după Milojević), 11 faze după Schier, pentru Vin. a. BB [și 12 pentru întreaga civilizație (A1, A2, B1a, B1b, B2, C1, C2, C3, D1, D2), tot 10 etape după noi : fazele A1, A2, A3, B1, B1/B2, B2, B2/C (# C1 la Schier, la noi etapa era mai scurtă [și cuprindea [și un proces de retardare), C2, D1, D2.

- **Cultura Banatului I-III** (cu etapele IA, IB, IC, IIA, IIB, IIIA, IIIB) cuprinde Banatul de nord, mai puțin Valea Mureșului, unde se amestecă cu comunități Szakálhát, în diferite faze; cu grupe ca Bucovăț în est, Matejski Brod în vest.

- **Dudești – Vin. a.** apare în vestul Olteniei [și pe Olt, unde se amestecă cu cultura Dudești motiv pentru care le tratăm împreună;

- **CCTLNI sau CCTLNIS** (Complexul Cluj – Cheile Turzii – Lumea Nouă – Iclod – Suplac) este un complex cultural cu mai multe grupe, determinate de fondul local ce ocupă un spațiu întins cu numeroase diferențe culturale, stilistice [și evolutive, format pe bază CBA: Star. evo Criș târziu, Policromie, dar [și influențe vin. iene (A [și B) la orizonturi [și de intensități diferite.

Folosim noțiunea de **neolitic mijlociu** pentru civilizațiile a căror geneză nu derivă din contactul sau influența etapelor CBA, dar sunt rezultatul unor migrații [și au legături sau influențe cu etapele Vin. a. B sau cu grupe înrudite. În aceasta ar intra culturile: **Vădastra**, **Boian**, **Hamangia**; dintr-un alt cerc cultural ar fi **ceramica cu note muzicale** (migrațiune din spre nord-vest), iar în zonele de vest ale țării sunt cultura **Szakálhát** [și **grupul Pișcolt**, fenomene ce intră în aria grupelor de civilizații liniare, unde tipul de locuință, așezarea, ocupațiile, arhitectura, plastica, altarele, toate diferă de descoperirile din sudul Europei centrale [și din spațiul balcano-anatolian. Grupul Pișcolt este format doar pe bază Star. evo IVA [și Policromia târzie, iar în fazele târzii se amestecă cu Szakálhát [și poate cu Herpály. Așupra sa este greu să ne pronunțăm exact, deoarece cercetările din zonele noastre sunt lacunare.

Aria de răspândire a civilizațiilor ține [și de unitățile geografice: în zona deluroasă este cultura Vin. a. (Fig. IIIa.2-3), în zona de câmpie înaltă este cultura Banatului, în câmpia joasă este cultura Szakálhát, răspândită mai ales pe teritoriul Ungariei, dar cunoscută parțial [și pe teritoriul României, în Crișana de sud-vest. Complexul CCTLNIS are atâtea grupe stilistice din cauza dominanței unei componente locale sau vecine.

Neoliticul târziu (după unii eneoliticul timpuriu)

Cuprinde culturile sau grupele: Turda[, Tisa, etape sau faze evaluate din Dudești - Vin. a., Dudești, Vădastra, Stoicani-Aldeni (va fi tratat împreună cu cultura Gumelnița, al cărei aspect cultural este) [și Precucuteni; toate se dezvoltă după „ocul” Vin. a. C. Trebuie să precizăm că

dac\ oper\m cu sistemul sud-balcanic ar trebui s\ folosim termenul de eneolitic sau *epoca cuprului* (*#Copper Age sau Kupferzeit*, Horedt 1968), dac\ ne referim la cultura Tisa sau civiliza]iile dinspre vest, atunci termenul de neolitic târziu ar fi potrivit. Pentru teritoriul României nu avem dovada unei metalurgii a cuprului mai devreme de cultura Tiszapolgár, iar pe de alt\ parte cultura Co]ofeni nu este considerat\ a]ine de epoca cuprului (de[i acum sunt numeroase obiecte de cupru [i cupru arsenic).

Procesul de retardare, din zonele înalte, precum Banatul (Zorlen]u Mare, Ohaba Mâtnic, Ruginosu, Honorici, [.a.: Lazarovici Gh. 1979) [i dinamismul din câmpie (Par]a II, Uivar, Foeni, Sânanndrei, Chi[oda), arat\ o evolu]ie întrerupt\ de migra]ia Foeni ce duce spre eneolitic (Dra[ovean 1996; Schier, Dra[ovean 2004).

a) Cultura Vin.a

Date generale, Originea [i r\spândirea

Vin.a este rezultatul unor procese succesive de migra]ie [i difuziune, petrecute pe largi spa]ii din Balcani. La baz\ st\ chalcoliticul balcano-anatolian (CBA), marcat de Vin.a [i Policromie (grupe regionale). Despre originea, drumul, momentul, elementele acesteia am scris adesea (Lazarovici Gh. 1970, 473-475; 1977; 1977c; 1978; pentru leg\turile cu sudul Balcanilor, Lazarovici Gh. 1979; vezi comentariile privind Star.evo - Cri[târziu CBA: Lazarovici Gh. 1993; Lazarovici Gh., Nica 1991), prilej cu care am analizat [i alte opinii similare.

Vi. Lekovi**f** are o opinie diferit\, c\ originea culturii Vin.a provine din cea Star.evo (Lekovi**f** 1990), cu care nu suntem de acord (Lazarovici Gh. 1993, 24), deoarece autorul se mul]ume[te a analiza descoperirile dintr-un spa]iu prea restrâns, iar pe de alt\ parte nu]ine cont de diferitele asocieri (tehnologie, forme, ornamente, economie, [.a.). Ceea ce vede el este un proces de sintez\, o influen]are reciproc\, mai târzie, cu o evolu]ie scurt\, proces interesant ca motivistic\ . Trebuie s\ preciz\m c\ nu face un studiu aprofundat, ci este vorba doar de analize stilistice [i procese de convergen]\.

Desigur, procesul genezei trebuie reanalizat, mai ales pentru descoperirile din Macedonia. Materialele de la Vršnik II- Anzabegovo II au fost considerate a fi contemporane cu Karanovo II (III), (Garašanin M., Dehm 1963, 4-5), dar în acele niveluri sunt descoperiri de etap\ Vin.a A1. Noi am avut prilejul a studia depunerile de la Anzabegovo. O parte din materialele din Anzabegovo II con]in descoperiri de tip Vin.a A1, dar noi nu am verificat contextul în care apar, dac\ sunt complexe închise, informa]iile priveau nivelele de s\pare, ceea ce corespundea cu stratigrafia prezentat\ [i analizat\ de noi (Lazarovici Gh. 2006).

Originea [i drumul sunt marcate de descoperirile timpurii de la Paradimi, Anzabegovo II Pavlovac, Belovode, sta]iuni în care apare o ceramic\ neagr\ de origine sudic\.

Pe teritoriul României cultura Vin.a este r\spândit\ în Banat, vestul Olteniei, sudul Transilvaniei (Maxim 1999, repertoriul) [i Cri[anei. Cercet\ri mai importante sunt cele de la Gornea (Lazarovici Gh. 1977; 1979), Zorlen]u Mare (Lazarovici Gh. 1979, s.v.), Balta S\rat\ (Lazarovici Gh. 1975; 1979; Lazarovici Gh., Petrescu 2000; 2002; 2003; 2005), Hodoni

(Dra[ovean 1995), Liubcova (Luca 1985a; 1987; 1990; 1990a; 1993b; 1998; Luca, Dragomir 1987;1989), Uivar (Schier, Dra[ovean 2004), în Transilvania la T\rt\ria (Horedt 1949; Vlassa 1962; 1964; 1976a; Lazarovici Gh., Kalmar/Maxim 1991a; Luca 1996b; 1996c), Turda[(Roska 1928; 1928a; Vlassa 1979; Lazarovici Gh. 1991, 120; Lazarovici Gh., Kalmar/Maxim 1991a; Lazarovici Gh., Maxim 1996; Maxim 1999; Luca 1993; 1996; 1996a; 1996b; 2001), Or\[tie (Luca 1994a; 1996; 1997; 2000a), Romos, Miercurea Sibiului [. a. (Luca 1994a; 1995-1996; 1996a; 1996b; 1996c; 1997; [.a., [Luca WEB](#); pentru toate siturile men]ionate [i altele se poate consulta [i repertoriul descoperirilor neo - eneolitice din Transilvania: Maxim 1999).

Evolu]ia

Dup\ VI. Milo].if, evolu]ia cunoa[te patru etape mari A, B, C, D împ\vr]ite de noi în sub etape A1, A2, A3, **A3b**, poate **A4** (la Lazarovici Gh.), B1, B1/B2 (prima parte din B2 a lui Milo].if), **C1 (B2/C** Lazarovici Gh.), **C2, C3** (dup\ Schier), D1, D2, **D3** (la Todorova) [i are loc pe spa]ii mari (din Macedonia în sud-vestul Transilvaniei, opiniile noastre: Lazarovici Gh. 1970; 1977; 1979; 1985, [. a.), dar nu sunt atestate toate etapele în întreg spa]iul, problema evolu]iei trebuie uneori analizat\ pe faze. Cele mai timpurii descoperiri sunt de la Gornea (B21b), Liubcova [i poate Sat Chinez, datat\ în Vin.a.A2.

Iuliu Paul propune pentru Transilvania un **grup Turda[** cu trei etape : **Turda[I** = Vin.a.B1; **Turda[II** = Vin.a.B2; **Turda[III** = Vin.a.C (Paul 1965; 1969; 1992, tabel 1). Acestea nu se bazeaz\ pe analize, fiind doar afirma]ii, dar sunt opiniile autorului. Fl. Dra[ovean analizeaz\ critic aceste opinii [i analogiile lor, datând acest grup la nivel Vin.a.B2 evoluat, ca urmare a migra]iei Vin.a.C1 (Dra[ovean 1996; 1996a, 273 [i urm.) [i chiar la începutul etapei urm\toare, marcat de migra]ia grupului Foeni, datat post Vin.a.C1 în sta]iunile Mintia, {oimu[, T\ula[(Dra[ovean 1996b, 274). Cercet\riile lui Sabin Adrian Luca de la Turda[, Or\[tie – *Dealul Pemilor*, dar [i din alte sta]iuni Vin.a.din Transilvania, în special Miercurea Sibiului, datele de stratigrafie, stratigrafia comparat\ [i prelucr\riile matematice au adus noi elemente cu privire la evolu]ia culturii Vin.a, migra]iile [i evolu]ia local\ din anumite zone (Luca 1993). Deosebirile par acum nesemnificative, dar cu siguran\, publicarea materialelor [i noile cercet\ri realizate pe suprafe]e întinse, cu prospect\ri, vor aduce preciz\riile necesare.

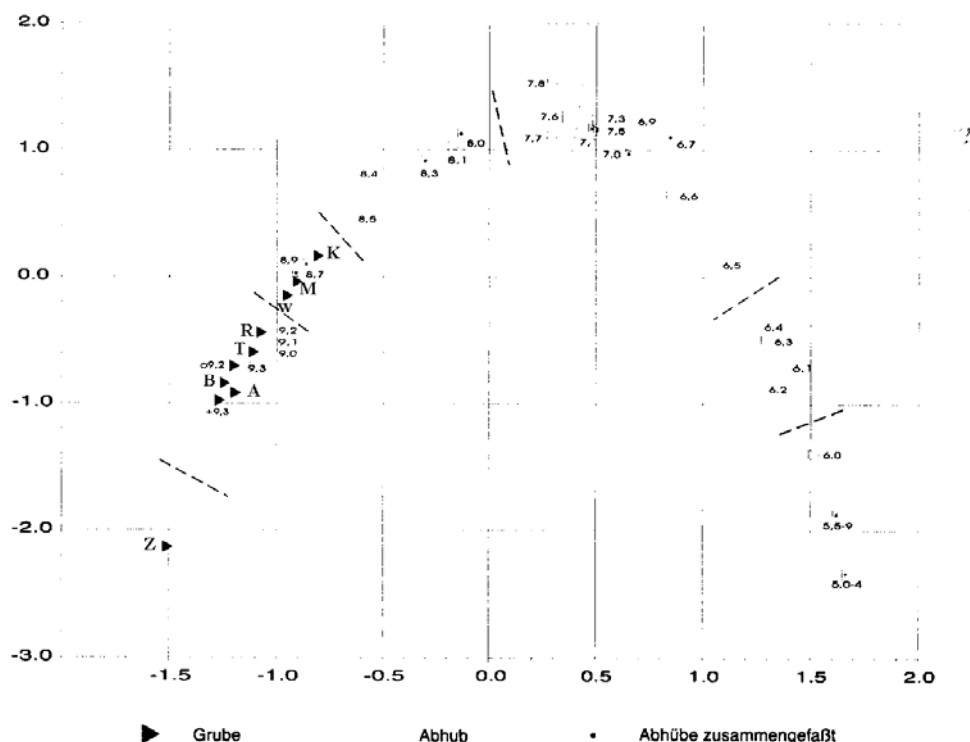
Analizând împreun\ cu Fl. Dra[ovean descoperirile de la Vrșac – *At*, datorate lui R. Rašajski [i Medovi].if (Rašajski 1975, fig. 14.1; Schier 1995, 285-286), în vederea realiz\rii unei monografii, am constatat prezen]a unor bogate materiale, unele identice cu cele de la Turda[, spre baza stratului de cultur\ de la Vrșac – *At*. Acelea sunt deocamdat\ cele mai sigure date privind rela]ia Vin.a.C - Turda[, la care desigur se adaug\ materialele de la Zorlen]u Mare III, în special vasele patrulatere asociate adesea cu o strachin\ tip S193.2 la Schier (Schier 1995, 72, fig. 32) (Lazarovici Gh. 1971, IX/6; 1994, 77, fig. 3), S\lb\gel – *Seli]te* (Moroz 1983; 1983a; Lazarovici Gh. 1991, 78-80, fig. 23/1-2; 1994, 79, fig. 5; Dra[ovean 1996, CVI/6, 113, kat. 20), Jab\r (Lazarovici Gh. 1979, 210; Dra[ovean 1996, 111, kat. 9), Chi[oda (Lazarovici Gh. 1994, 89, fig. 13-5, 14/10-11 unele sunt de factur\ Tisa I), Hodoni (Dra[ovean 1996, LIV/9, XXXIII/3, XXXIX/4), Sânandrei, poate Liubcova

(Draovean 1996, XCVI/6). În Oltenia apar la Rast (Dumitrescu VI. 1980, XXXII/2). În Transilvania materiale de acest gen sunt foarte numeroase [i apar la Turda[, T\ula[, Pianul de Jos (I. Paul, Limba, nivel grup Lumea Nou\ : Berciu D., Berciu I., 1958, Limba, fig. 19/4), dar [i în mediu CCTLNIS evoluat, în grupul Cluj, la Cluj - Napoca – *Bd. 22 decembrie*, Cluj – *Piaja Unirii* (Libert\jii la N. Vlassa 1970, 3-39; 1971, 21-63; 1976, 161-172) [i Zau de Câmpie, unde avem cele mai bune observa]ii stratigrafice, deoarece acestea apar în orizonturi anterioare etapei Foeni a culturii Petre[ti (Lazarovici Gh. 2000).

Stratigrafia [i cronologia

Cronologia relativ\ se bazeaz\ pe stratigrafia de la Vin.a, unde straturile acestei civiliza]ii au o grosime de 10 m, la care se adaug\ importante observajii de la Gomolava.

W. Schier, at\at în lucrarea monografic\ (Schier 1995), c\at [i într-o serie de studii (Schier 1991 [. a.) a elaborat un sistem extrem de analitic, de care trebuie [inut cont. Astfel, el a analizat deopotriv\ stratigrafia orizontal\ [i evolu]ia tipologic\ : tipologia [i evolu]ia formelor (Schier 1995, 17-119); tipologia [i evolu]ia ornamentelor [i stilisticii (Schier 1995, 19-151), a categoriilor de obiecte, a elementelor tectonice (toarte, proeminen]e), apoi a f\cut verific\ri pe etape, [in\ând cont de procesele de evolu]ie, involu]ie, retardare [i multe altele. Este un exemplu de lucrare modern\ n\scut\ în [coala german\ de arheologie (Boelicke et alii 1988; Wechler 2001).

aglomerările de materiale despre a căror asociere în bordeie, complexe sau straturi nu avem informații decât extrem de scarse.

Analize similare am făcut pentru multe din stațiunile viniciene din Banat, unele sunt încheiate, altele sunt în studiu sau prelucrare, deoarece informația arheologică este uneori insuficientă.

FIG. 3.7	B21b	P2	P4	P3	B10	B9	B24	Z1	B13	B15	B21a	B8	B11	B22	B18	B17	B19	B20
B17																X		
P3				X														
B13									X									
P2		X																
P1									X									
B10					X													
B9						X												
P4			X															
B15																		
B22																		
B11																		
B21a																		
BB21b	X																	
B19																		
B24																		
B8																		
B18																		
B20																		
B21b																		
P2																		
P4																		
P3																		
B10																		
B9																		
B24																		
ZP1																		
B13																		
B15																		
B21a																		
B8																		
B11																		
B22																		
B18																		
B17																		
B19																		
B20																		

Fig. IIIa.5. Gornea, diagrama bordeielor în funcție de forma vaselor (pe linii) și de culoare (pe coloane)

Materialele de la Vin. a. au fost triate de arheologi, ceea ce adaugă un plus de nesiguranță clasificărilor, dar ceea ce s-a păstrat a fost adunat după anumite reguli (buze, funduri, decor), așa încât susceptibilitatea față de clasificări, nu reduce gradul de încredere. Fără aceste clasificări și ordonări, probabilitatea de a emite judecăți corecte este infinit mai redusă. Pentru zonele noastre avem câteva date stratigrafice, analize și clasificări mai importante din siturile de la *Gornea*.

În stațiune există o stratigrafie verticală și intersecții de complexe; prelucrările de stratigrafie orizontală ne-au permis definirea etapelor Vin. a. A1, A2, A3 – aceasta din urmă aflate în proces de retardare (Lazarovici Gh. 1977; 1979). Multe din analizele întreprinse confirmă observațiile stratigrafice (Lazarovici Gh. 1977, 55-64; Frențiu, Lazarovici Gh. 1993). Abaterile sau evoluțiile paralele sunt ușor de observat în tabelul de mai sus (Fig. IIIa.5).

Faza	Dumitrașcu 1962 ▼	Dumitrașcu nivel	Lazarovici Gh. 1975 ▼	Lazarovici Gh. 1975 nivel	Lazarovici Gh. 1999-2004
A3	1,2 – 1,4	II	-1,20	I	1a ? urme de strat - 1,3m
A3	1 – 1,2	II	gropi -1,15	I	1b strat, gropi, bordeie
A3B1	0,8 – 1	I	locuințe 0,9-1,1	II	2a locuințe 0,90m
B1	0,6 – 0,8	I		II	2b locuințe (▼0,70)
B1	0,4 – 0,6	I	3 baza locuințe ▼0,5	II	2c locuințe (▼0,5)
B2	0,2 – 0,4		0,3 locuințe; niv. gropi foarte pastilate	III	retardare 3a resturi locuințe
B2?	0-0,20		3	III	3b retardare locuințe distruse

Fig. IIIa.6. Tabel sinoptic cu stratigrafia comparată a diferitelor campanii de la Balta Sărată

- **Balta Sărată** (Fig. IIIa.7). Cercetările din 1974-1975, dar și cele din 1999-2004 au confirmat existența nivelului **BS I** # Vin. a. A3, o etapă târzie post Gornea (Vin. a. A3), considerată de noi contemporană cu descoperirile de la Vin. a. BB faza 4, Vin. a. A3 la Schier (Schier 1995.1, Abb. 145-146); **BS II** cu mai multe etape de locuire, cu arhitectură deosebită, cu o evoluție locală neîntreruptă pentru Vin. a. B1 - B1/B2; **BS III**, un proces local de retardare, aparent fără dinamism, numit Vin. a. B2-C, cu numeroase locuiri în zonă (Balta Sărată – est; Caransebeș - Valea Cenchii, Jupa – Semafor: Lazarovici Gh. 1977b; 1991 s.v.; Luca 1993a), toate cu materiale Vin. a. C (Vin. a. C1 - C3 la Schier) (Lazarovici Gh. 1975; 1979; Lazarovici Gh. WEB Cluj; Lazarovici Gh., Petrescu 2003 [bibl.]). Cercetările din 2004 s-au concentrat asupra unei zone unde părea a nu se fi răspândit și etapa timpurie, dar am

ajuns doar la - 60 cm. Stratigrafia [i cronologia par acelea[i, doar c\ în nivel BS III mai sunt complexe de locuit cu o arhitectur\ bun\. Suprafe]ele urmeaz\ a fi l\rgite.

- **Zorlen]u Mare** (Fig. IIIa.7). Sta]iunea este foarte întins\, având un centru [i mai multe roiri în imediata vecin\tate, mai toate la nivel Vin. a. B2/C, într-un proces de retardare (Lazarovici Gh. 1971b; 1973; 1973b; 1975; 1976; 1977b; 1979 [i bibl.; 1981; 1991b; 1991 s.v. Zorlen]; 1994). Într-o suprafa]\ de 10 x 10 m a fost surprins\ o stratigrafie foarte bun\, cu o arhitectur\ în plin dinamism. Au fost identificate 6-7 nivele de locuire, cel mai vechi fiind surprins doar în unele sec]iuni din zona central\, punctul *Codru*. Locuirile de la *Gialu Giurii*, *Negru[a*, *Valea Alunului* [i altele, dateaz\ din etapa târzie, din vremea procesului de retardare. Ceramica de la Zorlen]u Mare, din primele nivele, de[i foarte timpurie nu mai are barbotin\. De asemenea lipsesc materiale de faz\ Vin. a. A. Apar unele materiale ce se reg\sesc la Vin. a. BB între nivelele de la - 8 – 7 m, dar nu exist\ un studiu analitic recent asupra lor, iar datele statistice nu au fost prelucrate.

Vin. a.	1962-1964	1973-1975	Complexele	Lazarovici Gh. 1979
A3-B1	I	7 discontinu	L1, L2, L6	XVII/A1-8, 10-13, 15-19; 43, 47, 49-55
B1	I	6		XVI/B6; XX/D1
B1	I	5	L	XVI/A9, 14, 21-40; XVI/B1-5, 7-26; H28-54; XX/D2,7; E11-17;
B1/B2	II	4	Gropi	XVI/H 28-54; XVIII/A, B; XX/D3-6, 8-9; E1-10; F; H1-13;
B2	II	3	Cuptor, Bx	XVIII/B; XVIII/F1-9; XXI/D
C1	II-III	2	G1, G2, G3	XVIII/C; XVIII/F1-28, 29-54; XIX/A; XX/F; XXI/A4,9; XXI/C8; XXI/E; F; XXII/B12-17; C;
B2/C retardare	III	1	P1, P2, P3, P4	XVIII/G1-17; XIX/B; C1-19; H1-31; XXI/A1-2; XXI/A3, 5-6; XXI/B1, 3-5, 9-12; XXI/C1-7, 9-10; XXII/C-I.

Fig. IIIa.7. Tabel sinoptic cu stratigrafia comparat\ a diferitelor campanii de la Zorlen]u Mare

- **Liubcova**, cu nivelele V # Vin. a. A1-A2; IV # A3-B1, ? la nivel B1-B1/B2; III # C1; II # C2; I # C3 retardare (Com[a 1969; Luca 1985a; 1991; 1993a; 1998 [i bibl.; Luca WEB);

- **Par]a – Tell 1 [i Tell 2**. În cercet\ rile mai vechi au fost semnalate mai multe locuri de faz\ Vin. a. A3, toate sporadice sau amestecate cu cultura Banatului I (vezi cultura Banatului); la Par]a (obiectivele 2, 3, 5, [. a.) exist\ descoperiri de faz\ Vin. a. C1 [i grup Foeni I (atât în obiectivele 1, 2, 3, 4) (Lazarovici Gh. 1972; 1975; 1979; Lazarovici Gh. et alii 2001 [i bibl.; Dra[ovean 1996, voci);

- **Hodoni**. Aici Fl. Dra[ovean a cercetat mai multe nivele pentru Vin. a. C. Exist\ complexe de faz\ C1 (similare celor de la Vr ac – At), precum [i de faz\ C2, ca [i un nivel Tisa I, poate nu cel mai timpuriu orizont (Dra[ovean 1990; 1995 ; 1996; Dra[ovean et alii 1996);

- **Uivar.** În cercetările moderne, cu caracter complex, germano-române, coordonate de W. Schier [i Fl. Dra[ovean (Schier, Dra[ovean 2004; 2005), cu prospectări, analize, datări, prelucrări statistice matematice [i informatice (S. Scharl, Suhrbier 2004) a fost descoperit\ una dintre cele mai întinse sta]iuni de faz\ Vin. a.C. Aceasta con]ine sisteme complexe de fortificare (Becker 2004; Becker WEB) [i o stratigrafie de cca. 4 m. Cercetările de aici, au adus o nou\ lumin\ privind arhitectura neolitic\, prin sistemele de fortifica]ii, dispunerea locuin]elor, arhitectura acestora, specificarea ocupa]iilor, tehnologia ceramicii, cronologia absolut\ [. a. (Schier, Dra[ovean et alii 2004; Schier WEB; Dra[ovean WEB, [. a., cuvinte cheie Uivar). Deoarece suprafe]ele deschise nu au fost înc\ cercetate integral (cu excep]ia zonei de fortifica]ii), nu e cazul s\ coment\m, lucrurile fiind deosebit de clare în literatur\.

Numeroasele date C¹⁴ din complexe, de la sistemele de fortificare, ofer\ o bogat\ [i clar\ informa]ie (www.zv.uni-wuerzburg.de/forschungsbericht/FOBE-akt);

- **T\rt\ria.** Stratigrafia stabilit\ de K. Horedt a fost un amestec de straturi, deoarece materialele nu au fost ridicate pe nivele de s\p\ături, ci pe straturi de culoare.

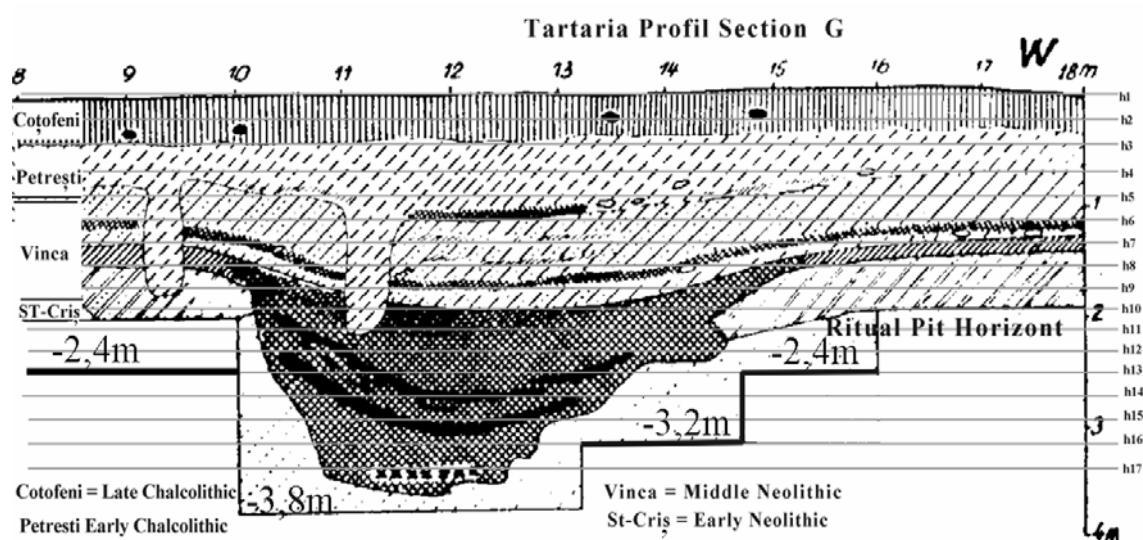

Fig. IIIa.8. T\rt\ria, corelarea stratigrafiei cu încadrarea cultural\

Aceasta a dus ca la fiecare din nivelele de colectare a materialelor s\ existe amestec între acestea. La N. Vlassa (Fig. IIIa.8) situa]ia stratigrafico - cultural\ se prezenta astfel: Turda[– Petre[ti, Petre[ti – Turda[, Petre[ti-Co]ofeni (Vlassa 1962; 1964).

Recent sta]iunea a fost din nou mediatizat\ din cauza „scrierii” dun\rene (WEB, s.v. T\rt\ria ex. www.prehistory.it/ftp/winn.htm, www.prehistory.it/fase2/merlinitartaria.htm). Noi am analizat mai de mult situa]ia de aici (Lazarovici Gh. 1977b; 1981), dar am revenit [i mai recent asupra ei (Lazarovici Gh. 2004b; Lazarovici Gh., Merlini 2005), (Fig. III.8), (www.geocities.com/symbolscom/Lazarovici).

- **Vrșac -At** este o întins\ a[ezare de faz\ Vin. a.C, din Banatul sârbesc, cu observa]ii stratigrafice importante pentru fazele Vin. a.C. **Vrșac - At I** con]ine gropi cu ceramic\ Vin. a.C1 cu forme, ornamente, tehnologie [i plastic\ caracteristice pentru Turda[I; **Vrșac - At II**, con]ine mai multe etape de locuire, în unele din ele apar materiale Foeni; **Vrșac At III**,

reprezintă o etapă în retardare (Schier 1995, 285-286; R. Rašajski, Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, ş. Jovanović ms.);

- **Miercurea Sibiului.** O altă mare staţiune, cu mai multe etape de locuire din diferite epoci, are o stratigrafie verticală [şi orizontală, completată de o cercetare interdisciplinară, cu prospectări, analize, datări, prelucrări statistice matematice [şi informatice (<http://arheologie.ulbsibiu.ro/> cuvinte cheie: Miercurea Sibiului, arheologie, Luca, Suciu [. a.). Pentru cultura Vin. a. sunt trei-patru etape de locuire cu stratigrafie verticală [şi orizontală. Locuirile sunt de fază Vin. a. A [şi B, cu strânse corelaţii cu CCTLNIS, poate noi variante sudice, dar [şi o evoluţie locală (Luca 1999-2000; 2001; Luca et alii 2000a; 2003; 2006; Luca <http://arheologie.ulbsibiu.ro/>).

- **Rast.** În săpăturile lui VI. Dumitrescu sunt definite două etape de locuire. Un studiu analitic asupra descoperirilor nu există. Sunt precizate două nivele, unul de fază Vin. a. C2 la Schier, altul cu materiale Vin. a. C – Gradešnica, după impresia noastră (Dumitrescu VI. 1990 [şi bibl.) Deoarece direct sau indirect, s-au ridicat semne de întrebare privind încadrarea unor descoperiri în sistemul nostru cronologic (Gh. Lazarovici) pentru fazele Vin. a. A1 (Schier 1991; 1995, 297; Garašanin M. 1993; 1997), am codificat descoperirile de la Gornea, după codurile străchinilor stabilite de W. Schier [şi am extras din bazele noastre de date (Fig. IIIa.7).

Rezultatele au confirmat ordinea iniţială stabilită de noi, dar sunt modificări cu privire la unele complexe. Aceasta se datorează evoluţiei neliniare a unor atribute, atribute definite aleatoriu atât de noi cât [şi de W. Schier la stabilirea cataloagelor, deoarece ele [ţin de tipologia declarată [şi nu de funcţionalitate. Se [tie că unele forme sunt legate de funcţionalitate, altele de modă, dinamismul este dictat de factori subiectivi (gust, modă, obiceiuri), care rămân cel mai adesea necunoscute.

Pentru a contrabalansa limitele metodei noastre, am apelat la serii separate, pe forme sau ornamente, iar prin coroborare am depistat elementele de evoluţie sau involuţie dintre forme sau ornamente, ceea ce face [şi Wolfgang Schier prin programele sale, având la bază principiile clopotului lui Gaus (Schier 1996) sau analiza componentelor principale.

Deoarece nu avem date C¹⁴ valabile pentru etapele Vin. a. A1 [şi A2, am fost nevoiţi a apela la stratigrafia comparată [şi analiza de clusteri, pentru determinarea evoluţiei [şi dinamismului celor mai timpurii etape vinciene. În ordonările noastre am folosit sistemul de codificare al lui W. Schier pentru formele de vase.

Desigur, sunt încă multe probleme generale de clarificat, dar nu este locul unui studiu analitic aici [şi acum. Din seria a lăturată rezultă foarte clar evoluţia descoperirilor de la Gornea raportată celor de la Vin. a. [şi anterioritatea complexului B21b faţă de unele descoperiri de la Vin. a. (Fig. IIIa.9).

	B21B	GR.9,3	P4	GR.Z	B11	GR.9,2	9,3BASIS
S186.2	8						
S186.3	5						
S187.2	4						
T4.2	4						
T4.1	4						
T1.2	3						
S147.1	3						
A5.3	3						
S186.4	2						
S56.2	2						
S158.1	2						
S28.3	2						
A5.2	1	1					
S19.5	4			1			
T3.2	3	2				1	
LS	4		2				
R5	2			1			
T3.1	6	1	2			1	
S145	2				1		
S18.7	1			1			
S18.4	1			1			
S54.3	1		2				
S18.2	1		1	1			
S18.3	1		1	1			
S19.1	1		1	2			
S26.1	1					1	
S121.3		1				1	
R2.1				2			
H1.1	1						1
S45.1	1						1
S124.2					2		
F2.1	1		1		1		
S135.1			1			1	
S16.3	1			1			
R2.2			3		1		
S123			2			1	1
H2.2			1				1
S41.4				1			1
S19.2				1			1
S28.4				1			1
H3.3	1						3
S21.3				1		3	3
S31.1						1	2
H3.2							4

Fig. IIIa.9. Serierea complexelor de la Gornea în funcție de tipologia lui Schier

Arhitectura vin.ian\ timpurie

În dezvoltarea arhitecturii vin.iene constatăm trei etape arhitecturale: una *timpurie* (la nivel Vin.a. A1/A2, numai perioadele de migrație), în care elementele de arhitectură par mai puțin evoluat, fiind foarte probabil vorba de o arhitectură în lemn, poate cu structuri care nu lasă urme evidente; alta *dezvoltată* din fazele A2-B2; [i *etapa târzie*, după „[ocul” Vin.a.C

(Vin. a. C1-C3 cu difuziuni Vin. a. C1 – faza Gradacka, C1-C2 Plo. nik, Lazarovici Gh. 1987; 1994). În perioadele și în siturile aflate în retardare (situri c\rorora migra]iile le schimb\ caracterul, prin caracter în]elegem a[ez\ri principale, secundare, sezoniere), arhitectura a[ez\rii se schimb\ de la un caz la altul.

Cercet\riile recente de la Uivar, Hodoni (suprafe]e mari, s\p\turi moderne), Turda[, Or\]tie, Foeni, Balta S\rat\, Miercurea Sibiului, au modificat întru câtva vechile opinii, ele aducând modele noi, de]i la Opovo r\mân]i structuri vechi.

A[ez\riile

Organizarea a[ez\rilor

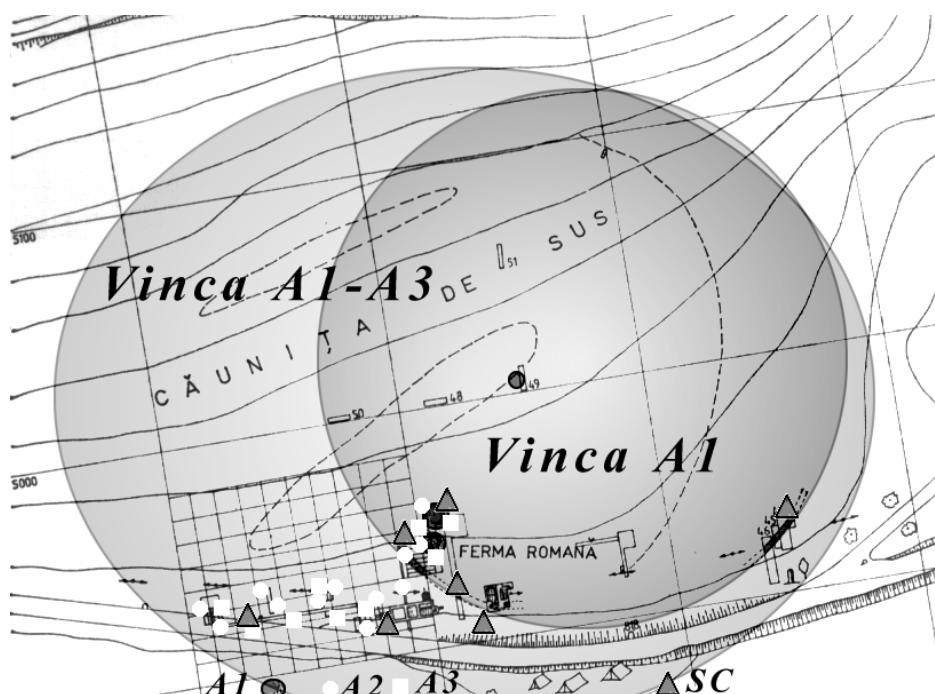

Fig. IIIa.10. Gornea, planul locuirilor neolitice și localizarea bordeielor din diferite etape

S\p\turile de la Gornea s-au axat pe traseul unui viitor drum, mutat pân\ la urm\ pe vechiul traseu prin str\daniile lui I. Dragomir și un inginer în]eleg\tor. Sistemul de s\p\tur\ de la Gornea și natura propriet\]ii asupra terenului nu a permis dezvelirea unor suprafe]e prea mari și de aici informa]ii limitate privind anexele gospod\re]ti.

În fazele A, cea mai întins\ sta]iune este cea de la Gornea, având peste]apte hectare (Fig. IIIa. 9-10). Un]an] de fortificare pare a fi ridicat chiar în etapa timpurie, deoarece în umplutura lui mai apar materiale Star.evo-Cri[, dar s\p\turile nu au permis clarific\ri stratigrafice în această privin]. Umplerea lui a avut loc în etapa Vin. a. A2/A3 (Fig. IIIa.9-11b).

Spre limita de est a fost cercetat]an]ul, un alt]an] a fost descoperit și în vecin\]tatea de nord a fermei, motiv pentru care etapa timpurie este localizat\ spre est.

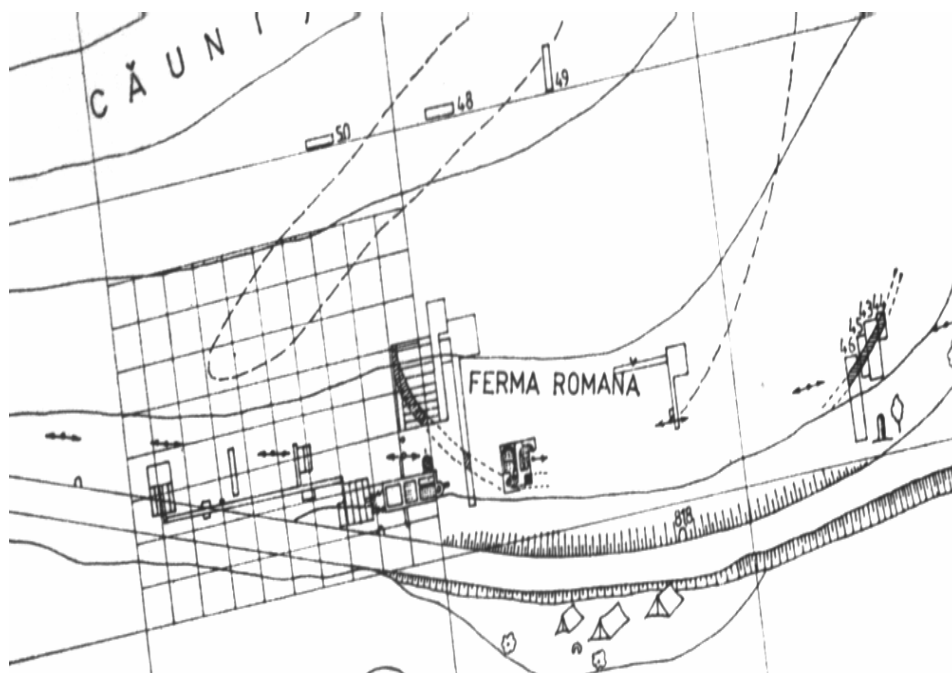

Fig. IIIa.11a. Gornea, planul secțiunilor cu urme neolitice, [an]ul timpuriu

Deoarece cercetările nu au cuprins suprafețe mari (s-a sâpat pe secțiuni [i casete) este dificil de a prezenta detalii privind densitatea de locuire pe suprafața stațiunii. În ultimele sondaje de verificare am constatat că centrul stațiunii se afla în zona sondajelor 48-50 (Fig. IIIa.11a-11b) unde am găsit [i cea mai groasă stratigrafie, care confirmă observațiile noastre anterioare. În stațiune au fost descoperite [i complexe star.eviene târzii, care confirmau sinteza Vin.a - Star.evo – Cri[din fazele evaluate (Lazarovici Gh. 1971; 1975; 1976; 1977, 69-81; 1987-1988 [. a.).

Fig. IIIa.11b. Gornea, planul secțiunilor cu cronologia complexelor

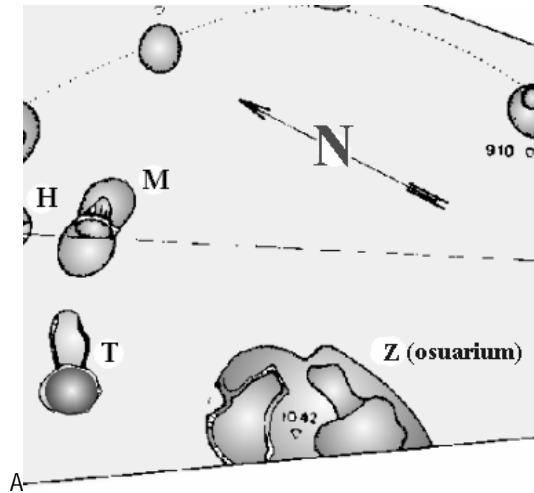

Fig. IIIa.12. Vin. a. BB, faza A, după Vasile

Observăm o intercalare a complexelor vin. iene de fază A2-A3 cu cele Star. evo-Cri[târzii (Fig. III.11). Ca și la Gura Baciului, pare să fie vorba de o intercalare familiară a complexelor, deși lucrurile nu sunt atât de clare, dar de fiecare dată complexe se întretaie. Locuințele sunt concentrate după reguli ale stațiunii (pante, vânturi dominante, sistemele de protecție: [an]uri, palisade, garduri). Locuințele sunt grupate câte două-trei, cu spații de circulat, altele rămân libere mici piațete (Zorlen] Fig. IIIa.37).

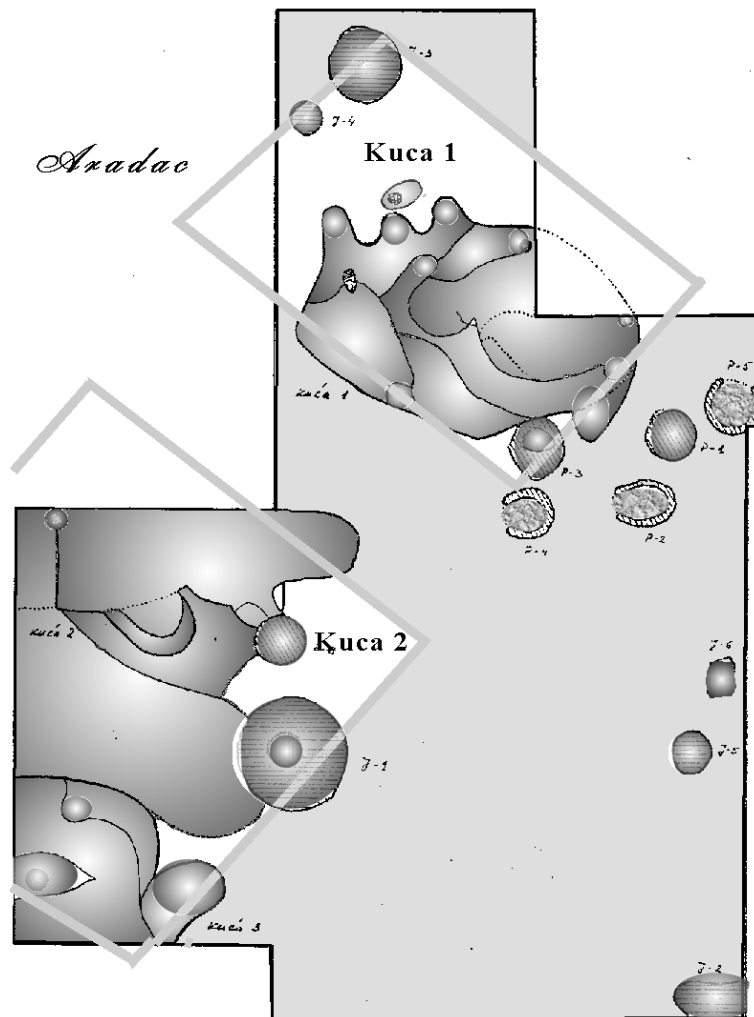

Fig. IIIa.13. Aradac, după Milojević

La Aradac, în Banatul de vest, Fig. IIIa.13, în etapa Vin. a. A (A-B1 cu hiatus între nivele: Milojević 1949a, 284, fig. 9) bordeiele din nivelul inferior Aradac I (Vin. a. A2-A3, Schier 1995, 281-282; fig. 145, 291) sunt amplasate la cca. 2-3 m distanță unele de altele (Staljo 1970, pl. 2-4).

La Balta Sărat, în fazele A, locuințele sunt situate la oarecare distanță unele de altele (nu mai puțin de 6-8 m), deși nu avem o situație chiar foarte clară. După informațiile de până acum, cert este că așezarea în fazele vechi, era mai restrânsă decât cele din etapa Vin. a. B.

La Tărtăria, stratigrafia cea mai bogată este pe marginea de nord, dinspre Mureș, a stațiunii (Fig. IIIa.8). Marginea reală a așezării nu o cunoaștem, fiindcă Mureșul a tăiat din sit, de altfel pe planul de mai jos (Fig. IIIa.14), apare cursul de râu în vremea săpăturilor lui K. Horedt, de când este primul plan; după curbele de nivel diferența de nivel era de cca. 2 m. De altfel spațiul de sub așezare și toponimul acesteia este chiar *Groapa Luncii*, care desigur se referă la Lunca Mureșului (în fotografia lui N. Vlăssa). Astăzi diferența de nivel nu este mai mare de 0,80 m, ca urmare a numeroaselor viituri ale Mureșului, cursul de râu fiind încă observabil (Horedt 1949; Vlăssa 1962; 1964; 1976).

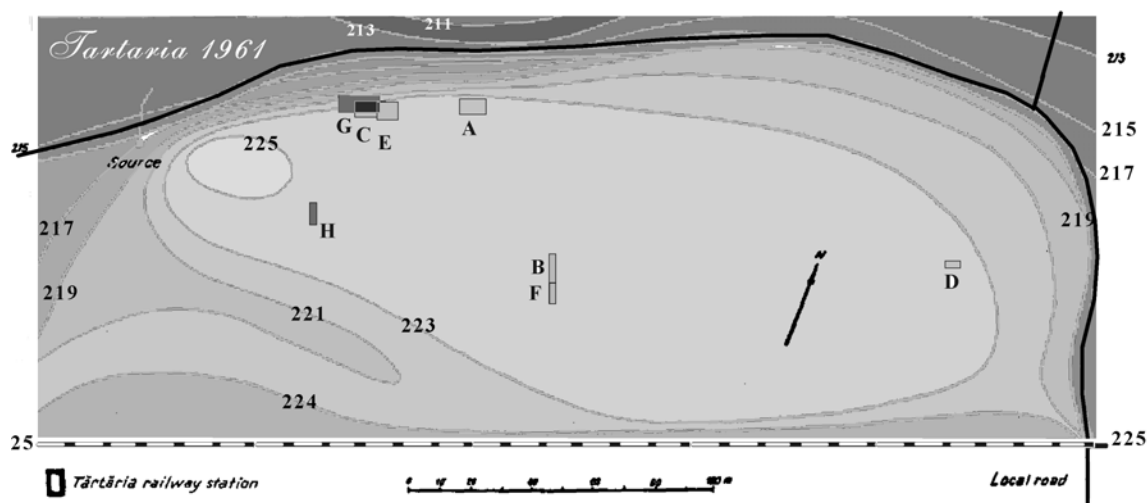

Fig. IIIa.14. Tell-ul de la Tărtăria, locul secțiunilor și centrul așezării, după K. Horedt (1941-1942)

Astăzi locul este nivelat de lucrările agricole, iar la suprafață apar resturi de complexe ceramic pictată Petrești.

Fig. IIIa.15. Miercurea Sibiului, complexele de fază Vin. a. A și SC

La Miercurea Sibiului complexele de fază Vin. a. A, probabil un B1a (după cronologia lui Schier) sunt plasate la o distanță de 5-6 m, în vreme ce locuințele sunt învecinate (Fig. IIIa.15). În vremea fazelor B spațiul așezării este controlat cu mare grijă (Luca et alii 2000, 7-9; 2000a, 40-42; 2003 s.v.; date suplimentare cu imagini color privind complexele: WEB arheologie.

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/>

[santiere/miercurea%20sibiului.htm](http://arheologie.ulbsibiu.ro/santiere/miercurea%20sibiului.htm)).

Fig. IIIa.16. Târșia, localizarea șăpăturilor

Centru de așezare. În fazele B ale culturii Vin. a, spațiul așezării este organizat geometric, organizare favorizată de structura locuințelor de suprafață. Cele mai multe dintre așezări în fazele B trebuie să fi fost fortificate, altfel nu s-ar explica formarea unor depuneri consistente, între 2 m (în medie) și 10 m (cel mai mare la Vin. a. BB). La Târșia punctul cel mai înalt al așezării (225 m) era spre vest. El a fost nivelat ulterior de lucrările agricole, astfel că punctul cel mai înalt în vremea șăpăturilor lui N. Vlassa și a lui I. Paul a rămas cel din zona casetelor A-G (Fig. IIIa.14,16).

De altfel și privit dinspre Mureș punctul cel mai înalt era între caseta A, a lui K. Horedt, secțiunea G (Vlassa) și caseta lui I. Paul. La Zorlen și Mare, centrul stațiunii se afla foarte probabil pe o înălțime, unde a fost descoperit un complex mare chiar în prima campanie, care nu a fost însă cercetat complex. Zona aceea a fost aproape goală, cu excepția complexului menționat, așa încât putea servi drept centru. Șăpăturile din imediata vecinătate au arătat existența unor complexe lângă care s-a descoperit un mic sanctuar și un atelier din etapele timpurii (Fig. IIIa.17a).

Odată cu CBA apar primele așezări sub formă de tell, Târșia (Fig. IIIa.18-19), Zorlen]. În ultima vreme se face o mare teorie asupra tell – urilor (cu o bibliografie mai vastă la: Gogâltan 2002; 2003; 2004; 2005), deși lucrurile nu se par mai simple. Pentru formarea unui tell sunt câteva cerințe de bază: limitarea stațiunii la un anumit spațiu; prezența unui dinamism cultural (stațiune principală); existența unor locuințe cu arhitectură din lemn, lut și piatră; refacerea locuințelor pe același spațiu; locuințele impun aducerea de materiale de

construc]ii, pentru neolitic lut [i lemn, uneori piatr\; [i nu în ultimul rând continuitatea. Primele tell-uri neolitice sunt în grupul Velu ka Porodin [i mai numeroase în Bulgaria.

Toate acestea presupun o gândire pentru alegerea locului, voin]a de a construi, cunoa[terea [i st\pânirea unor tehnologii, organizare colectiv\ comunitar\ (social\, religios\, „militar\”) cu numeroase reguli pentru folosirea spa]iului, vegheea, ap\rarea, aprovizionarea. Limitarea spa]iului este condi]ionat\ de forma de teren (insul\, ostrov, popin\) sau de un sistem de fortifica]ie.

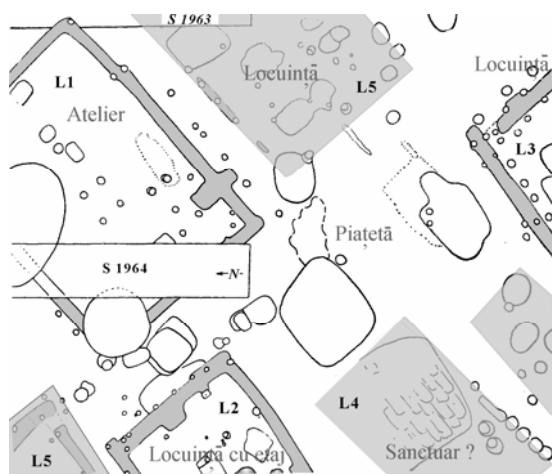

Fig. IIIa.17a. Zorlen]u Mare, nivel 6a, Vin. a.B1

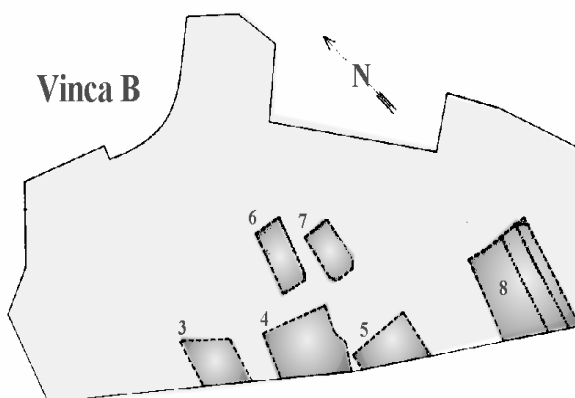

Fig. IIIa.17b. Vin. a. - Belo Brdo, Vin. a.B

Cum în sudul Europei centrale au fost constatate numeroase procese de migra]iune [i difuziune din Orientul Apropiat, unde apar ora[e înc\ din neoliticul preceramic (PPN, vezi capitol I), ni se pare firesc ca aceste lucruri s\ se petreac\ [i în zonele noastre. Dacă înc\ nu vorbim de ora[e pentru zonele noastre, no]iunea medieval\ de „târg” este acoperit\ prin toate caracteristicile, mai pu]in cea referitoare la subordonarea domniei. Defini]ia pe care am da-o tell - ului ar fi construc]ie „or\[eneasc\” cu func]ii economice, me[te[ug\re[ti [i am ad\uga pentru cele neolitice, centru religios.

De multe ori în centru sau în anumite zone, între locuin]e, r\mâne o mic\ pia]et\, ca la Vin. a. (Fig. IIIa.12, 17b, între Loc. 4, 5, 7). La Zorlen]u Mare (Fig. IIIa.17a) în jurul pia]etei, se afl\ un atelier de ars ceramic\, dou\ - trei cl\diri [i o construc]ie, poate sanctuar, deoarece pe unul din pere]i a fost lipit capul unei statui monumentale (înalt de cca. 16 cm). Asemenea situa]ii sunt la Par]a în zona sanctuarelor în toate nivelele de locuire, în primele faze erau sanctuare, în ultimele doar altare. Uneori sunt pia]ete [i în zone secundare sau în vecin\itatea por]ilor (Lazarovici Gh. et alii 2001, 241 [i urm.).

Amplasarea a[ez\rilor

Exist\ numeroase studii despre locul [i amplasamentul siturilor vin.iene. Cele mai importante sunt ale lui John Chapmann (Chapman 1981). Aceste sta]iuni prin toate caracteristicile lor dovedesc un mare sedentarism. J. Chapmann [i B. Voytek (Kaiser, Voytek 1985) pomenesc 180 sta]iuni s\pate, din cele peste 670 sta]iuni semnalate, de[i num\rul lor este mai mare. J. Nandri[[i R. Tringham vorbesc de „semi to full sedentarism” (apud Kaiser, Voytek 1985, 330). Multe din a[ez\ruri au forma unui tell, ceea ce presupune existen]a unui [an] de ap\rare.

*Fig. IIIa. 18a. Târtăria – Groapa Luncii, vedere spre sit, albia veche;
b) albia veche (marcarea noastră)*

Fig. IIIa. 18c. Târtăria, coborârea din stajiune spre izvor

Fig. IIIa.19. T\rt\ria, localizare [i drumul spre munjii metaliferi

De-a lungul Mure\ului, pe terasele \nalte sunt a\ez\ri importante: T\rt\ria de 3-5 ha, (Fig. IIIa.18-19) (Vlassa 1962; 1964; 1967, 409; 1976; 1976b; Milojević VI.1965, 262), T\ula\ (Dumitrescu H., Lazarovici Gh. 1984-1986), Or\tie (Luca 1994a; 1996b; 1997; 2001), Miercurea Sibiului (Luca WEB <http://arheologie.ulbsibiu.ro>), Romosu (Luca 1995-1996) [i altele, pe cursuri mici de râuri.

Fig. IIIa.20. Turda[, vedere spre nord

A\ezarea de la Turda\ (Roska 1941; 1942; Lazarovici Gh., Kalmar/Maxim 1991a; Luca 1996b; 1996c) este din cele mai mari, având peste 12 hectare (Fig. IIIa.20). A\ez\riile sunt situate [i \n vecin\tatea unor izvoare. De exemplu, la T\rt\ria, la marginea de vest sunt dou\ pante, una coboar\ de pe margine din s\p\tura lui N. Vlassa [i duce la izvor (Fig. IIIa.18c), iar la marginea de nord este o vâlcea accentuat\ de formarea tell – ului spre sud (Fig. IIIa.18b).

Fig. IIIa.21. Gornea și Liubcova amplasament și spațiul geografic învecinat

Atât așezarea de la Turda cât și cea de la Trnava, sunt amplasate în fața unor văi sau drumuri ce duc spre sursele de aur și cupru din Munții Apuseni (Fig. IIIa. 18-19), sau spre cele de silex de la Brad, Șebea etc. (Fig. IIIa.21), (Vlassa 1976, 125 -128).

În Banat siturile sunt amplasate pe cele mai variate forme de relief (Lazarovici Gh. 1977; 1979). Cele mai timpurii, de exemplu Gornea și Liubcova, sunt pe terasa mijlocie a Dunării, deasupra luncii, în zona neînundabilă. Gornea, Fig. IIIa.21, are peste trei ha la început, apoi se extinde la peste șapte ha, (Lazarovici Gh. 1977; 1979). Liubcova are peste patru ha (Comșa 1967, 17; 1969; Luca 1985a; 1991; 1998 [și bibli.; Luca, Dragomir 1985). Ambele erau amplasate pe terasele Dunării, în centrul unor depresiuni din Clisura Dunării, în vreme ce în Banat așezările sunt pe mici cursuri de râu (Drașovean 1990). La Balta Sărată, Fig. IIIa. 45, în faza Vin. a. A3b sau A4, așezarea are sub două ha, în vremea fazei B are peste patru ha, fiind amplasat tot pe o terasă înaltă (Dumitrașcu 1969, 571; Lazarovici Gh., Petrescu 2000; 2002; 2003, fig. 4; 2005).

La Gornea (Fig. IIIa.22), Liubcova ca de altfel și la Opovo, în vecinătate există numeroase stațiuni neolitice și din alte perioade, ceea ce arată existența unor condiții geografice ce satisfac necesitățile diverselor ocupații (pescuit, terenuri agricole, dealuri și păduri pentru vânat).

În Banatul de vest, dintre așezările mari amintim pe cea de la Trnava. ca de circa opt hectare (Jovanović 1965, 40), sau pe cea de la Kormadin de patru hectare și jumătate (300 x 150 m), ultima cu o arhitectură deosebită și un sanctuar (Șeper 1952, 81; Jovanović, Glisic 1961; Jovanović 1991); sunt însă și telluri sub un hectar, tot în Banatul de vest la Novi Kneževac (Milleker 1939).

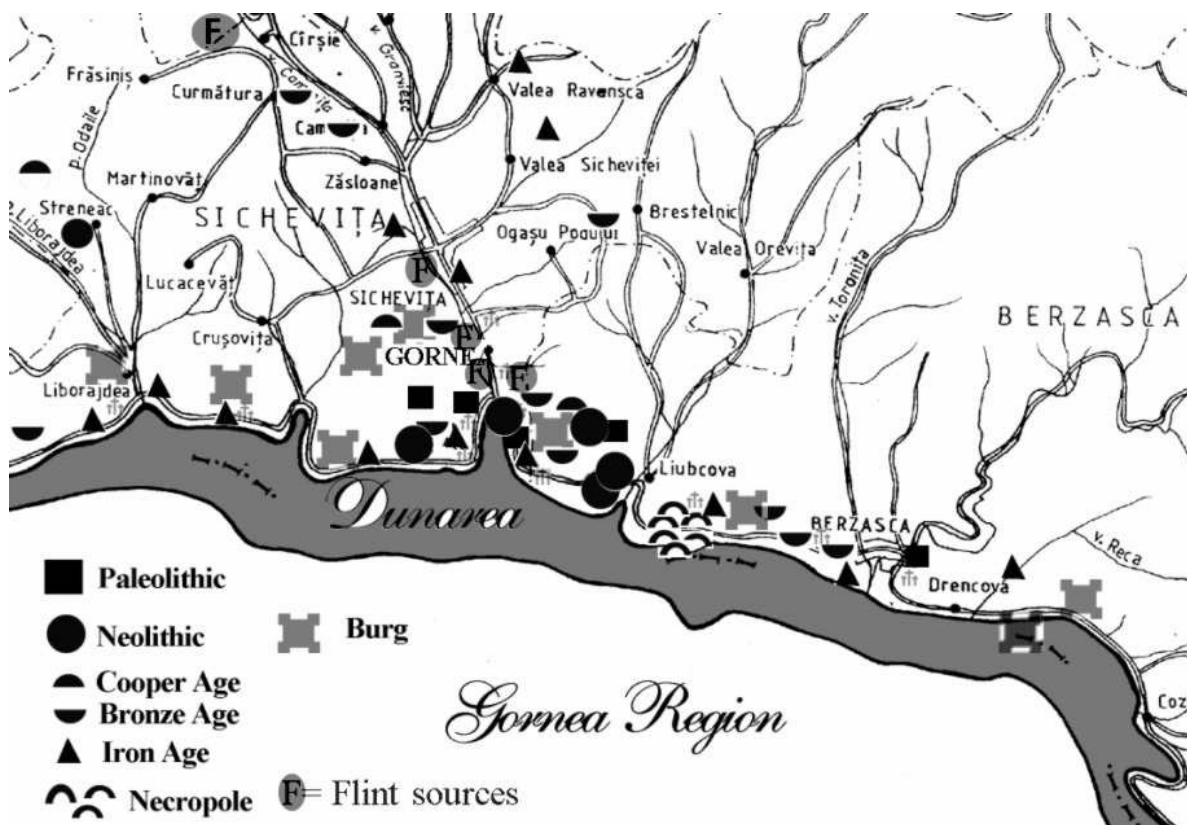

Fig. IIIa.22. Zona arheologică de la Gornea

Foarte puține așezări viciene timpurii au beneficiat de săpături de mare amploare. La Gornea au fost cercetate peste 40 de complexe Vin. a. A [și câteva complexe SC IIIB-IVA, contemporane cu cele viciene. Intensitatea de locuire în toate vremurile este extrem de mare (Fig. IIIa.21).

Cercetările din Banatul de vest, realizate în cadrul unor proiecte jugoslavo-americane (Opovo), indică o intensă locuire a vechilor cursuri de râu, sau a unor cursuri de inundație.

Straturile viciene au, în general, o grosime de doi-trei m, deși depunerile de la Vin. a. au peste zece metri. Suprafața unei așezări variază în funcție de dinamica evoluției. De exemplu la Opovo sunt așezări satelit (capitolul IVA), la fel la Zorlenju Mare. Aici situl are la început circa două hectare, dar în vremea procesului de retardare are aproape zece. La Liubcova suprafața este de circa două hectare, la Gornea, în prima fază, are trei hectare, iar apoi are peste șapte; la Trnova. ka două hectare jumătate, dar sunt situri sub un hectar, așa cum am mai arătat (Novi Kneževac: Milleker 1939).

Cel mai adesea marile stațiuni sunt în locuri de trecere care controlau accesul într-o zonă mai largă, la trecători, fie la cursuri de apă, vaduri. Stațiunile de la Gornea [și Liubcova (Fig. IIIa.21) sunt pe terase ce dominau Valea Dunării, dar și la gura unor râuri ce intrau în zona deluroasă în bazine cu o lungime de peste 15 km (Fig. IIIa.21-22). Ele se găsesc în centrul unor depresiuni foarte prielnice agriculturii, nu departe de fluviu pentru a permite pescuitul și culesul scoicilor (la Gornea în anul de apăsare, Fig. IIIa.77), dar și în zone

favorabile vân\torii. Aceste zone sunt locuite în toate timpurile [i au fost descoperite numeroase fortifica]ii de-a lungul vremurilor (Fig. IIIa.10). La Balta S\rat\ locuin]ele sunt pe [iruri cu un mic spa]iu între ele, fiind dou\~trei etape de refaceri pe o faz\ de civiliza]ie.

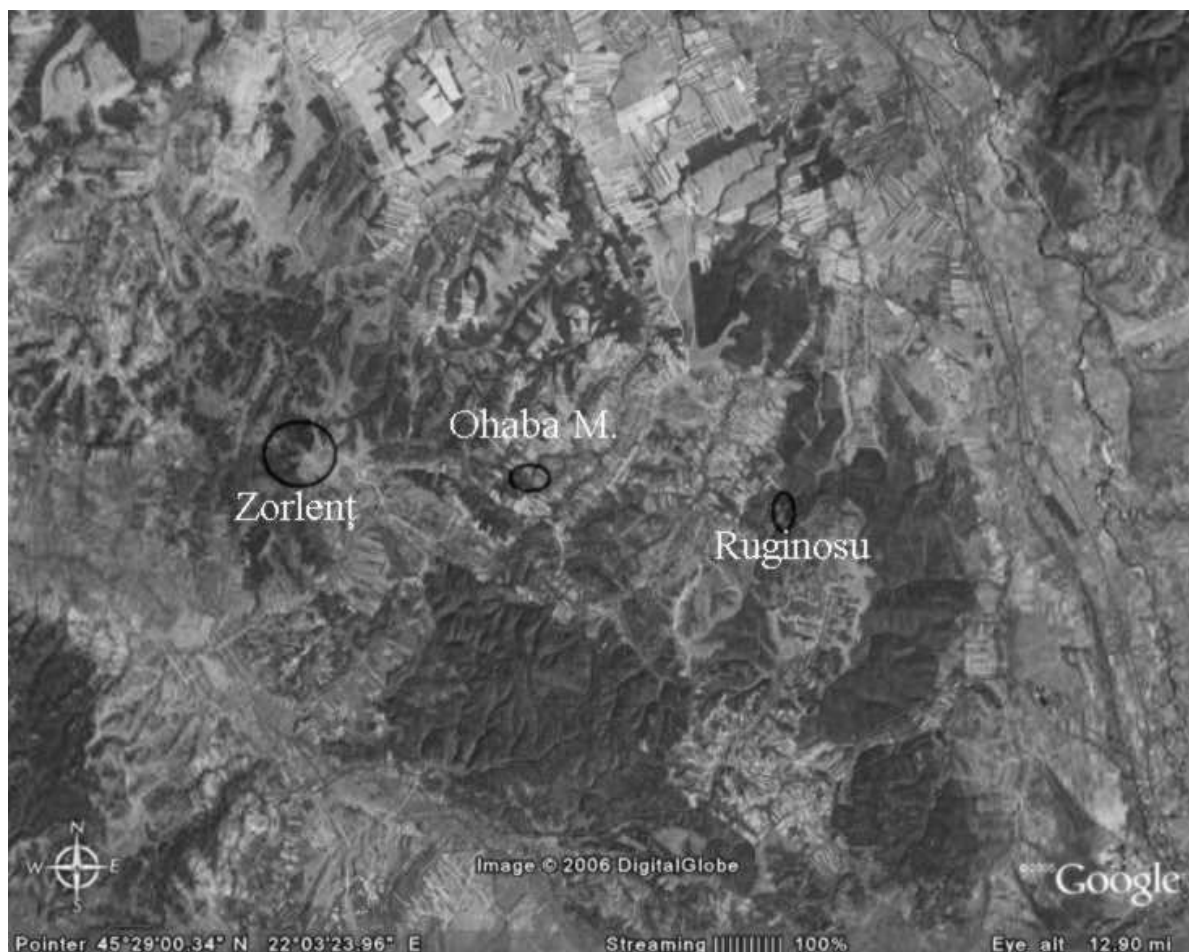

Fig. IIIa.23. Centrul Banatului, zona deluroas\ cu sta]iunile Zorlen], Ohaba [i Ruginosu

La Zorlen]u Mare, Ohaba Mădnic [i Ruginosu a[ez\urile erau pe dealuri (Fig. IIIa.23), la cump\na apelor dintre bazinul Timi[ului [i Pog\ni[ului, la peste 400 m altitudine, pe vârfuri de deal sau terase înalte, în zona unor poieni. De cele mai multe ori ele erau amplasate în zonele de la gura unor râuri spre Dun\re (Liubcova, Gornea, Star.evo) sau zone de trecere, ca la Opovo (unde era cea mai apropiat\ trecerea dintre Tisa [i Dun\re : vezi Capitolul IVa), Boto[la v\rsarea Bârzavei în Timi[, sau Aradac pe cursul Begheiului în Tisa. Uneori, sunt la cap\t de vale (Milcoveni: Lazarovici Gh. 1979, cat. 53).

La Caransebe[- Balta S\rat\ (Fig. IIIa.45) [i - Balta S\rat\ Vest, -Valea Cenchii (orizont Vin.a.C), a[ez\urile sunt plasate întotdeauna pe terasa înalt\ a Timi[ului, în vecin\tatea unor puternice izvoare, pe marginea unor bra]e de inunda]ie ce str\juiau accesul spre munte (Muntele Mic).

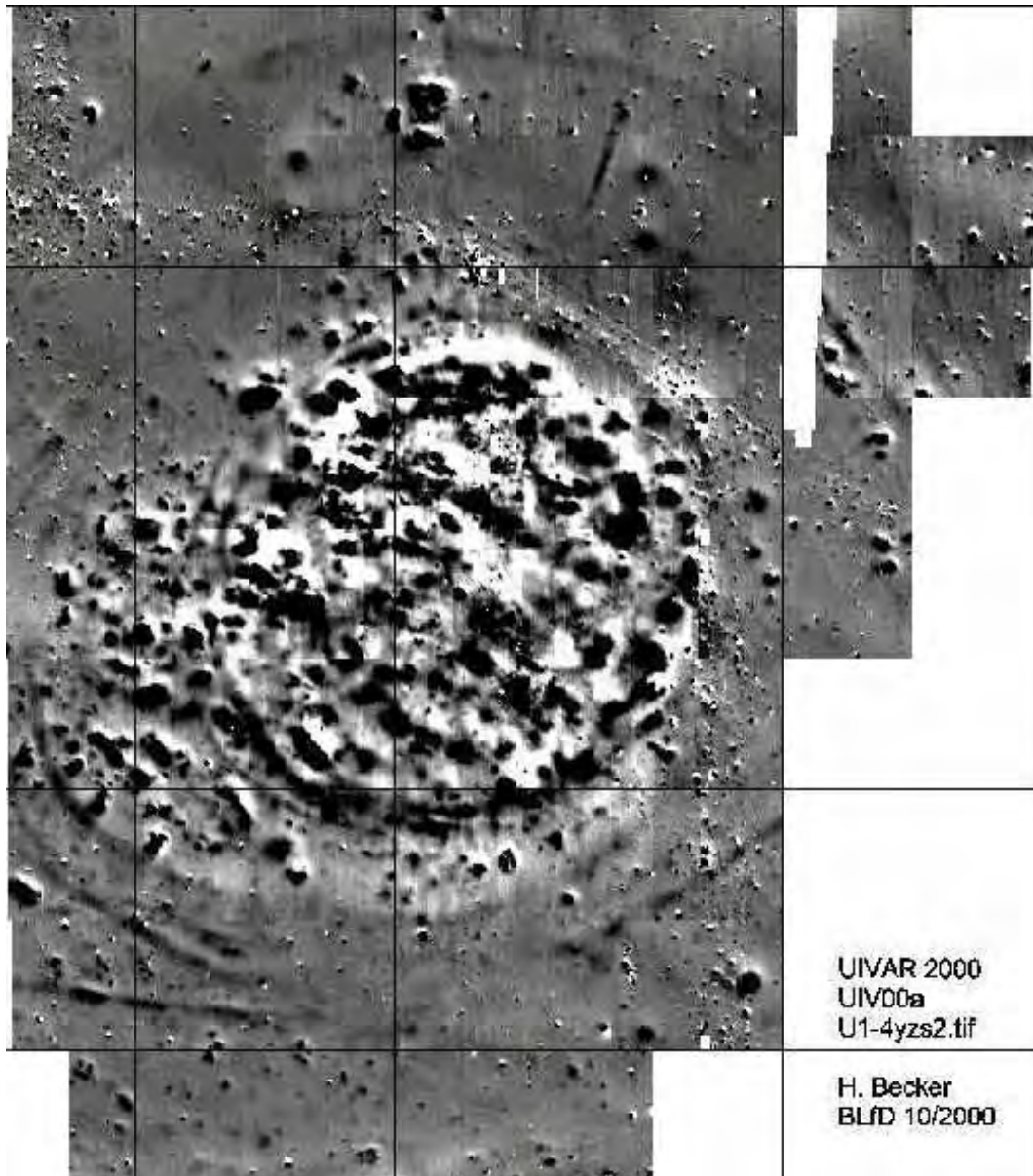

Fig. IIIa.24. A[ezarea de la Uivar, dup\ W. Schier – Fl. Dra[ovean

Sta]iunile sunt amplasate, uneori, la gura unor bazine pe care se g\seau surse de materie prim\, cazul de la Gornea (Fig. IIIa.21-3.22), unde pe ambii versan]i (*Oga[u lui Senti* [i în *Valea Camen]iei*) sunt surse de silex (expedi]ii Lazarovici Gh., Bobo[: Bobo[- Radu 1991; M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, G. Trnka 2004). Aceste date sunt deosebit de importante pentru în]elegerea rolului, în cadrul schimburilor comerciale, pe care un sit arheologic sau altul l-au jucat de-a lungul vremurilor [i influen]ele pe care le primesc în arhitectur\.

Prospect\riile realizate în tellul de la la Uivar, de H. Becker (Fig. IIIa.25), de o precizie uimitoare (în caseta deschis\ pentru o parte din palisad\, diferen]a la masur\tori a fost doar de cca. 50 cm) pe [antierul colegilor W. Schier, Fl. Dra[ovean s-au identificat structuri subterane deosebite constând din locuin]e (modul lor de dispunere, dimensiuni) [i sisteme de fortifica]ie (din mai multe etape, formate din [an]uri [i palisade).

Fiind descoperiri pe mai multe nivele, interpretarea datelor a fost făcută după deschiderea suprafețelor (www.zv.uni-wuerzburg.de/forschungsbericht/FOBE-akt [i legăturile).

O asemenea imagine nu e necesar a fi comentată, dar reprezintă un instrument deosebit pentru arhitectură, pe baza căruia se poate aprecia densitatea și dispunerea locuințelor, distanța dintre ele, etapele de fortificare, evoluția sistemului de fortificare. Ea arată o altă perspectivă a arheologiei viitoare, a posibilităților de prospectare, analiză și datare.

La Zorlenju Mare [și la Ruginosu *procesul de retardare* este marcat prin extinderea și sfârșirea stațiunilor prin locuințe disparate, în contrast cu așezările necunoscute din noile migrații. În ceramică se constată procese de decădere a tehnologiei ceramicii, limitarea formelor la unele tipuri, scăderea și decăderea ornamentației, aspecte care ne-au determinat de a socoti că în acele stațiuni au loc procese de involuție.

Locuințele

Evoluția sistemului arhitectural

În primele etape de locuire există bordeie (la Gornea, Liubcova, Vin. a); la fel o dată cu primele migrații Vin. a. C, reapar bordeiele (Zorlenju Mare, nivel 3; Hodoni I), apoi se ridică construcții din lemn sau structuri de lemn cu pereții lipiți cu lut, acoperite cu paie sau stuf. În așezările principale evoluția sistemelor de construcție ține de natura și sistemul de fortificație. Prezența unor bordeie în primele faze trebuie privită ca o etapă tranzitorie, deoarece se ridică locuințe ușoare pe structuri de lemn, care de multe ori nu lasă urme. Trebuie precizat că bordeiele din fazele A2-A3 de la Gornea sunt la periferia stațiunii, în afara sistemului de fortificație. În etapele A1/A2, în centrul stațiunii există și locuințe de suprafață, cu o evoluție arhitecturală în lemn și lut, dar în acele zone s-au făcut doar sondaje.

Deoarece cercetările privitoare la arhitectura culturii Vin. a. nu sunt uniforme pe parcursul evoluției, socotim mai important a studia câteva cazuri cu evoluție specifică determinată de ocupații, poziția sau dinamismul stațiunii.

Studii de caz

Deoarece între diferitele sâpături mari sunt diferențe în ce privește tehnica de săpătură sau suprafețele cercetate, echipele tehnice, iar multe dintre ele sunt doar parțial publicate sau de loc, analizăm câteva studii de caz, unde am făcut observații directe, care prezintă unele detalii semnificative pentru problematica noastră.

O prezentare a evoluției pe fazele culturii Vin. a, cum am mai arătat, pe de o parte este dificilă din cauza informației lacunare, iar pe de altă parte ar rupe logica evoluției din sursele mai bine cercetate. Pentru studiile de caz am ales Gornea pentru bordeie, Zorlenju Mare și Balta Sărat pentru locuințe, unde detaliile necesare argumentației nu au fost încă publicate sau nu sunt publicate sintetic, numeroase detalii de arhitectură fiind în documentația noastră și ele nu au fost încă obiectul unor asemenea analize. Aceasta ne scutește de a trimite mereu la analogii, unde informația este uneori lacunară, dispartă, greu accesibilă și ar îngreuna textul. Informațiile acelea vor fi concentrate în sintezele finale.

Bordeiul. Studii de caz - Gornea

În stațiunea de Gornea au fost cercetate ([i publicate) cele mai numeroase bordeie de la nivel Vin. a. A. În ultima campanie de s\p\tur\ s-au efectuat doar sondaje (pentru a opri cercet\riile, în vederea realiz\rii monografiei) prilej cu care s-a constatat c\ centrul stațiunii se afla spre mijlocul terasei (la suprafa)\ nu existau materiale) [i c\ cercet\riile noastre s-au situat în cea mai mare parte în zona de sud, mai ales spre marginea de sud.

Acolo era o stratigrafie nederanjat\ de cca.1 m, a[ezarea se întindea mult spre nord, iar [an]urile de fortificare nu cuprindeau întreg teritoriul locuit (e posibil s\ fie [i altele). Stopând cercet\riile am efectuat prospecțiuni cu rezistivitate, ocazie cu care am depistat [an]ul de vest (Fig. IIIa.77a).

Sondajele de verificare au confirmat existența lui, dar lipsa timpului [i rezultatele nu prea concludente din primele prospect\ri (din cauza câtorva ani seceto[i] ne-au determinat s\ stop\m această\ prospectare. Cercet\riile de la Par]a, prin amploarea lor, au mutat centrul de greutate [i echipele de baz\, astfel încât multe probleme (stratigrafia în zona central\, arhitectura nivelului II din centru) au r\mas înc\ nerezolvate.

Fig. IIIa.25. Gornea, bordeiele 1-6 [i P1

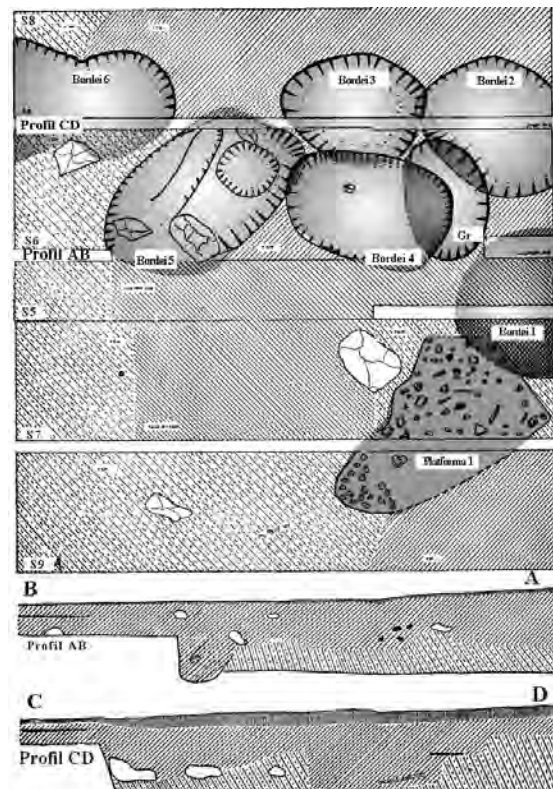

Fig. IIIa. 26. Gornea, bordeiele 1-6, planuri [i profile

Tipurile de bordeie

O tipologie exact\ poate fi realizat\, dar credem c\ la Gornea nu are o baz\ real\, deoarece gruparea bordeielor este de multe ori familiar\. Un spațiu este folosit de o familie, situație întâlnit\ în neoliticul timpuriu la Gura Baciului. Dup\ form\ (Fig. IIIa.27, codurile F)

sunt rotunde, ovale, patrulate cu colțurile rotunjite. Uneori pot avea o anexă, o magazie (cazul cu B6). În gruparea bordeielor rămâne uneori un spațiu central liber (cazul la B1-B6).

Profilul bordeielor

Profilul bordeielor diferă (Fig. IIIa.27, marcajele P...) uneori de la un perete la altul, în funcție de nevoile interne, de pant sau intrare. Am constatat la bordeiele mai adânci de -70 cm care coboară până la -1,2 m, că peretele este sprijinit de un gard de nuiele sau pari, iar alteori se scobește în profil, pentru o poziție mai comodă, când se lucrează lângă perete. De multe ori podeaua bordeielor este înclinată, poate pentru colectarea apelor, iar unele trepte sunt pentru ieșire (Fig. IIIa.26, profil CD; Fig. IIIa.27, tipul P4).

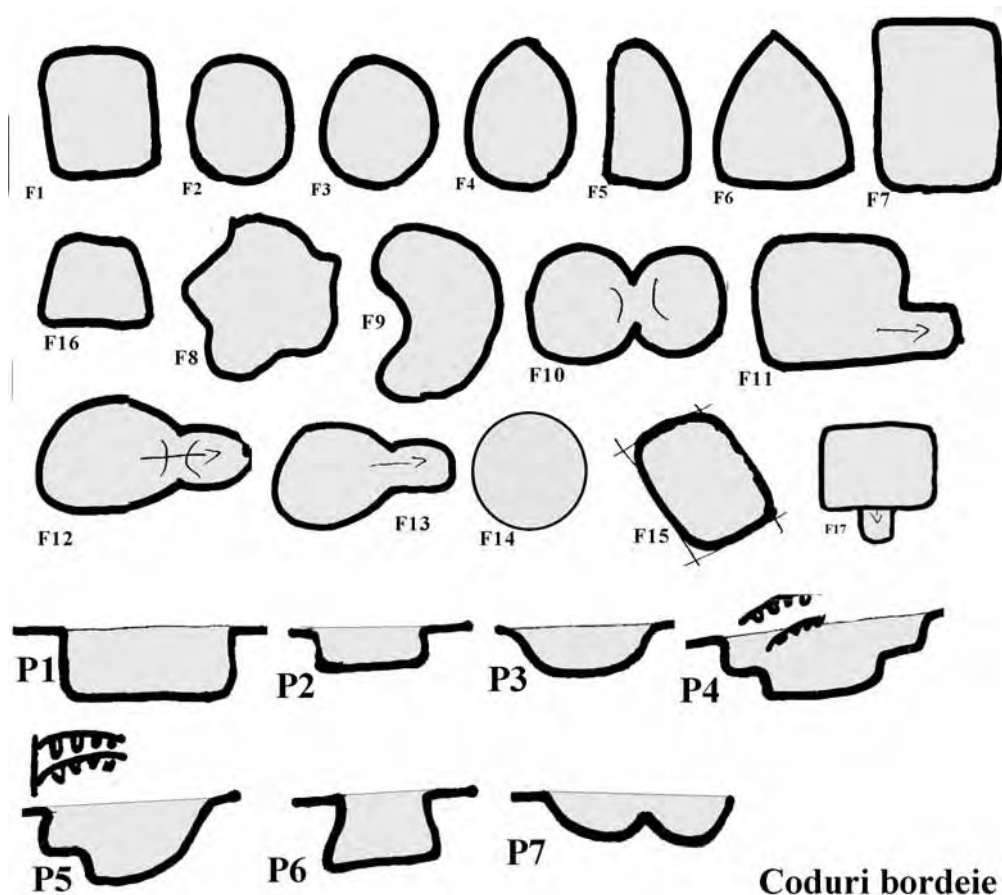

Fig. IIIa.27. Catalog de profile de bordei, coduri privind planul și profilul bordeielor

Bordeiele care se construiesc primele au o anumită adâncime, apoi după o vreme de funcționare, apar găuri de animale care favorizează penetrarea apei. Din acest motiv, sau din nevoie de spațiu, bordeiul fie este abandonat fie se sapă altă încăpere. Vechiul fund este folosit ca gărlă sau antreu. Din păcate lipsa unor cercetări pe suprafețe mari nu a permis precizarea unor detalii arhitecturale privind aceste bordeie, vecinătatea lor și corelații. Semnificative sunt observațiile de la Miercurea Sibiului (Luca, [WEB ULB Sibiu](http://www.ulbsibiu.ro/)).

Dimensiunile bordeielor

Bordeiele de la Gornea aveau groapa adâncă de 70 – 110 cm, dimensiunile de 1,5 x 2 m până la 3 x 4,5 m (la cel mai timpuriu orizont, Vin. a.A₁, în B21_b; Lazarovici Gh. 1979, 51 și urm.).

Gornea CS B21b	Vinca A1	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	16	40
Gornea CS B32b	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	15	37
Gornea CS B12	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	12	35
Zorlentu Mare B1973	Vinca B2	Mai jos	12	35
Zorlentu Mare B1 974	Vinca A3-B1	0	11,5	28
Zorlentu Mare B2 974	Vinca B1-B2	0	10,5	26
Gornea CS B4	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	9,5	24
Gornea CS B35	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	9	22,5
Gornea CS B24	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	8,75	22
Balta Sarata B4	Vinca A4	0	7,6	19
Gornea CS B3	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	7,5	18,7
Gornea CS B8	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	7,5	18,7
Gornea CS B9	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	7,5	18,7
Gornea CS B9	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	7,5	18,7
Balta Sarata B6	Vinca A4	inedit	7,5	18,7
Balta Sarata B27	Vinca A4	Lazaarovici Petrescu 2003, 169 și urm. Fig. 28,	6	15
Balta Sarata B27	Vinca A4	Lazaarovici Petrescu 2003, 169 și urm. Fig. 28,	6	15
Gornea CS B19	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5,25	13
Gornea CS B21c	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5,25	13
Gornea CS B11	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Gornea CS B13	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Gornea CS B14	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Gornea CS B17	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Gornea CS B22	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Gornea CS B23	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Gornea CS B29b	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	5	12,5
Balta Sarata B5	Vinca A4	0	5	12,5
Zorlentu Mare B1975	Vin. a.A3	Mai jos. Fig. 3.35	4,6	11,5
Gornea CS B6	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	4,5	11
Gornea CS B31	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	4,5	11
Gornea CS B29a	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	4,5	11
Gornea CS B1	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	3	8
Gornea CS B5	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	3	8
Gornea CS B21a	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	3	8
Gornea CS B28	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	3	8
Gornea CS B32a	Vinca A	Lazarovici Gh. 1977, 51-52	3	8
Sta]iune, bordei	Cultura, faza	bibliografie	Su.c	Su.u

La Balta S\rat\ dimensiunile erau: **B4** 2,3 x 2,3 m; **B5** 2,5 x 2 m; **B6** 2,5 x 3 m (Lazarovici Gh. s\p. 1976; 1979, cat. 3), **B27** 3 x 2 x 1,30 m (Fig. IIIa.33a-c), (Lazarovici Gh. Petrescu 2003, fig. 46, amplasare); iar la Zorlentu Mare în **1973**, 3 x 4 m; în **1974**, 3 x 3,5 m, [i respectiv 3,3 x 3,5 m (Lazarovici Gh. 1979, 81).

Suprafaja [i habitatul în bordei

Groapa cercetat\ de la bordeie nu reprezint\ adev\rata lor suprafaj\. Ea este partea în care se poate umbla în picioare. Spajile de gospod\rit, de dormit sunt pe marginea acestei gropi. La un bordei de 2 x 3 m (în tabel al\turat, suprafaja golit\ Su.c # 6m²) suprafaja real\ (tabel, coloana suprafaja util\ # Su.u) ajunge la 15-16 m², adic\ de peste 2,5 ori mai mare. În acest fel se ajunge ca groapa unui bordei de 16 m² (cel mai mare) s\ aibe o suprafal\ de pân\ la 40 m². Media pe un bordei este de 12 m², dar cele mai numeroase sunt de 12,5 m², urmate de cele de 18-19 m², cum se poate observa din tabelul al\turat, medie care se

regăsește astăzi în multe locuri în vremea sezonului rece, deoarece în sezonul cald se folosește foarte mult exteriorul. Pământul scos din groapa bordeiului se clădește pe margini formând un „perete” lateral, lăsând un spațiu de cca. 70-75 cm înălțime, a cărui înălțime ajunge apropiat de cea a gropii sau ceva mai mic. În acest fel, dacă groapa are 70 cm adâncime, se adaugă alți 60 cm ce reprezintă înălțimea peretelui lateral și apoi 70-90 cm acoperișului, încât se ajunge la 1,90/2,10 m înălțime în centru și cca. 1,70 m pe marginea gropii. Aceste înălțimi permit o mișcare în picioare normală în bordei. Spațiul pentru dormit era la cca. 70 cm deasupra fundului, la care se adaugă încă 70 cm până la acoperiș, ceea ce conduce la dimensiunile interiorului unui cort. Față de cerințele actuale este puțin, dar dacă raportăm la locuințele obișnuite din evul mediu, sau la încăperile de iarnă din perioadele moderne de la sate, este un spațiu acceptabil, care nu pune nici probleme de încălzit, decât în perioadele foarte geroase.

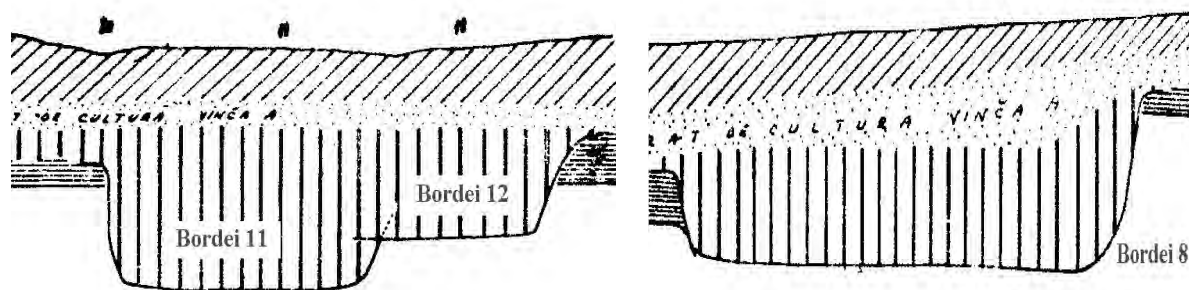
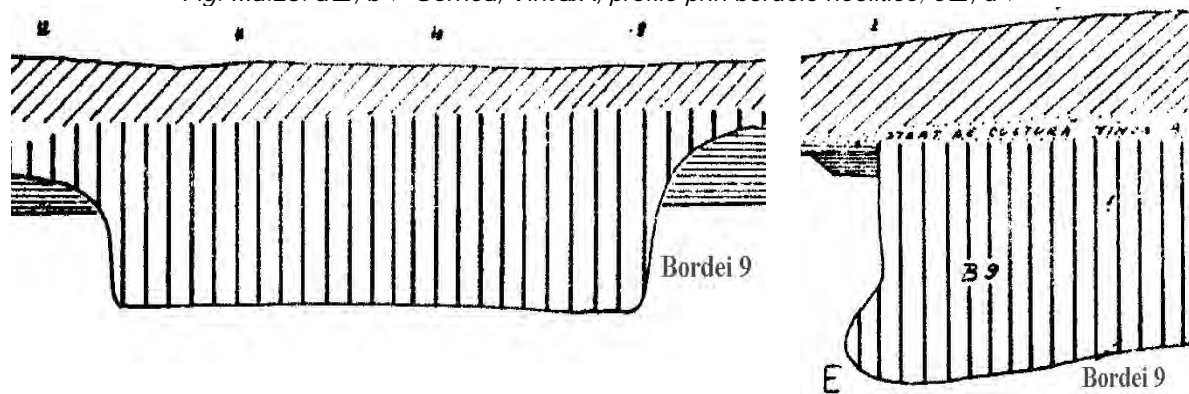

Fig. IIIa.28. a▲, b▼ Gornea, Vin. a.A, profile prin bordeie neolitice; c▲, d▼

Foarte rar au fost descoperite vetre în bordeie; uneori resturi de vetre au fost identificate pe marginea bordeiului, care prin rupere naturală se distruge. Adesea găsim în cultura Vin. a. țevi de lut sau funduri de vase mari, care permit arderea unui foc potolit, cu lemne uscate sau cu jar, potrivit pentru încălzit.

Elemente arhitectonice în bordeie

La unele bordeie, în două-trei cazuri au apărut fragmente de margini de lut arse. Ar putea fi fragmente de canat de ulei, dar pot să fi avut și orice altă întrebuinșare, ca de exemplu la încălzirea aternutului, obicei practicat în evul mediu și perioada modernă. Cât privește forma bordeielor, nu este o regulă generală, deoarece în subsolul de la Gornea, pe terasă există bolovani mari (Fig. IIIa.29b). De cele mai multe ori o parte din acești bolovani au fost lăsați în interiorul bordeiului având, desigur, diferite întrebuinșări gospodărești. Am zice chiar că în funcție de bolovan, se amenajează forma și orientarea bordeiului.

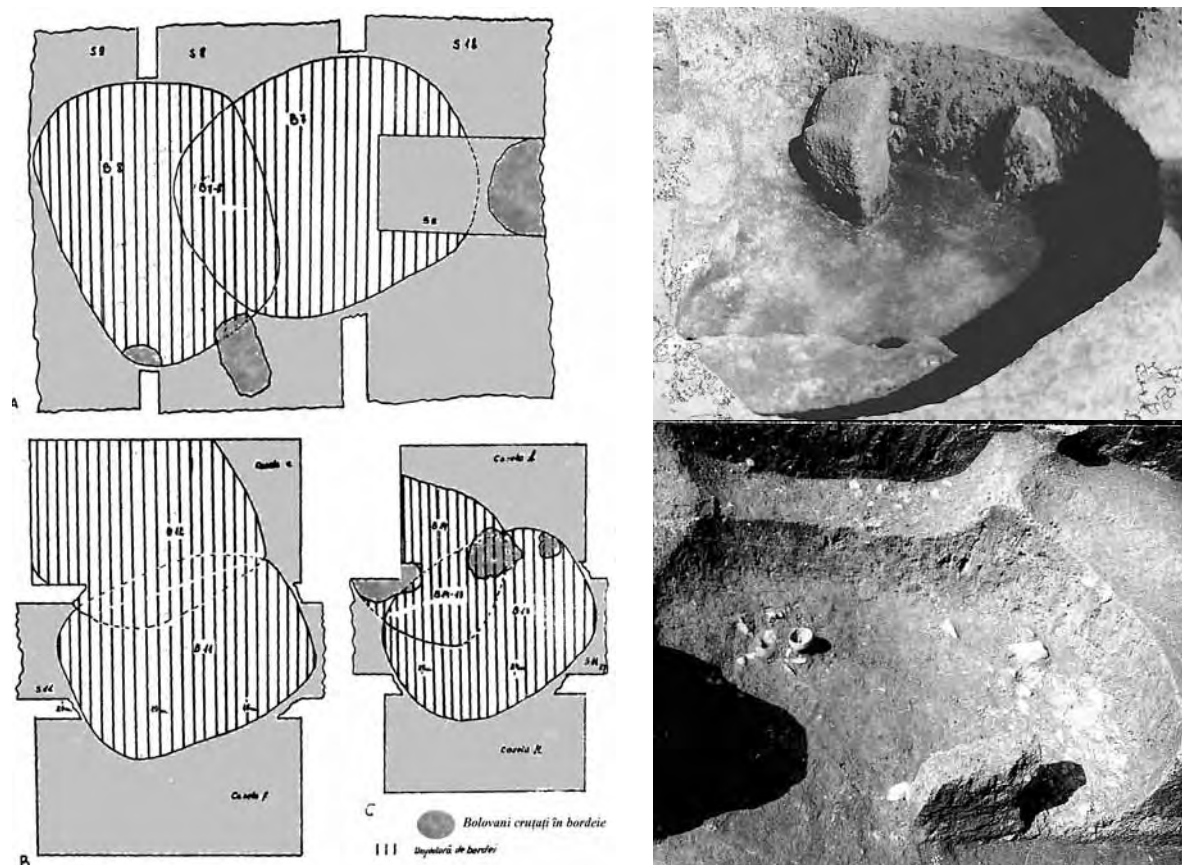

Fig. IIIa.29. Gornea: a) planuri de bordeie; b) bordeie cu bolovani crujați în interior: sus B13-B14; jos B4

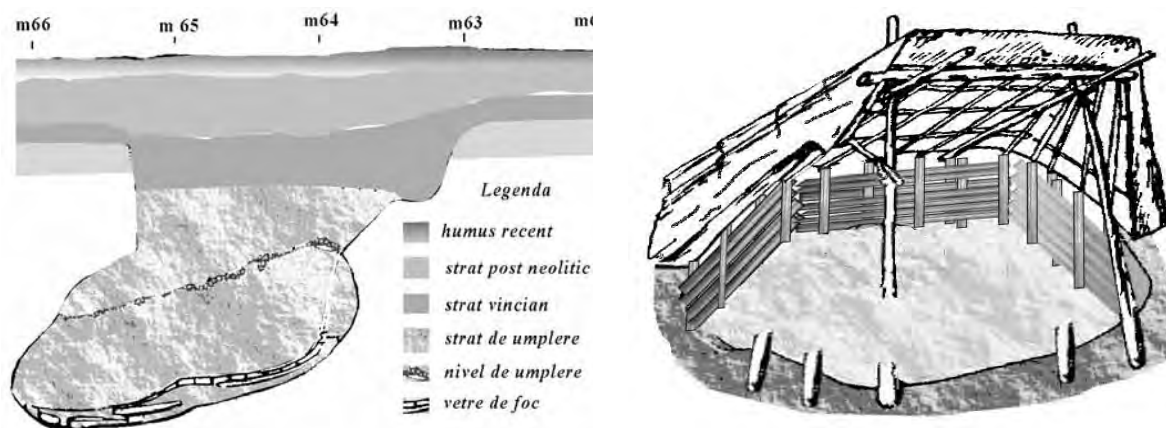

Fig. IIIa.30. Gornea: a) Vin. a. A₂, B 15, groapa de provizii [i pentru lut; b) Vin. a. A_{2,3}, bordei c\ptu[it, reconstituire

Acoperi[ul, cum am pomenit, este fixat în p\mântul din marginea bordeiului, de obicei nivelat, fiind greu de identificat elementele de construcție; uneori se p\streaz\ o groap\ în centru (ex. Parja, inf. Moga, Radu). Reconstituirea lor este dificil\ nefiind elemente sigure. Unele gropi sau bordeie au folosiri secundare (gropi de lut, gropi de provizii, Fig. IIIa.30a, gropi menajere). La Gornea nu au fost descoperiți pari pentru acoperi[în centrul bordeiului, așa cum apar la Vin. a. (Vasi[1932, fig. 8-10; 1934, fig. 238). Bordeie cu planul dreptunghiular, oval sau rotund apar [i la Vin. a. (Bogdanovi[1981, 27) sau Banjica

(Todorovič, Cermanovič 1961, niv. VII). Bordeiele mari sunt s\pate în trepte (Vin. a: Vasič 1932, fig. 8-10; 1934, fig. 238; Āarkovo: Gara anin M., Gara anin D. 1955, 109) dar, uneori, treptele provin de la ruperea marginilor bordeiului după abandonare.

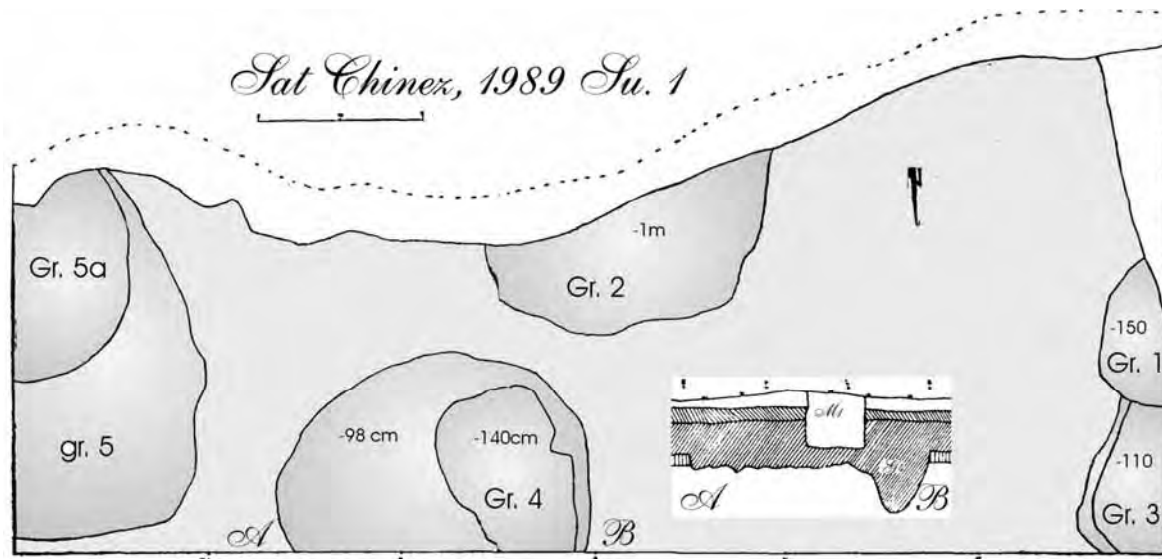

Fig. IIIa.31. Sat Chinez, planul bordeiilor [i gropilor, Vin. a. A2, Vin. a. C1 (G4), după Dra[ovean

Suprafa[ă] cercetat\ de Fl. Dra[ovean la Sat Chinez, în nord-vestul Banatului, ne-a oferit mai multe complexe vin. iene mai deosebite (Fig. IIIa.31):

- unul timpuriu (G5 sau bordeiul 5), (Dra[ovean 1993, 25-27, fig. 2, pl. II-V), cu materiale de faz\ Vin. a. A2, cu diametrul de circa 3,6 m;
- altul, o groap\ (G5a) de etap\ Vin. a. B2-C1 (Fig. IIIa.31), cu importuri Esztár târzii. Colegul Fl. Dra[ovean (Dra[ovean 1993, pl. I.9) ca [i F. Horváth, le consider\ timpurii, dar celelalte materiale, în special castroanele bitronconice (Dra[ovean 1993, pl. I/1-4), par a fi caracteristice orizontului Vin. a. B2.

Analizând clasific\ rile [i asocierile colegului Fl. Dra[ovean, avem o opinie diferit\ de acesta privind încadrarea complexului G5a, pe care îl consider\m c\]ine de migra]ia Foeni. Unele forme au analogii la Gornea cum a ar\tat colegul Fl. Dra[ovean (Dra[ovean 1993, 40-42), având coresponden] în tipologia lui W. Schier (Schier 1995.1, strachina S031.1 cu variante la Vin. a. BB între -9 -8,10 m, dar alte variante S031.2 merg [i între -6,90- 6,50 m, Vin. a. B2; sunt îns\ altele S033, S054.3, ce domin\ de la -6,4 la -6 m). Asemenea cupe apar la Zau de Câmpie între -2 -1,80 m, în cel mai târziu orizont Foeni de aici, după care se na[te Petre[tiul A. Din punctul de vedere al tehnicii, îl vedem mai apropiat de cele Vin. a. C, decât de Vin. a. A, de[] sunt clare elemente Vin. a. A, cum am ar\tat mai sus (la fel castronul din pl. I.10 la Dra[ovean 1993).

O situa]ie mai deosebit\ a fost descoperit\ la Gornea, unde ini]ial a fost un bordei, transformat apoi în groap\ de lut [i în cele din urmă în groap\ de provizii, Fig. III.30. În groapa de provizii a existat o mic\ vatr\ de foc (diam. 20 cm), folosit\ un timp relativ scurt [i amenajat\ special cu lut. În plus locul vetrei se mai schimb\, ceea ce arat\ o folosire îndelungat\ a ei. Rostul ei era de uscare [i afumare a gropii, aceasta fiind potrivit\ pentru

păstrarea proviziilor (cereale, afumături în grăsimi, produse lactate), fapt demonstrat de numeroase informații etnografice [și etno-archologice.

Orientarea bordeielor

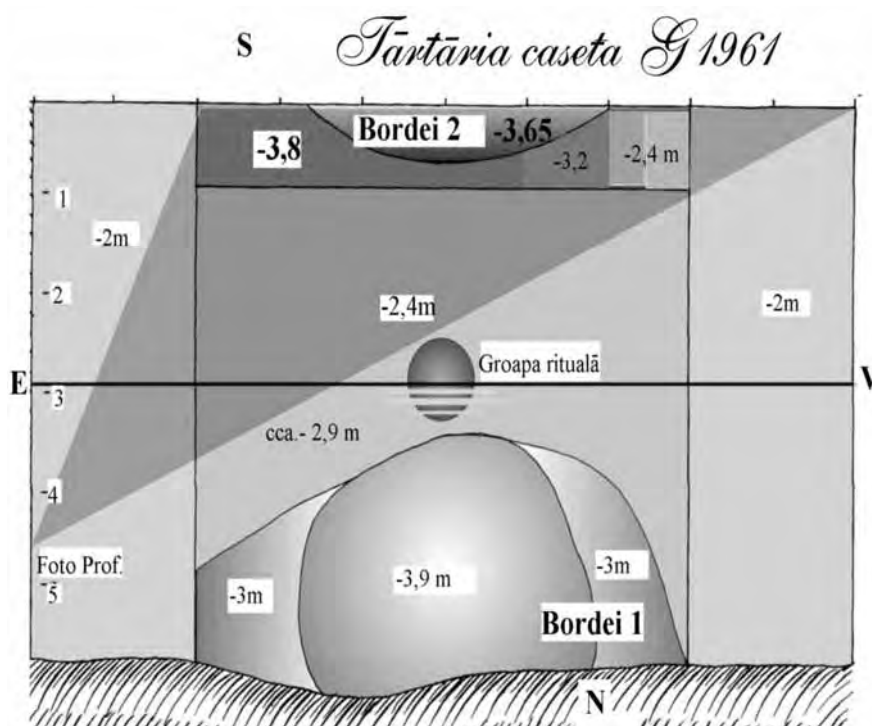
La Gornea, cele mai multe bordeie au axul lung orientat pe direcția NE-SV (la B4, B8, B15, B16, B21b, B22, B24, B27, B31, B31_{ar}, B35), după care urmează cele N-S (B1, B2, B6, B21_{ar}, B21c, B23, B26, B29) [și doar câteva erau orientate NV (B5, B9, B10, B28, B30) (Lazarovici Gh. 1977, 51).

Târâria

Datele radiocarbon recente au confirmat datarea primului nivel de locuire vinician la nivelul fazei Vin. a. A3 târziu - B1, în jur de 5300 -5100 CAL B.C. (Fig. IIIa.32), (Lazarovici Gh., Merlini 2005; Merlini 2004). De altfel, precizăm că după reanalizarea materialelor descoperite de N. Vlassa [și K. Horedt, am constatat că materialele de nivel Vin. a. A3 sunt cu mult mai numeroase decât cele cunoscute anterior.

La Târâria, prin săpăturile lui K. Horedt [și mai apoi ale lui N. Vlassa, au fost descoperite mai multe bordeie, din care doar unul a fost cercetat în întregime, B1. Materialele ceramice din B1 [și B2 au fost grupate [și publicate împreună de N. Vlassa. După cum se observă din Fig. IIIa.32a, între aceste complexe se situează „groapa rituală cu tăblițele” sau mormântul „Târâria Lady” (denumire dată de Marco Merlini, vezi mai jos).

Din aceste motive, oasele datate prin metoda C¹⁴, nu [tim din care bordei provin; de asemenea, în acest moment, nu putem preciza cu exactitate nici căruia din bordeie îi aparține groapa sau mormântul menționat. B1 avea o suprafață de 16,5 m² (5,5 x 3 m), iar B2 era lung de aproape 3 m, cu gărlciul spre vest. În ceea ce privește bordeiul cercetat de K. Horedt în 1942-1943, acesta pare să fie o interseschie de mai multe complexe, fapt sugerat [și de umplerea sa; trebuie să precizăm că tehnica de săpare de la acea vreme nu era atât de riguroasă ca în zilele noastre.

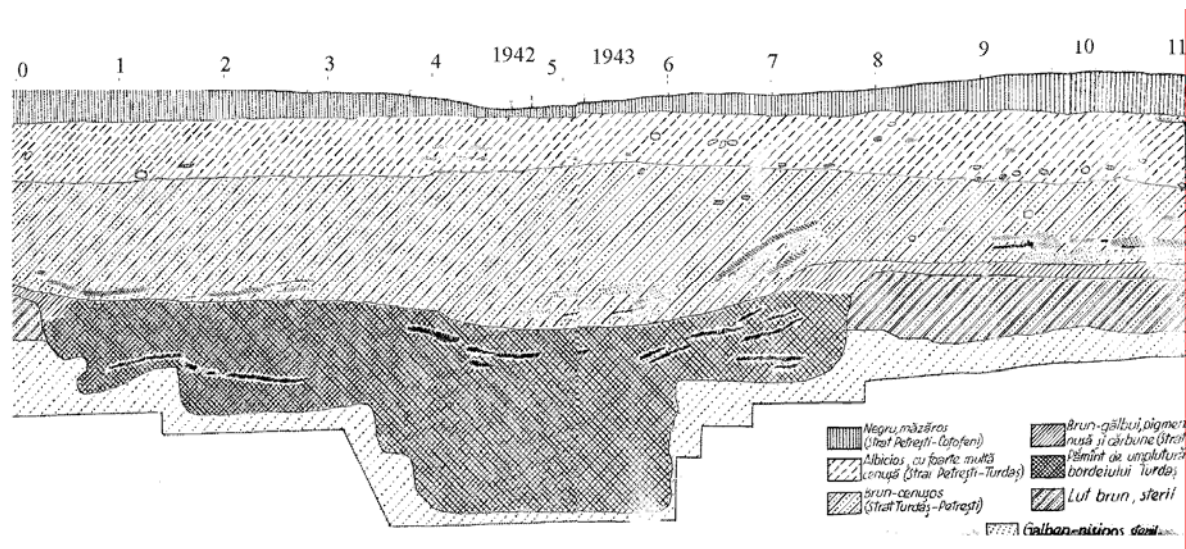

Fig. IIIa.32. T\u0103v\u0103ria: a) caseta G; b) profile [i planuri de bordeie

Bordeiul 27 de la Balta S\u0103rat\u0103

Pere\u0219ii bordeiului erau drepti, la peretele de vest partea inferioar\u0103 fiind u\u0219or scobit\u0103 (situa\u0219ie ce u\u0219ureaz\u0103 activit\u0103\u0219ile desf\u0103\u0219urate l\u0103ng\u0103 peretele gropii), ca la B9 de la Gornea. Fundul era drept, dar nu s-au g\u0103sit instala\u0219ii interioare sau vetre de foc (o anumit\u0103 parte a sa nu a fost cercetat\u0103: Lazarovici Gh., Petrescu 2003; WEB cimec.ro/scripts/arh/cronica/selloc.asp index 2172). Latura de SE avea panta \u00e2nc\u0103l\u0103t\u0103, fiind poate vorba de un g\u0103rlici, situa\u0219ii greu de depistat. Bordeiul are o perioad\u0103 de astupare dup\u0103 care a fost folosit ca groap\u0103 pentru resturi menajere (oase, pietre, fragmente ceramice).

Pe axul lung au fost descoperite dou\u0103 gropi, care foarte probabil proveneau de la structura acoperi\u0219ului (Fig. IIIa.33a-33b), la fel una \u00een interior, pentru sprijinirea lui.

Semibordeiul

Nu avem prea numeroase cazuri de acest fel, deoarece este foarte dificil\u0103 determinarea lor. Nu este suficient\u0103 stabilirea ad\u0103ncimea complexului, deoarece de multe ori ad\u0103ncimea este cea la care a fost surprins \u00een s\u0103p\u0103tur\u0103 [i nu cea de la care a fost construit complexul. \u00cen al doilea r\u0103nd, semibordeiul presupune [i existen\u0219a unor pere\u0219i, cel mai adesea din \u00e2mpletitur\u0103 de pari [i nuiele (apar resturi).

Cum pere\u0219ii pot fi din lemn, iar urma lor neidentificabil\u0103 (dac\u0103 sunt construi\u0219i pe t\u0103lpici de lemn) este greu de f\u0103cut o distinc\u0219ie clar\u0103. Avem totu\u0219i [i c\u0103teva situa\u0219ii clare, la Zorlen\u0219u Mare [i la Aradac, \u00een Banatul de vest (Fig. IIIa.34a-34b).

La Aradac sunt locuin\u0219e semiad\u0103ncite, cu albieri \u00een podea, care nu aveau pere\u0219i prea \u00e2nal\u0219i (cca. 1,20 - 1,40 m). Marginile albierilor au fost folosite ca zone gospod\u0103re\u0219ti sau ca spa\u0219ii de dormit. La Aradac, \u00entre locuin\u0219e semiad\u0103ncite, exist\u0103 spa\u0219ii goale [i cuptoare sau vetre de foc, situate \u00een afara complexelor (Fig. IIIa.34a). La Balta S\u0103rat\u0103, \u00een nivel Vin.a.A3, semibordeiul avea ad\u0103ncimea la care a fost surprins -0,35 cm, la care se adaug\u0103 \u00e2nc\u0103 cca. 10 -15 cm (Fig. IIIa.33d). Modul de dispunere al locuin\u0219elor este similar cu cel de la Par\u0219a, nivel 7b (Lazarovici Gh. et alii 2001), din cultura Banatului, faza a II-a, ceea ce corespunde unei etape Vin.a.A3-B1.

O altă variantă a acestei locuințe este cea de la Zorlenju Mare (Fig. III.34b), din nivel 3 (numerotarea veche IIIa), unde apar mai multe complexe de mici dimensiuni, cu cuptor sau vatră de foc în interior. Acest tip de locuință se apropie de colibă, cea mai simplă formă de locuit, având un caracter sezonier. Cuptorul sau vatra erau foarte bine amenajate, ceea ce presupune o construcție deosebită. Asemenea cuptoare permit arderea vaselor [și chiar reducerea minereurilor, în fazele târzii ale culturii Vin. a, poate în conexiune cu "[ocul" Vin. a. C [și începuturile metalurgiei cuprului. Dimensiunile nu sunt prea mari, 2,4 x 2,2 m, spațiul din jur era de încă cca. 70 cm, ceea ce duce în final la dimensiuni de cca. 3 x 3,5 m. Unele din aceste semibordeie cu cuptoare bune, pot fi „ateliere” pentru prelucrarea aramei, [tiind că în cultura Vin. a. cuprul este prelucrat din cele mai vechi etape (Vlassa 1967, fig. 6; 1976, 118, fig. 6; Horedt 1968; Lazarovici Gh. 1979, 32, n. 142; 87, n. 127).

Fig. III.33a-b. Balta Sărat, Vin. a. A3, B 27

Fig. III.33. Balta Sărat, Vin. a. A3; c) B 27; d) semibordeiul 31

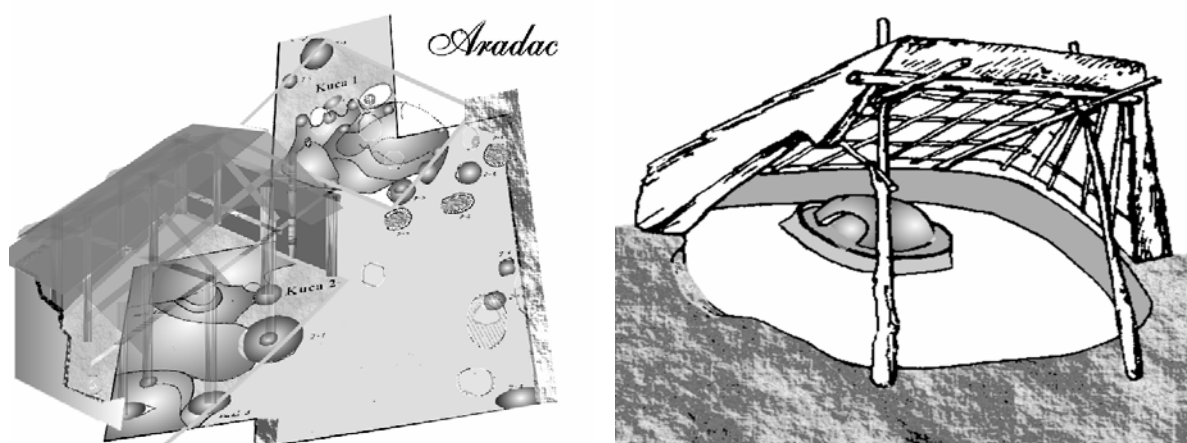

Fig. IIIa.34a. Aradac, locuin]ele 1 [i 2; 34b. Zorlen]u Mare, nivel 3, semibordei, Vin. a.B₂

Locuin]ele de suprafa]\

Zorlen]u Mare. Nivelul 7, Vin. a.A3/B1 timpuriu (Fig. IIIa.35)

Acest nivel era la baza stratului de cultur\, din care plecau bordeie [i gropi mai vechi, strat care în partea de sud atingea peste 2 m adâncime, iar fundul unor complexe ajungea la 2,8 m. Aici s-a descoperit un bordei, o groap\ cu craniu de taur s\lbatec, înc\ patru-cinci gropi ce]ineau de acest nivel, ca [i altele de stâlp, pornind de mai sus. Groapa cu craniu se g\sea la marginea de nord a pia]etei, în vreme ce la marginea de vest era zisul sanctuar, iar la marginea de est atelierul ceramic, Fig. IIIa.35. De[i nu avem dovezi directe, presupunem c\ depunerea capului de taur, se leag\ de centrul sta]iunii (de[i nu aveam atunci o delimitare clar\, noi am plasat suprafa]a cam unde credeam c\ e zona central\, baza]i pe cele dou\ sondaje din 1963 [i 1964), unde aveam cea mai consistent\ stratigrafie.

Dintre descoperirile nivelului, amintim un bordei u[or oval (2,8 x 2,3 x 0,60 m), cu unele gropi interioare ce ajung la -0,85 m. Din cauza tas\rilor, marginea bordeiului nu era foarte clar\. În marginea de nord a bordeiului erau câteva gropi de stâlp de la o locuin]\ cu etaj, din nivelul 5. Solul în care era s\pat era un humus vechi.

Nivelul 6a, Vin. a.B1

În acest nivel (Fig. IIIa. 37a) începe adev\rata arhitectur\ de la Zorlen]u Mare, situa]ie întâlnit\ de altfel [i în alte p\ri (Balta S\rat\, Par]a, T\rt\ria, ca s\ ne referim doar la cele cercetate de noi). Acestui nivel îi apar]in construc]iile L5 [i L6. Acum începe organizarea a[ez\rii cu un centru, o pia]et\ [i o serie de construc]ii deosebite.

Sanctuarul

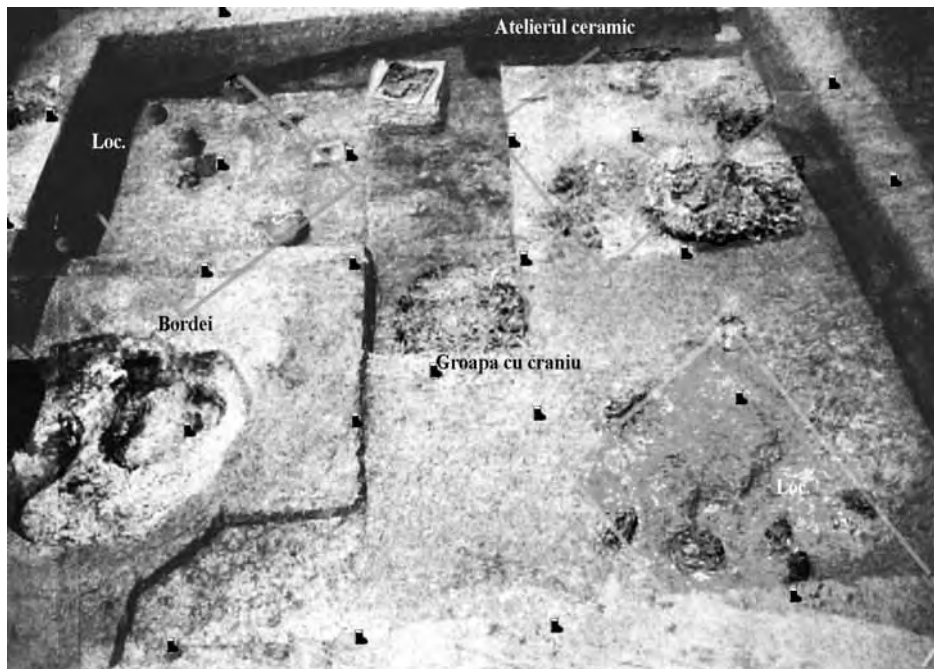

Fig. IIIa.35. Zorlenju Mare, nivel 7, Vin. a. B1, bordeie, resturi de locuințe, groapă de fundare

Fig. IIIa.36. Zorlenju Mare, cap de statuie monumentală

Una dintre construcții (L4) conținea un cap de statuie monumentală (Fig. IIIa.36,38), lipit undeva pe un perete sau pe o coloană, desprins de la locul său [și căzut spre centru, între dărâmături], ceea ce ar indica existența unui sanctuar. Capul avea față ca o mască triunghiulară, în care nasul era o mică proeminență, iar pe partea superioară a frunții erau incizii duble în „V”, cu vârful în sus. Acest gen de ornament nu apare pe fruntea idolilor, ci doar pe gât sau pe spate.

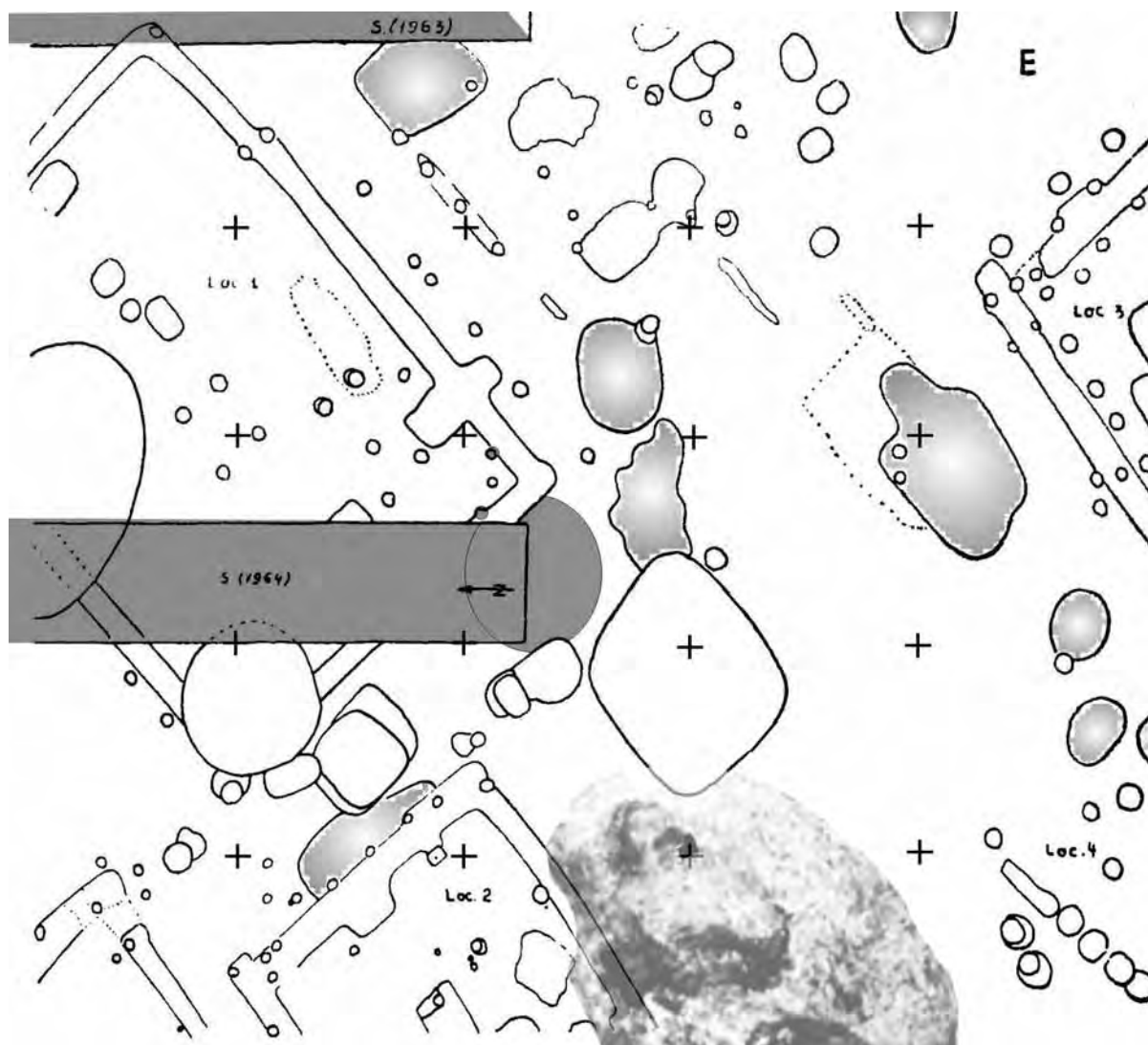

Fig. IIIa.37. Zorlenju Mare, nivel Vin. a. A3-B1, bordeie și gropi

Numerotarea locuințelor respectă ordinea în care au fost săpate. Cel mai vechi complex pare să fie un sanctuar (?), (Fig. IIIa.37, marcat Loc. 4), ridicat peste și în vecinătatea unui bordei (Fig. IIIa.35, 37). Construcția avea pereții din stâlpi masivi înfiți unul lângă altul (peretele de sud), care ne amintește de L9a din nivel 7B de la Parja (Lazarovici Gh. et alii 2001, 102, fig. 78-79). În partea dinspre centru, avea o podea suspendată pe o structură de bărne foarte late și puternice, dar care au ars slab, nefiind bine păstrate, insesizabile chiar din cauza amestecului lipiturii (argilă amestecată cu pământ). Peretele de nord se pare că avea o structură similară, dar acesta suprapunea un bordei, iar delimitarea gropilor a fost dificilă.

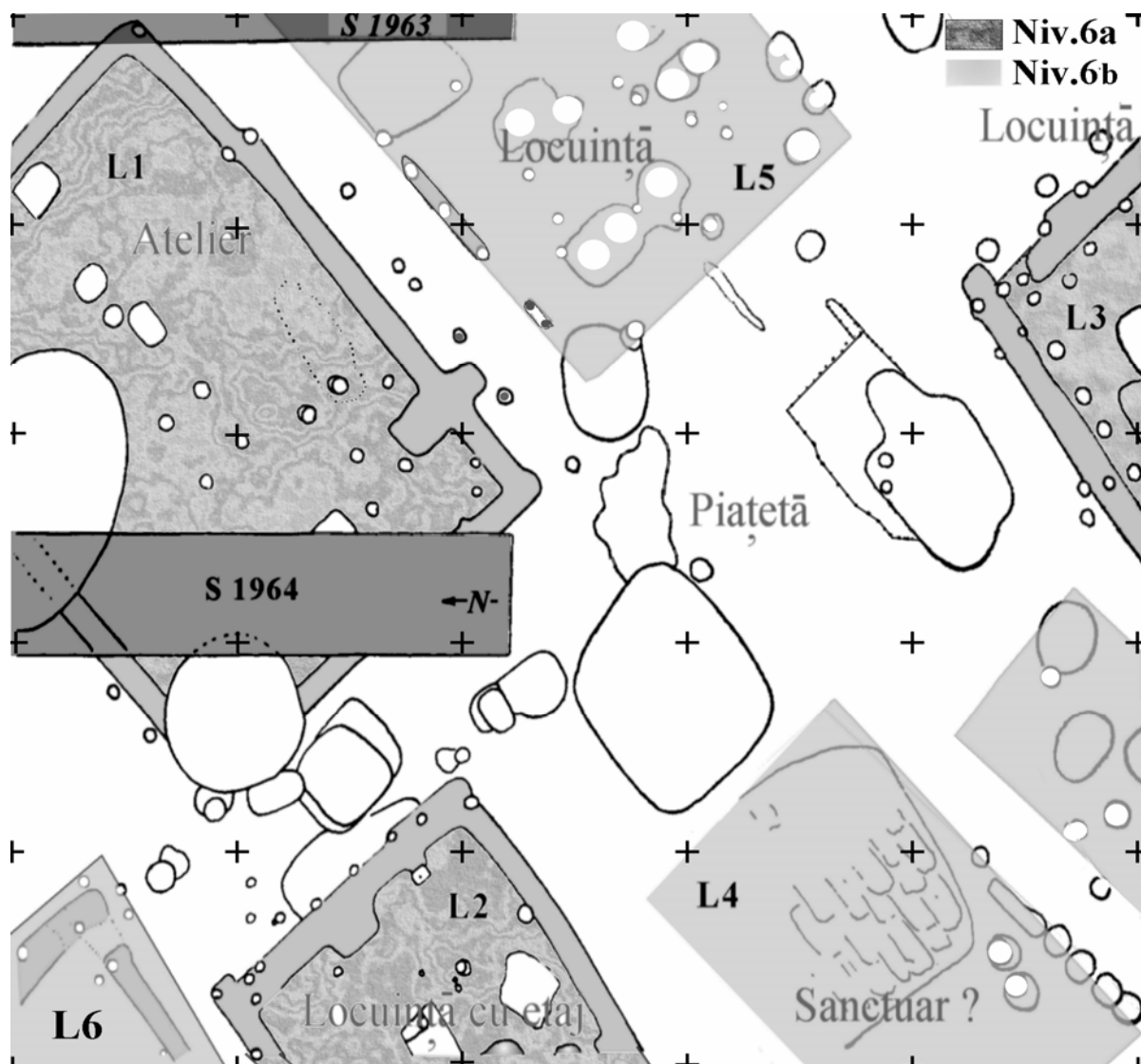

Fig. IIIa.38. Zorlenju Mare, nivelele 6a [i 6b, Vin. a. B1

Doi stâlpi apropiați, în interiorul construcției, aflați la marginea de vest a platformei suspendate, ar putea fi de structura de bază a construcției, dar unul ar putea servi ca miez de coloană sau stâlp pentru susținerea capului monumental sus pomenit. Dar acestea sunt deja speculații, bazate pe observațiile de la Căscioarele. Din păcate, în timpul săpăturii, nu am putut identifica exact locul de proveniență al capului monumental de lut.

În suprafața cercetată, nici una dintre construcțiile din acest subnivel nu erau întregi. Unele au fost afectate de săpături mai vechi (L5 de S/1963). Sistemul de construcție [și genul de fundație pentru perete de la L5 face trecerea spre nivelul următor (nivel 6b), iar pentru L6 situația este similară cu cele din nivel 6b.

În L5, tehnica de construcție a fundației, constă în săparea unor gropi mari pentru stâlpii de la structura de bază a construcției [și un [an] pentru structura peretelui, în care se introduc parii. [an]ul nu a fost surprins peste tot, poate dintr-o scăpare a noastră, ori din cauza pământului negru. Mai există a treia posibilitate, ca doar peretele de nord, dinspre construcția învecinată, aflată la cca. 40-50 cm (L1: Fig. IIIa.37) să fi avut altă tehnică de construcție, din nodule împletite [și lipite cu lut.

Asemenea situații, cu deosebiri în tehnica construirii pereților, apar frecvent în neoliticul dezvoltat. Am întâlnit aceste diferențe la Balta Sărat, la nivel BS II, în L26 (Lazarovici Gh., Petrescu 2003, fig. 30-30b, 33), precum și la Șaga (Lazarovici Gh. 2004 m.s.) în neoliticul târziu.

La Balta Sărat peretele cu fundație era ridicat în funcție de vânturile reci dominante și zonele de unde vine ploaia. Aglomerarea de chirpici nu a permis deosebirea dintre structura peretelui de la cele două construcții.

De altfel tehnica lor este apropiată, dar nu identică. Lângă peretele de sud nu se afla altă construcție, acolo nu am identificat urme masive de chirpici, așa încât astuparea crăpăturilor dintre bârne nu era deloc o problemă.

Acest gen de locuințe cu bârne și cu gropi mari, cu pereți din bârne puse orizontal - după felul de dispunere al stâlpilor și lipsa chirpiciului acesta ar fi tehnica de construcție – se întâlnește la Parja, în nivel 7a și 7b (Lazarovici Gh. et alii 2001, 90 și urm, la locuințele L24, L25, L26, L21, L21a, L137). Nu trebuie să ni se pară surprinzătoare aceste analogii cu construcțiile din cultura Banatului, tehnica fiind și acolo tot de origine vinăiană.

Trebuie precizat că între cele două nivele a avut loc un puternic incendiu, poate nu pe întreaga suprafață, ci doar la unele complexe.

Nivelul 6b, Vin. a.B1

Construcțiile din acest subnivel trebuie să fi fost inițial ridicate la același orizont, poate tot în 6a, doar etapele lor de funcționare par mai lungi sau tehnica de ridicare a pereților a necesitat mai mult chirpici sau durata de funcționare a fost mai lungă. Acestui subnivel îi aparțin locuințele L1, L2, L3, și L6.

La toate aceste locuințe toți pereții au un șanț de fundație, lat de cca. 15-25 cm, adânc de 15-40 cm, cu urme de stâlpi de la structura de bază și de pari în interior. Asemenea șanțuri pentru perete au apărut chiar în prima secțiune, dar locuința nu a fost cercetată exhaustiv.

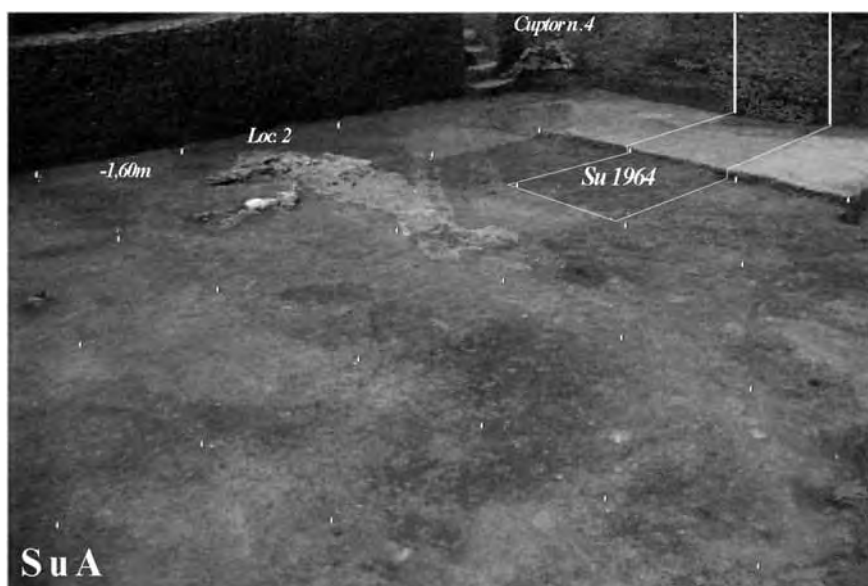

Fig. IIIa.39. Zorlenju Mare, subnivel 6b, dărâmături de la complexe

Nivelul 5, Vin. a.B1/B2

Nivelul 5 (Fig. IIIa. 40) era un strat de cultur\ cu dou\ nuan]e de culoare, în care a func]ionat doar atelierul de ceramic\. Lâng\ profilul de sud se pot observa resturile unor complexe din nivelul anterior (L1 – L3) precum și resturile unui cuptor din nivel 3, lâng\ sc\urile de intrare (Fig. IIIa.39).

În strat s-a găsit mult\ ceramic\ fragmentar\, o parte poate proveni de la resturile de ardere, altele sîin de stratul de cultur\. Ici, colo, se observau urmele unor gropi din nivelele superioare. Locuin]a 7 din nivel 4 a fost demontat\.

Încadrarea acestui nivel în faza Vin. a.B2 este destul de dificil\, deoarece o mare parte din materialul arheologic din stratul de cultur\, a fost amestecat din cauza gropilor care penetrau din nivelele 2 și 3. A]a cum precizăm este vorba de o singur\ construc]ie L7, ce con]inea material ars secundar.

În campaniile anterioare, materialul din acest nivel a fost cuprins în termenul Zorlen] II, dar era amestecat cu materiale din complexe nivelului 5, deoarece straturile fiind în pant\, eroziunea a f\cut ca toate straturile s\ fie mai sub]iri spre vest. Nivelul 4 are dou\ subdiviziuni stratigrafice: 4a, constând din d\râm\uri de complexe și 4b ce reprezint\ un strat de cultur\, mai gros spre sud. Un nivel de c\rbune separ\ spre nord nivelul 4 de nivelele 5.

La acest nivel func]ioneaz\ tot un singur complex L7 (Fig. IIIa. 41a-b). Este vorba de o construc]ie de mari dimensiuni (cca. 4 x 6 m) cu o arhitectur\ deosebit\, dar dup\ incendiere și distrugere, pere]ii r\ma]i probabil în picioare, au fost împin]i în spa]iul fostei locuin]e, astfel c\ atunci când am descoperit-o consta doar dintr-un morman de chirpici.

Nivelul 4, Vin. a.B2

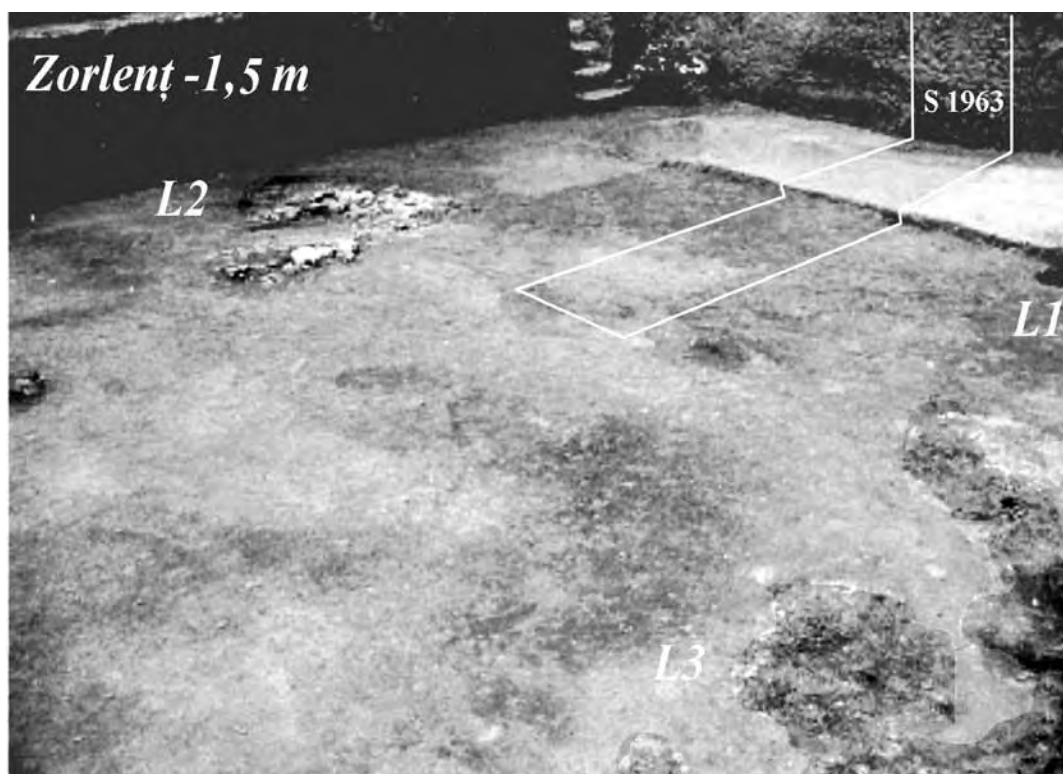

Fig. IIIa.40. Zorlen]u Mare, adâncimea 1,5 -1,70 m, complexe din nivel 5-6

După demontarea chirpiciului s-au observat mai multe gropi [și în straturile de mai jos (5 și 6). Unele gropi, cele mai puțin adânci au fost pierdute, iar cele care s-au păstrat aveau peste 70 cm adâncime, ceea ce presupune o construcție foarte masivă.

Nivelul 3, Vin. a.B2-C (C1 la Schier).

Nivelul era un strat intermediar, fără construcții masive, doar cu câteva gropi care porneau de la acest nivel sau poate de mai sus, Fig.III.41. Una din gropi, cea mai mare (G1.3: de 1,8 x 1,5 x 0,55 m), după dimensiuni ar putea fi partea adâncită a unui semibordei.

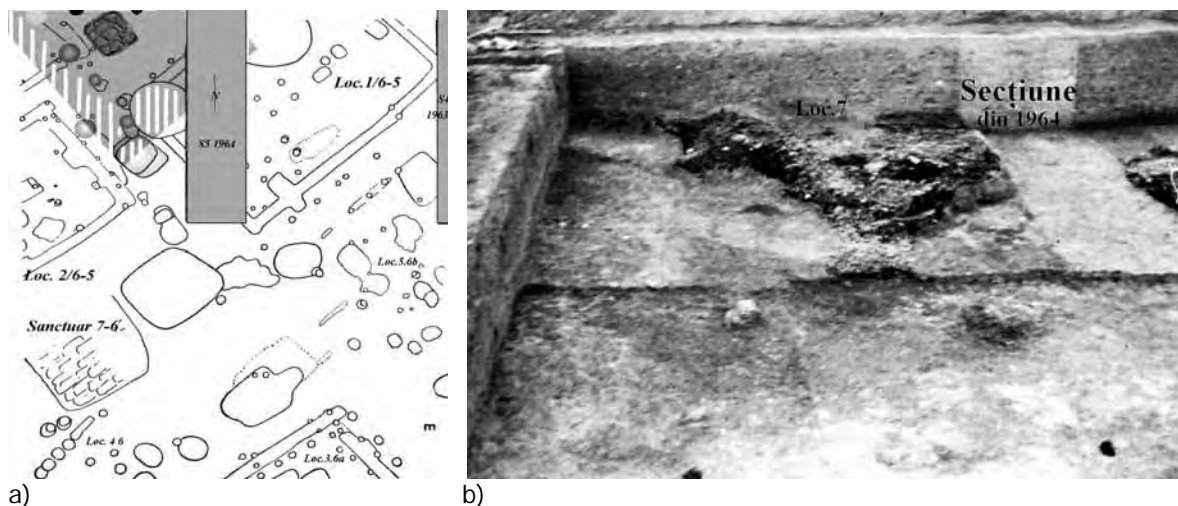

Fig. IIIa.41. ▲ Zorlenju Mare, Vin. a.B2: a) nivel 4 plan, b) vedere spre N, locuința 7 ▲

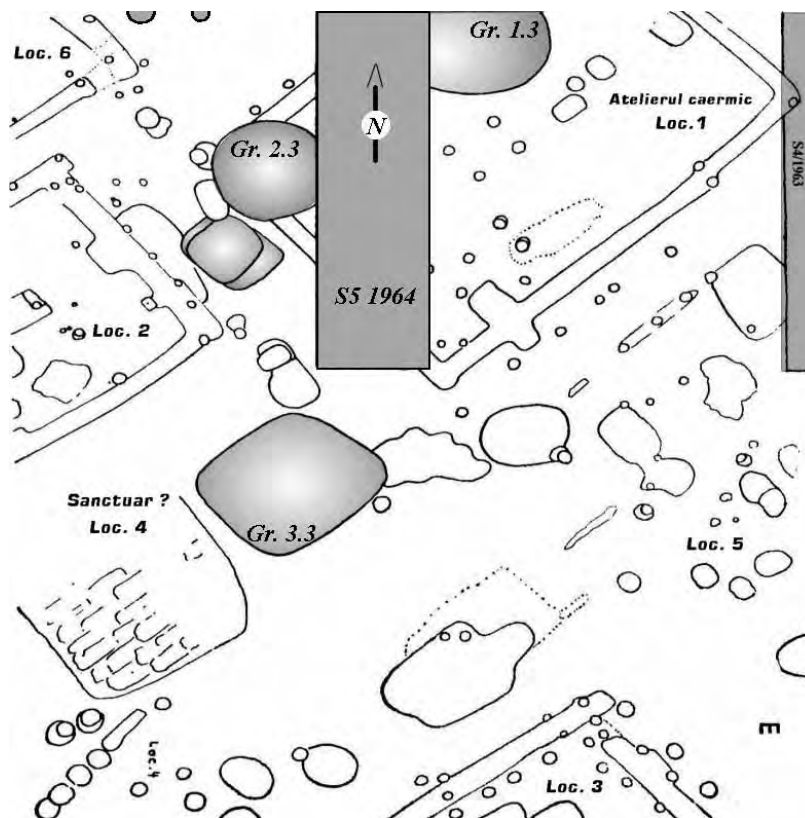

Fig. IIIa.42. Zorlenju Mare, Vin. a.B2-C

Func]ionalitatea altor dou\ gropi (G2.3: de form\ oval\, 1 x 1,2 x 0,40 m; G3.3: în form\ de paralelogram cu marginile rotunjite, 1,8 x 1,6 m, adânc\ de cca. 0,45 m.) este mai greu de stabilit.

Apari]ia gropilor la nivel Vin. a. C1 este o caracteristic\ a perioadei (situa]ii similare la Hodoni). Toate gropile aveau marginile bine p\strate, ceea ce arat\ c\ au fost astupate dup\ încetarea func]ionalit\]ii.

De la acest nivel, sau poate mai de sus, porneau unele gropi foarte adânci, foarte probabil de la locuin]a 7 din nivelul 2.

Nivelul 2, Vin. a. C2

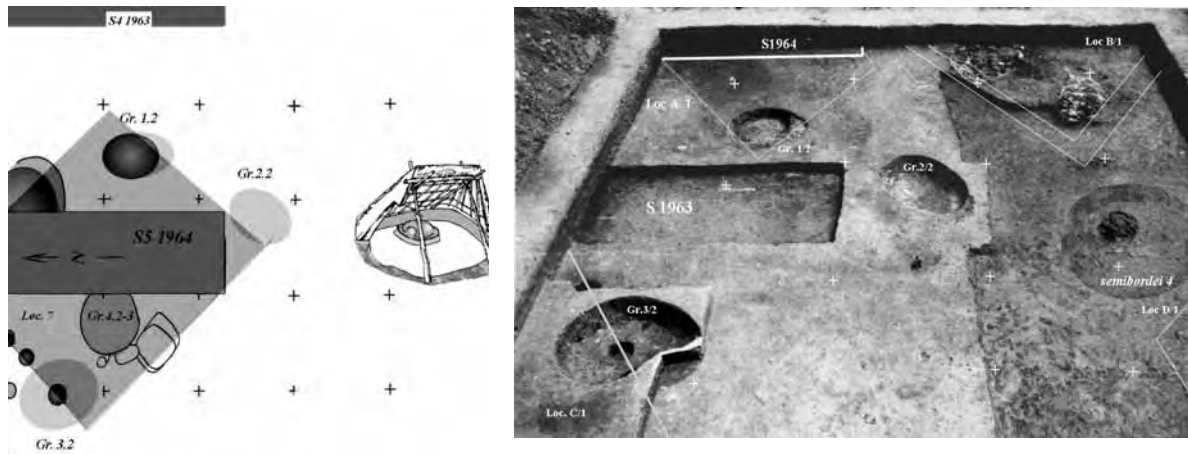

Fig. IIIa.43. Zorlen]u Mare, Vin. a. C2, plan [i vedere a nivelului 2

Nivelul 2 con]inea dou\ orizonturi de locuire. Unul cu locuin]e de suprafa]\, cel mai recent (2b), [i nivelul 2a, în care au fost s\pate câteva gropi [i semibordeie. Locuin]ele de suprafa]\ aveau structuri de lemn, urme de gropi de stâlp [i pu]in chirpici, ceea ce arat\ c\ doar cr\p\turile dintre bârne erau lipite.

Suprafa]a cercetat\ a fost prea mic\ pentru a se putea clarifica stratigrafia orizontal\ dintre cele dou\ locuiri. Studiul profilului din sec]iunile 1963, 1964 ofer\ mai multe date, dar nu d\ r\spunsuri clare, mai ales pentru pozi]ia cronologic\ a complexelor din centru, unde s-au g\sit doar straturi u[or pigmentate.

Aici a fost descoperit cel mai interesant semibordei. Din p\cate nu avem imagini ale sale, dar sunt reconstituirii foarte bune (Fig. IIIa.43). Semibordeiul avea o groap\ oval\ cu laturile de 2,4 x 2,2 m, cu adâncimea de 0,35 - 0,45 m (semibordeiul a fost prins pu]in deasupra cuptorului), (Fig. IIIa.42).

În interior era un cuptor cu bolta distrus\ (unele fragmente din bolt\ aveau doar 5-6 cm în\]ime). Cuptorul avea o form\ oval\ [i dimensiunile de cca. 55-65 cm. Vatra cuptorului era foarte bine realizat\, b\tut\ [i bine ars\. De altfel la nivel Vin. a. C, cuptoarele sunt bine realizate, se acord\ mare aten]ie formei. În aceast\ vreme sunt cuptoare cu o mic\ vatr\ în fa]a gurii.

Un astfel de cuptor s-a descoperit la Zorlen], în profilul sec]iunii (motiv pentru care nu a fost preparat).

Nivelul 1, Vin. a.C3 retardare

Imediat sub stratul de arătură au apărut resturile a patru complexe (A, B, C, D), toate aglomerări de chirpici, pietre, ceramică și resturi de dinți de animale mari (solu acid a distrus oasele), (Fig. IIIa.43), de formă dreptunghiulară sau neregulată, în funcție de cum au ars ori s-au dărâmat pereții, la care se adaugă împrăștierea provocată de plug.

Nu au fost descoperite urme de vetre și nici alte instalații. Chirpiciul este amestecat cu pământ, așa încât structura pereților greu poate fi dedusă. Oricum, par structuri de bârne lipite cu lut și rar împletituri. Locuințele nu mai au anșuri de fundație. După aspectul arhitecturii și ceramicii, ultimele două nivele de locuire sunt în proces de retardare.

Fig. IIIa.44. Zorlenju Mare, nivelul 1, Vin. a.C3, platforme cu ceramică și chirpici

Săpăturile de la Zorlenju Mare au adus noi date despre arhitectura și evoluția generală a arhitecturii și complexelor.

Distrușgerea prin foc a așezării de la nivel Vin. a.B2 și începerea procesului de retardare B2C la noi, C1 la Schier, schimbarea arhitecturii, trebuie pusă în legătură cu „ocul” Vin. a.C, de care adesea am vorbit, fiind vorba de mai multe migrații care au afectat marile stațiuni vin. a. și structura lor economică și socială.

Balta S\rat\ . Studiu de caz

Fig. IIIa.45. Balta S\rat\, vedere panoramic\ a terasei superioare a Timi[ului

În fazele B ale culturii Vin. a, în zona Banatului montan se dezvolt\ sta]iuni generate de cele de la Zorlen]u Mare [i Balta S\rat\. La aceasta din urm\, cercet\riile au vizat în mod special arhitectura, ritualul de fundare [i prelucrarea materialului prin baze de date, studiul ambientului, intensitatea de locuire a zonei arheologice. Locuirea este amplasat\ pe terasa înalt\ a Timi[ului, deasupra unui curs vechi al râului, vreme în care Timi[ul curgea sub sta]iune. La marginea terasei sunt numeroase izvoare (Fig. IIIa.45).

A[a cum ar\tam în paginile anterioare, locuirea Vin. a. A are 1-2 ha, cea din Vin. a. B se extinde, iar în Vin. a. C are loc o extindere [i mai mare, dar din punctul de vedere al ceramicii [i arhitecturii, mai toate locuirile sunt în proces de retardare, la fel ca [i în alte sta]iuni: Zorlen]u Mare, Ruginosu, Caransebe[–Valea Cenchii, Balta S\rat\ sud [. a.

Pentru o perioad\ de 200 - 250 de ani, cam cât dureaz\ locuirile Vin. a. A-B (vezi Fig. IIIa.1) la Balta S\rat\ exist\ o dinamic\ stratigrafic\ (Fig. IIIa.5) [i arhitectural\ . Sta]iunile din zona Caransebe[graviteaz\ în jurul a dou\ situri mari, Balta S\rat\ [i Zorlen]u Mare (Fig. III.46).

Tot acum se înmul]e[te caracterul microlitic al uneltelor, dar apar [i specializ\ri în fabricarea tipurilor, ceea ce aminte[te de industriile tardenoisienne; asemenea caracteristici apar la Balta S\rat\, Zorlen], Ruginosu, Honorici, Homojdia, toate în zone deluroase [i de mari p\duri.

Acestea ne fac s\ ne gândim la o schimbare a economiei, dar lipsa oaselor (solul acid al p\durilor le distruge) nu ne permite verificarea acestei ipoteze.

Privind arhitectura în mod deosebit, insist\m asupra locuin]elor din nivelele BS 2a – 3b, perioada de maxim\ dezvoltare a sta]iunii. În urma recentelor sondaje am constat numeroase suprapuneri de locuin]e, cu direc]ii diferite de orientate, cu u[oare diferen]e de arhitectur\.

Fig. IIIa.46. Descoperiri vinetiene din zona arheologică Caransebeș

Orientarea diferită, suprapunerile, arată o intensă activitate arhitecturală, dar și o anumită libertate în alegerea poziției și orientării, spre deosebire de stațiunea de la Parja, locuire sub formă de tell, înconjurată de apă, unde dezvoltarea s-a făcut pe verticală, la Balta Sărată acestea se petrec pe orizontală. Numeroasele schimbări de arhitectură arată o mare inventivitate dar și o libertate individuală în alegerea locului, orientării, dimensiunilor. La trei locuințele din primul orizont al locuințelor de suprafață peretele de vest avea fundație umplută cu argilă. Aceasta credem că are o explicație geografică, fiind determinată de vânturile și ploile dinspre nord-vest, dinspre depresiunea Caransebeșului spre culoarul Timiș – Cerna.

Balta Sărată, II locuințele dintre 1,05 - 0,70 m, nivel 2a-2b, Vin. a.B1

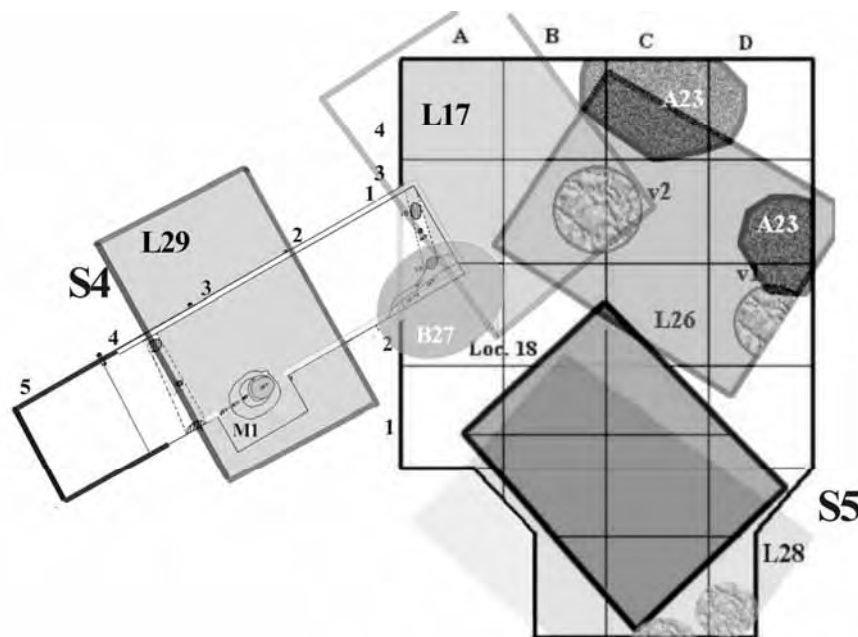

Fig. IIIa.47. Balta Sărată, planul săpăturilor 1999-2003 cu localizarea complexelor neolitice

Locuin]ele de la acest nivel sunt grupate una în imediata vecinătate a celeilalte. Spa]iul dintre locuin]e, asemenea situa]iei de la Zorlen] [i Par]a, este de cca. 40 cm, iar în multe cazuri chiar mai mic. Complexele din acest nivel au aproape aceea]i orientare. Ele au fost distruse, în mare parte prin foc, dar uneori pere]i near]i r\mân în picioare (cazul L 26, peretele de NV) care, la dezafectarea complexelor din nivel sunt împin]i în interiorul fostului spa]iu locuit. Situa]ia nu este unic\, s-a constatat [i la Par]a în cea mai mare parte a complexelor din nivelele 7c – 6 (Lazarovici Gh. et alii 2001 s.v.; vezi mai jos, capitolul referitor la cultura Banatului).

Dintre aceste complexe prezent\m câteva cazuri.

Construc]ia 26

Construc]ia (Fig. IIIa.47), orientat\ EV - NS, cu o mic\ deviere spre vest (nu [tim dac\ este locuin]\ normal\ sau construc]ie de cult) avea trei etape de func]ionare, fiecare con]inând unele modific\ri. La ridicarea construc]iei în prima etap\, la peretele de vest se sap\ un [an] de funda]ie (aceea]i tehnic\ ca la Zorlen]u Mare, nivelele 6), adânc de -0,40 - 0,55 m (a fost cercetat pe 4 m lungime), lat de 0,30 m (Fig. IIIa.48a). Peretele de vest avea o structur\ de bârne înfipite vertical, situate la o distan]\ 1,2 - 1,4 m. Deoarece nu s-au g\sit urme de împletituri de nuiele, ci doar o mare mas\ de p\mânt galben nears, credem c\ peretele a avut o structur\ de bârne [i pari (a[ezate vertical, oblic sau orizontal: situa]ii constatate foarte clar la Par]a, la mai multe complexe) pe care s-a aplicat o lipitur\ groas\ de lut.

Fig. IIIa.48. Balta S\rat\, L26; a) înc\perea de S; b) vedere spre N

Peretele de sud are o alt\ tehnic\ de construc]ie, fiind format din trei stâlpi masivi, afla]i la o distan]\ de cca. 2 -2,2 m unul de altul (Fig. IIIa.48b), dar este foarte posibil [i necesar s\ fi existat [i o alt\ structur\ de bârne sau pari, cel mai probabil pu[i orizontal. Peretele de E era format dintr-o structur\ de [ase stâlpi masivi (dispu[i ca mai sus), iar peretele de N era în afara s\p\turii. Structura unui perete de interior, format\ din stâlpi mai sub]iri, înfip]i vertical, la distan]\ de 30-40 cm unul de altul, presupune o structur\ cu împletitur\ de nuiele (Fig. IIIa.49a).

În etapa veche de func]ionare se pare c\ era o singur\ înc\pere mare. În zona central\ se afla un cuptor (cuptor 2) în form\ de corn sau secer\, cu concavitatea spre nord (Fig. IIIa.49a). Cuptorul avea peste 1,8 m lungime (un col] al s\u intra sub profil), 35-40 cm l\jime [i era adânc de circa 30 cm (deoarece la momentul refacerii etapei mijlocii partea superioar\

a lui a fost ras, pârji din margini intrau în el). El a fost sâpat în podeaua locuinței, în humusul de la baza stratului de cultur, marginile sale fiind lipite cu argilă (grosimea lipiturii fiind de cca. 2-3 cm). Arderea din cuptor înroșește peretele, care la interior era sclivisit, respectiv înegrește peretele pe încă 2 cm spre exteriorul cuptorului, ceea ce presupune o combustie de durată [și cu lemne de calitate. În vecinătatea cuptorului spre sud se afla o groapă de stâlp interior de la structura de bază. După dimensiuni, cuptorul ar fi potrivit pentru incinerarea unei persoane, dar resturi umane nu s-au găsit.

Fig. IIIa.49. Balta Sărat, L26, etapa I: a) cuptor 2; b) perete intermediar sub cuptorul 1, în formă de corn

Fig. IIIa.49. Balta Sărat, L26: c) Gr. 32, pietre de răni; d) structura vetrei

În etapa mijlocie de funcționare, cuptorul este abandonat, peste gura lui urma podeaua acestei etape, grosă de 4-5 cm. Locuința este împărțită în două încăperi de un perete intermediar (Fig. III.49b), peste care mai apoi, în etapa a treia, se ridică un cuptor similar cu primul, dar cu concavitatea spre nord. În încăperea de S se construiește o vatră mare (Fig. III.48) care funcționează în ultimele două etape de locuire [și două cuptoare în formă de corn, care aparțineau primei (Fig. IIIa.49a) și ultimei etape a locuinței (Fig. IIIa.49b).

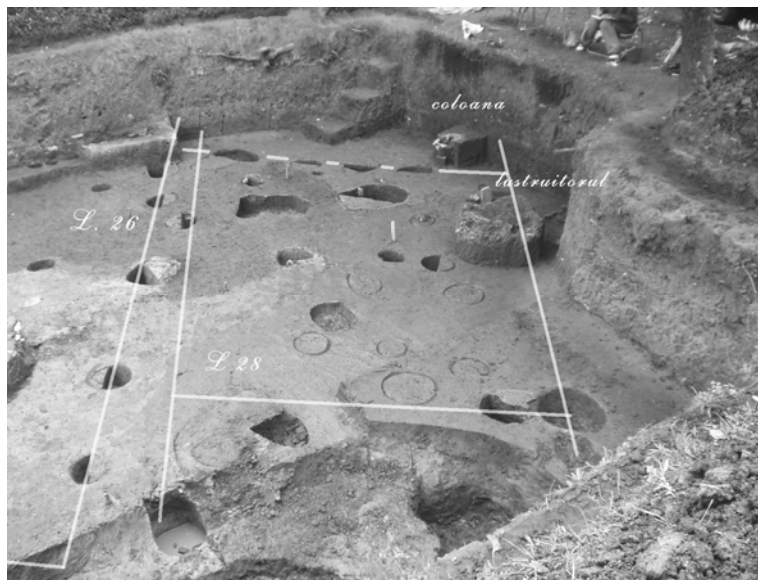
La ridicarea etapei mijlocii, în imediata vecinătate a vetrei se sapă o groapă (G32 în groapă nu erau urme de stâlp) în care se depun, ca ofrande de fundare [apte piese de piatră (două sparte intenționat) un lustruitor sau o răni pusă în picioare, vreo trei pietre fără urme de prelucrare, dar care umpleau groapa. Râni, care a fost pusă pe cant, după ce a fost parțial ruptă (pe 1/3 din lungime) poate fi întregită. Nu este singura groapă de fundare,

asemenea gropi cu râ[ni]e la fundare sau la abandonare au fost găsite în L28 (sus)inea o coloana sau st=lp) [i din L16 (Lazarovici Gh., Petrescu 2003; 2005).

Vatra avea o structur\ de pietre de râu, peste care s-a pus un strat gros de 2-4 cm, de argil\ amestecat\ cu nisip, care a fost b\utut (Fig. IIIa.49d). Pe una din laturi (perpendicular pe l\jimea locuin]ei), spre peretele de est, a fost descoperit\ o groap\ de par; ne a[teptam s\ îi găsim corespondentul spre peretele de vest, dar acesta nu a fost găsit.

Fig. IIIa.50. Balta S\rat\, L28, L26: a) ▲ vedere spre S; b) ▼ vedere spre N

Credem c\ groapa era pentru un par cu cr\can\ la partea de sus, sprijin pentru un pro]ap, care de cealalt\ parte era]inut în mân\ [i r\sucit. În etapa târzie, înc\perea nu mai era separat\ în dou\ p\ri, peste vechiul perete desp\r]itor din etapa mijlocie a fost ridicat un alt cuptor, tot în form\ de „corn” (lungime cca. 1,70 m, lat de 35-40 cm), lucrat în aceea[i tehnic\ ca [i primul, dar cu convexitatea spre nord (Fig. IIIa.49b).

Din cauza s\r\ciei materialului gospod\resc, a prezen]ei cuptoarelor în form\ de corn, construc]ii a c\ror func]ionalitate nu o cunoa[tem, a vetrei mari [i a depunerii de ofrande din

groapa 32 (un lustruitor sau o râ[ni] pus în picioare, vreo trei pietre), considerăm că această construcție avea un rol social sau cultic. Pe podeaua ultimului nivel s-au găsit fragmente ceramice sparte, fără a se găsi vase întregi sau întregibile. Construcția a fost abandonată, fără a fi incendiată, o parte a peretelui de vest s-a distrus în picioare sau a fost împins în interior în zona vetrei, peste ea găsindu-se o mare cantitate de lut nears, de la structura peretelui. Pereții împinși în interior au fost descoperiți și la Parja, dar toți au fost arși. Pereții nearși au fost descoperiți la Uivar, în zona unor locuințe (Schier, Drașovean et alii 2005).

Balta Sărat, Locuința 28 Locuința avea două încăperi una spre sud, alta spre nord (posibil doar o tindă), cercetările nu au fost extinse. Încăperea de nord a fost doar parțial preparată, pe o lățime de cca. 2,20 m, cât era pînă la colțul suprafeței 6. Podeaua, aflată la – 1,20 m adâncime, era formată din lut galben amestecat cu humus bătut (grosimea ei fiind între 6-8 cm) și pe alocuri a fost refăcut de mai multe ori.

Unele din gropile identificate aparțineau nivelelor superioare. Deoarece și în această locuință au fost descoperite situații deosebite, legate de ofrande de fundare, nu excludem ca ea să fi fost tot legată de cult sau a aparținut unei persoane cu funcții socio-religioase (preotese, sfatul bătrânelor, sfatul conducătoarelor?).

În partea de sud a locuinței, era un cuptor săpat cu cca. 10 cm mai jos în podeaua casei, sub nivelul de călcare. Planul cuptorului era triunghiular cu laturile și colțurile arcuite. Cuptorul era lipit cu lut (grosimea stratului era de circa 1-1,2 cm), iar culoarea galben roșcată a lipiturii pereților și a vetrei, indică o folosință îndelungată. Nu putem aprecia cât de înaltă și care era forma părții superioare a cuptorului, acesta fiind distrus și nivelat la ridicarea locuinței 16. În cuptor au fost descoperite resturi de la un vas mare de provizii, cu urme de ardere secundară și mult carbune.

„Coloana apei” (Fig. IIIa.51b-d)

Am definit sub acest termen resturile unei coloane de lut nears, aflată în colțul de est al locuinței 28 (Fig. IIIa.50b), în altă încăpere sau într-o tindă (nu s-a săpat în exterior fiind în afara săpăturii, dar resturile podelei continuau, de unde ideea de tindă sau altă încăpere). Coloana avea la bază o structură de pietre de râu, iar în mijlocul lor resturile unei picior de cupă. Coloana a fost înfiptă circa 10 cm în pământ. Înălțimea ei nu poate fi apreciată, fiind distrusă foarte probabil la abandonarea construcției, sau la ridicarea locuinței 16.

O asemenea coloană a fost semnalată în Sanctuarul 1 de la Parja, din cultura Banatului, faza II (Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 165-170), alta este „coloana mică” din sanctuarul eneolitic de la Căscioarele (Dumitrescu Vl. 1974, 477, fig. 487/1: 1986, 69-72, fig. 1; Monah 1997, 33), iar mai multe coloane au fost descoperite în sanctuarul neolitic de la Kormadin (*Praistorija Jugoslavenskih Zemalja* 1979, pl. LXXXVI/5; Jovanović 1991).

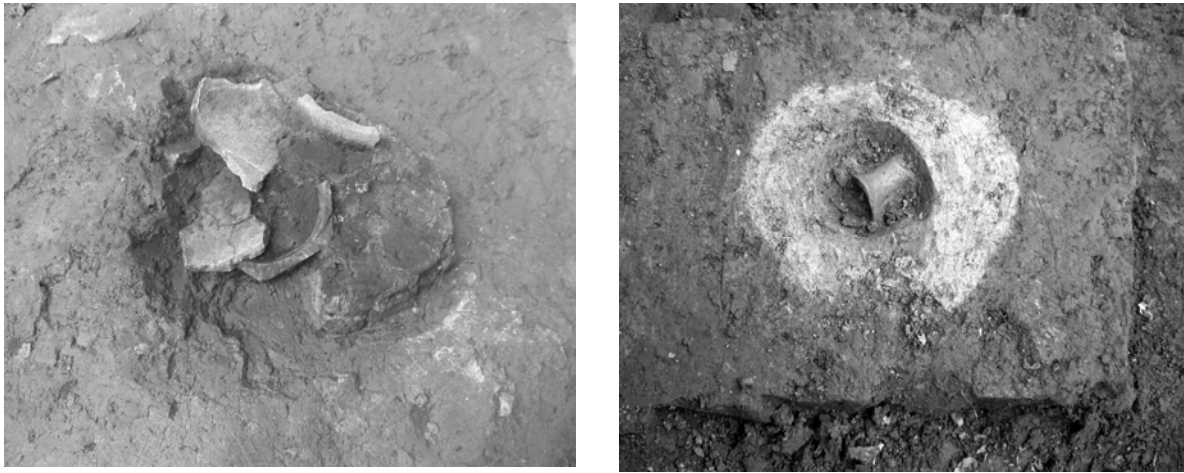

Fig. IIIa.51. Balta S\u015brat, L28: a) cuptorul; b) „coloana” apei

Fig. IIIa.51. Balta S\u015brat, L28: c) „coloana” apei, profil; d) baza „coloanei” apei

Coloana, asemenea arborelui cosmic, face legătura între Cer – Pământ, având diferite semnificații legate de fecunditate [și fertilitate, acea *axis mundi* (Dumitrescu VI. 1974, 477, fig. 487/1; Dumitrescu VI. 1970b, 20, n. 14). În Creta ele reprezentau pe marele Zeu sau locul unde apare acesta (Matz 1969, 121; Gimbutas 1984, 80), semnul sacru (Frankfort 1939, XVIIIa-c, g); coloana este [și reprezentarea phallus – ului (*Praistorija Jugoslavenskih Zemalja* 1979, pl. LXXXVI/5; Monah 1997, 34, n. 45).

Groapa de fundare din L28

În jumătatea vestică a încăperii de sud, la circa 50 cm de coloană, lângă o groapă de stâlp (Fig. IIIa.49c), s-a descoperit o groapă de fundare, ce pornea de sub nivelul podelei (formată dintr-o lipitură de pământ galben ars, de culoare roșcată). În groapa de fundare s-au descoperit un lustruitor [și alte patru pietre, ce se aflau la nivelul de călcare, sau ușor sub acesta. Lustruitorul, ca de altfel [și la locuința 26 a fost așezat în picioare. Între pietre erau resturi de cărbune; arderea ar fi putut porni de la incendierea unui perete de lemn. Forma dreptunghiulară a spațiului dintre pietre indică un stâlp sau coloană de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 12 - 15 cm. Groapa putea susține o coloană.

Fig. IIIa.52. Balta Sărat, Locuința 28, groapă de fundare

În mai toate marile complexe cercetate în această zonă (L16, L26, L28) au fost descoperite depuneri rituale de râ[ni]e, lustruitoare sau pietre de râ[ni] puse la ridicarea (L16, L28) în timpul unor reparații (L26) sau la abandonarea caselor (L16; Lazarovici Gh., Petrescu 2000; 2002; 2003). De cele mai multe ori acestea erau în număr sacru, 7 sau 4 (4 de la cele patru elemente primordiale) sau combinația dintre ele 3×4 . Aceste numere apar de obicei în sanctuare la Căscioarele (Dumitrescu Vl. 1970b, 21; Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 246, 250, 286, 292; Dumitrescu H. 1968, 381-394; Gimbutas 1984, 71, 76, fig. 42,1; 1991, 260, fig. 7-57; Ordentlich 1973), la Parja (Lazarovici Gh. 2001a, 61; Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 246, 286, 292), 7 vulturi la Çatal Hüyük (Lazarovici Gh. 2001a; 2001b [i bibl.], în legătură cu pâinea sacră (Lazarovici Gh. 2003; pe un sigiliu de prescură, Lazarovici Gh., Cristea 1979, 439, fig. 3/9, 5/9), numerele din Cabala (Lévi, apud Ursulescu 2001a, 65), cele 7 cercuri planetare (Eliade 1981, 67; Lazarovici Gh. 2001a, 61), cei 7 mari zei, 7 judecători din Summer (Krammer 1962, 144; Eliade 1981, 67; Lazarovici Gh. 2001a, 61), serii de câte 7 statuete sau idoli (bărâne, adulte sau tinere) în depunerile rituale de la Poduri, Isaiia (Monah D. 1982, 11, fig. 12; 1997, 35; Monah D. et alii 1983, 15; Alaiba 1987; Mantu, Dumitroaia 1997, 109, cat. 14a-d; Lazarovici Gh. et alii 2001), cele 7 terase ale ziguratului (Eliade 1991a, 34; Lazarovici Gh. 2001a, 61), cei 7 stâlpi, 7 coloane (Müller - Karpe II 1968, Kat. 285, Taf. 208/34) [. a.

Balta Sărat, locuințele din nivel 2c (▼0,70 - 0,45), Vin. a.B1/B2. Locuința 18

(Lazarovici Gh. et alii 2003)

La ridicarea construcției se sapă gropi mari (diametrul de 30-50 cm [i adâncimea de 0,45-0,60 m) pentru stâlpii din structura de bază (Fig. IIIa.53a-b), dar [i gropi rituale (L18/G1, G2). Distanța dintre stâlpi era de 1,20 – 1,40 m. Stâlpii erau amplasați în centrul gropii, alteori spre margine. În unele cazuri, între doi stâlpi paraleli se ridică peretele din bărne de lemn puse orizontal, ca în nivelele 7 de la Parja (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 25-28 [. a.). Ca [i la Parja, stâlpii mari din interior nu erau pe axele centrale, ci la 2/3 față de unul din capete, probabil pentru a lăsa un spațiu mai larg. În zona îngustă se aflau amenajările gospodărești (vatra) [i depunerile rituale (râ[ni]ele cu gura în jos, lustruitorul, vasul de

provizii). În zona mai largă, pe peretele de nord spre colțul de nord-vest se afla la uscat, deasupra vetrei, o plasă de pescuit, iar mai spre centrul peretelui, era un război de leșut.

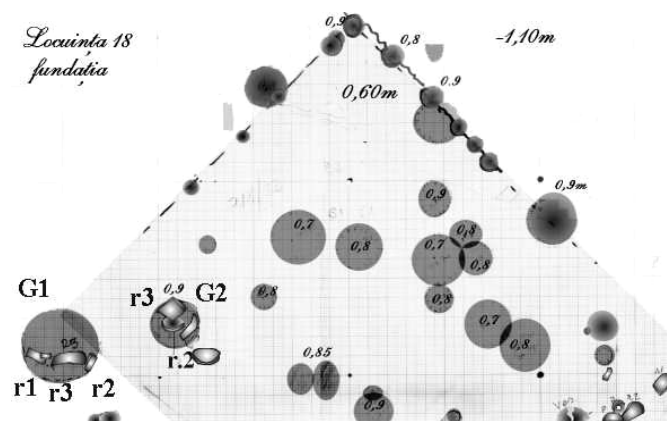
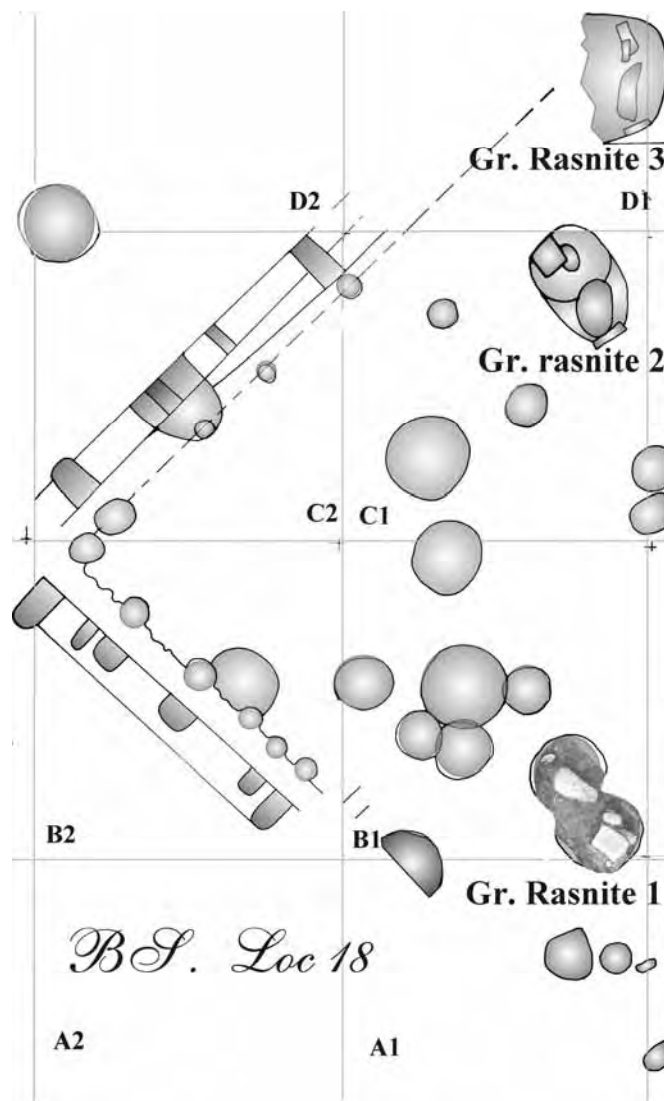

Fig. IIIa.53: a) Balta Sărată Locuința 18; gropi ▲; b) gropi de fundare ▼

Obiceiuri de fundare

Înainte de ridicarea construcției, după un strat de cultură de 15-18 cm, format după abandonarea locuirilor anterioare, se sapă câteva **gropi**, **G1** și **G2** (adânci de cca. 18 cm), în care se pun mai multe rănițe, lustruitoare și pietre de zdrobit. În **groapa 1**, situată la colțul de SE al locuinței (Fig. IIIa.50a-b), se pun trei rănițe și un zdrobitor.

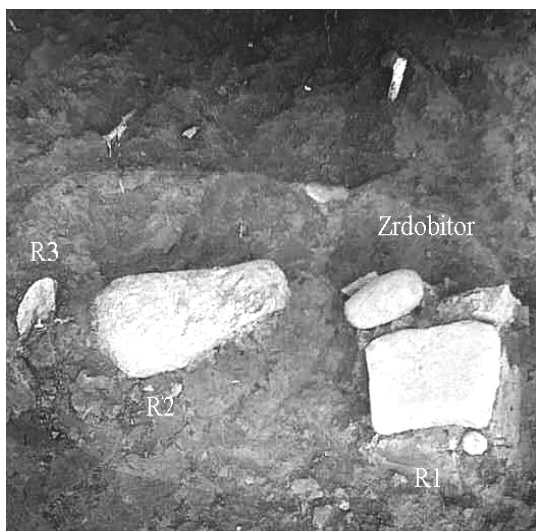

Fig. IIIa.54. Balta Svat, L18: a) Gr.2, dreapta 2 zdrobitoare, 1 lustruitor, 1 răniță; depuneri de rănițe sub podea; b) groapa cupelor și peretele de S al L18

Fig. IIIa.54. Balta Svat, L18: c) rănițele și cupele, colțul de SV; d) gropi de la peretele de SV

La 60 cm spre interior, în **groapa 2** se pun două rănițe și un lustruitor. În fiecare groapă o răniță era cu fața în jos (cea pe care se zdrobesc grăunțele), iar lustruitorul era în dungă.

În colțul diagonal, opus (cel de NE) au fost găsite alte trei râni (două cu fața în jos: Fig. IIIa.51a), o greutate și un vas spart, aflate sub podea (format dintr-un strat de pământ negru amestecat cu galben, neolitic).

Depuneri rituale în vremea funcționării. „Groapa cupelor”

În colțul de NE al L18, într-o albiere aflată în diagonală față de pereți, s-a găsit o groapă cu mai multe fragmente de cupe, Fig. IIIa.51b-c (6 au rămas în schije și fotografii, dar în realitate puteau fi mai multe, deoarece nu am numărât picioarele de cupă scoase în timpul cercetării din această groapă). Ulterior ne-a frapat numărul mare de picioare de cupă, deoarece în locuință au apărut extrem de puține. Cupele nu au putut fi reconstituite, ceea ce arată că au fost sparte în altă parte și depuse aici, poate în urma unui banchet. Dacă ne gândim că în nivelul anterior am găsit o bază de coloană de lut cu un picior de cupă la mijloc, depunerea cupelor ni se pare semnificativă.

Fig. IIIa.55. Balta Sărat, jumătatea de S a L18, cu structurile de pământ de la pereții de V, S și E

O situație asemănătoare a fost la Parța, în complexul numit „Depozitul ceramic”. C. Ghermann și Fr. Resch au publicat doar șase cupe întregibile, cu descrieri amănunțite, dar ei pomenesc circa 200 de fragmente de cupe, provenind de la trei tipuri (Germann, Resch 1981,19-22). Numărul mare de cupe, poate fi pus în legătură cu semnificația și funcționalitatea lor (fermentarea băuturilor și folosirea lor) la banchete, după care foarte probabil au avut loc spargerii rituale și îngroparea lor. Tot acolo, autorii citați menționează „Zhalen - symbolic” (simbolistica numerelor), termen pus în legătură cu alte obiecte, cu desenele de pe fundurile de vase. Apariția unor repetate asocieri de obiecte, într-un anumit număr, ne determină să atragem atenția asupra acestui aspect (chiar dacă interpretarea lor ne scapă, vom reveni sau vor reveni alți colegi când va fi găsită o explicație). Numărul mare

de cupe, cele câteva râ[nite (cinci sunt în imagine, dar e posibil s\ fi fost mai multe, unele poate au fost scoase, nu s-au num\rat atunci, la care se adaug\ percutoare, zdrobitoare), unele vase sparte (jum\t\ji de vas) ne determin\ s\ consider\m depunerea ca fiind ritual\.

Mai trebuie s\ preciz\m pozi]ia oblic\ a gropii în care erau piesele, fa] de laturile locuin]ei. Nu este exclus\ nici ipoteza ca groapa (lung\ de 1,35 m, lat\ de 50 cm) s\ fi fost s\pat\ doar pentru a scoate p\mânt (necesar la repararea pere]ilor) [i în ea s-au aruncat obiectele. Dar de cele mai multe ori astfel de descoperiri au o explica]ie logic\, care uneori ne scap\.

R\zboil de Jesut

Pe latura de nord a L18, spre mijlocul înc\perii au fost descoperite împreun\ greut\jile unui r\zboi de Jesut, dovad\ a faptului c\ în timpul incendiului instala]ia era în func]iune. Am sesizat o grupare de 6 bile conice ^1 rotund\ (cu gaura mai mare) (Fig. IIIa.53a). În total erau 26-28 de bile (dac\ socotim alte dou\, împr\]tiate la cca. 60-80 cm de aglomerare: Fig. IIIa.53b).

Fig. IIIa.56. Balta S\rat\, L18: a) lustruitor, greutate de plas\, zdrobitor; b) greut\ji de la r\zboi de Jesut

Gruparea de 7 bile (la noi 6^1) este înt\lnit\ în Sanctuarul 2 de la Par]a [i în alte sanctuare, precum la S\lacea (Lazarovici Gh. et alii 2001, 242; Ordentlich 1972; Chidio[an, Ordentlich 1985; *Locuin]a s\teasc* 1989, pl. 5). Peretele de vest era format dintr-un [ir dublu de pari, ceea ce permitea realizarea unei structuri de împletituri de nuiete, ale c\rui resturi se p\strau în profilul chirpiciului acelu] col], împins dup\ incendiere spre interiorul înc\perii.

Fig. IIIa.57. Balta S\rat\, L18: a) peretele de NV [i depuneri de râ[n]e; b) râ[n]e cu fa]a în jos

Abandonarea locuin]ei

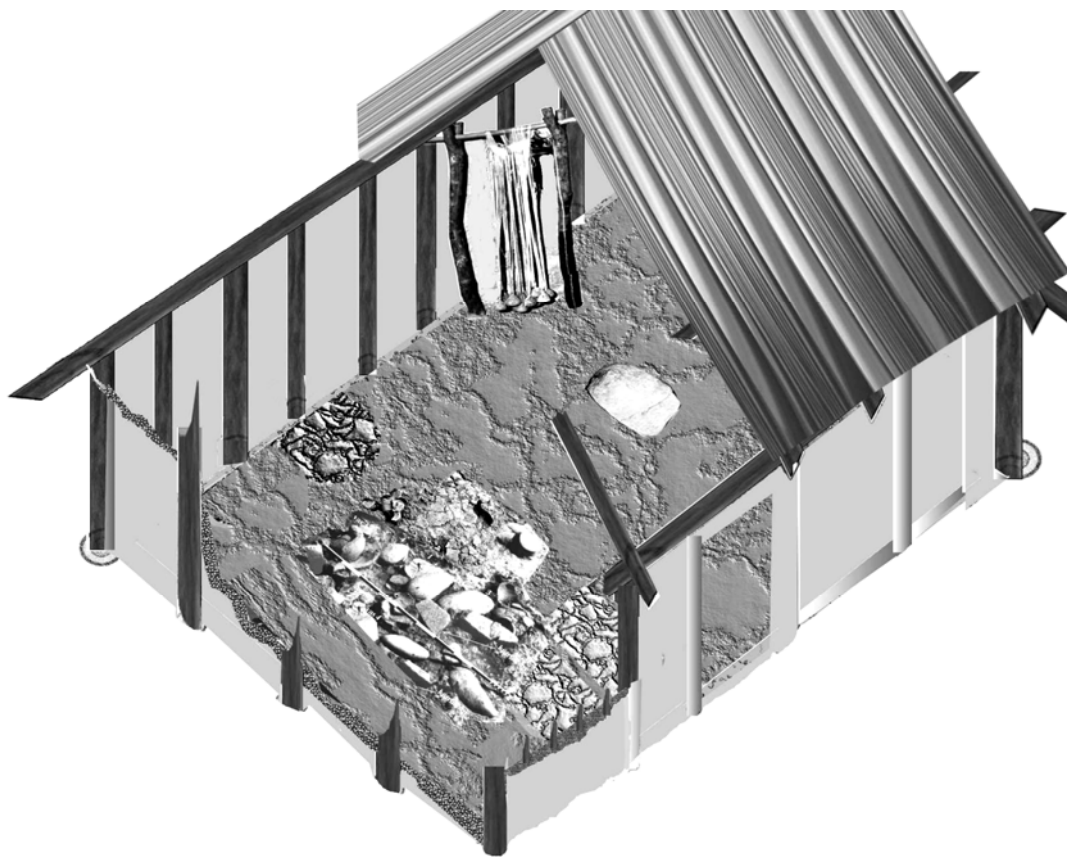

Fig. IIIa.58. Balta S\rat\, L18, reconstituire, cultura Vin. a, faza B1

Așa cum s-a mai precizat, la abandonarea L18 probabil a avut loc un ritual. Acesta este sugerat de punerea a [ase râ[ni]e cu fa]a în jos peste a [aptea, piesele acoperind spa]iul din vecin\tate. Apoi au mai fost sparte trei-patru vase, din care au fost puse doar unele p\ri]i (Fig. IIIa.53).

L18 a fost incendiat\ imediat, deoarece multe din lucruri au r\mas la locul lor. Mai mult, de la plasa de pescuit aflat\ la uscat deasupra vetrei (din col]ul de SV), au ars greu\tile (acele zise „Pebbels Idols”). Pere]ii dinspre SV [i NV, lipi]i cu lut se pare c\ au ars în pozi]ie vertical\, iar în jurul lor erau chirpici; cei din zona col]ului, au fost împin[i peste râ[ni]e, vatr\ [i vase. Structura lor a putut fi observat\, fapt ce nu s-a putut constata la restul peretelui de vest (abandonat). În această zonă chirpicii s-au pr\bu[it lâng\ perete (atât în\untru cât [i în afar\), iar alte structuri *in situ* nu au mai fost g\site.

În zona peretelui de est nu erau nici chirpici, nici urme de lut galben nears (cum e cazul la L26, acolo s-a g\sit lutul de la peretele nears). Nu excludem posibilitatea ca peretele s\ fi fost doar din bârne, dar peretele avea funda]ie, element caracteristic [i necesar la pere]ii cu lut [i mai rar la cei din lemn.

D\râm\turile pere]ilor de vest [i nord ai L18 aveau o l\jime de 1,40 m. Pere]ii au ars în pozi]ie vertical\, [i au fost împin[i în interiorul locuin]ei. Asemenea situa]ii erau [i la Par]a (Lazarovici Gh. et alii 2001). Printre buc\]ile de chirpici apar fragmente ceramice arse secundar, ceea ce arat\ c\ peretele a fost împins când înc\ ardea. O explica]ie ar fi ca

incendiul [i d\râmarea s\ fi fost inten]ionate, realizate într-un caz special pentru această construc]ie, ce ar putea reprezenta un ritual de distrugere. De altfel [i la ridicarea construc]iei s-au observat ritualuri de fundare, a[a încât nu este de exclus nici unul de distrugere, fapt sugerat [i de al]i cercet\tori pentru unele construc]ii de la Opovo.

În col]ul de NV al L18 a mai ap\rut o vatr\ sau o caset\, lipit\ de perete. Asemenea „vetre” amplasate lâng\ col], înguste de 40 cm, lungi de 60-70 cm, s-au constatat [i la Par]a în P126, iar un siloz cu resturi de cereale a ap\rut în P17-43 (Lazarovici Gh. et alii 2001, 160, fig. 122; 142, fig. 109). Adesea le-am socotit vetre, deoarece am g\sit resturi de cenu[\, dar ar fi putut fi vorba de cereale arse complet de la care a r\mas doar cenu[a; în toate cazurile incendiile (la Balta [i la Par]a) au fost puternice [i de durat\.

La publicarea raportului s-a considerat c\ posesoarea locuin]ei era una dintre cele [apte b\trâne ale comunit\]ii, iar celelalte [ase ră[ni]e au fost puse de partenererele ei (Lazarovici Gh., Petrescu 2003, 156-159). Asemenea „sfaturi”, „conclavuri” au fost considerate depunerile rituale din descoperirile de la Poduri (Monah D. 1997, 35; Mantu, Dumitroaia 1997, 109, cat. 14a-d, Lazarovici Gh. et alii 2001, 289), Isaiia (Ursulescu 2001, 53-54, fig. 3; 2001b), altele legate de cifra 7, în sanctuare sau ritualuri de cult (la Par]a, Çatal Háyak [i a.: Lazarovici Gh. 2001a; 2001b, Lazarovici Gh. et alii 2001, 292) indică legături cu lumea de dincolo, de unde se întorc doar eroii.

Din studiul celor dou\ „conclavuri” [i pe baza analogiilor din Cabala (interpretarea mistic\ a vechiului testament), N. Ursulescu considera cifra 7 ca reprezentând nefirescul, sacrul, divinitatea, una din ipostazele Mari Zei]e. În cazul nostru ar fi una dintre cele 7 b\trâne, 7 în]elepte, sau 7 „preotese”, fiecare din ele cu un rol poate pentru una din zile, poate una din viitoarele 7 sfinte. Depunerea ră[ni]elor cu fa]a în jos, sugerează ideea nefolosirii, a încet\rii func]ion\rii, a trecerii în eternitate, la divinitate. În basmele noastre populare este expresia „peste 7 mari [i]\ri”, ce se refer\, poetic, la alte t\râmuri, la alt\ lume, la cea nefireasc\. Asemenea situa]i devin tot mai numeroase în literatura arheologic\, chiar noi am descoperit ră[ni]e cu fa]a în jos la Ruginoasa în campania 2005 (Lazarovici C.-M. et alii 2006, fig. 17b, în locuin]a 4 [i bordeiul 8).

Partea de mijloc a L18, la NE de stâlp]ii centrali, a fost suspendat\ cu circa 15-25 cm. În ultima etap\ de func]ionare podeaua este ref\cut\, nivelul acesta]inând de ultima etap\ de locuire de la Balta S\rat\, dup\ care se ridic\ diferite alte tipuri de construc]ii.

Balta S\rat\ 3 (III) locuin]e (▼ 0,45 – 0,25 m) în retardare, nivelele 3a / 3b.

În orizontul BS III (numit astfel în numerotarea de pân\ în 1975, sau 3a, 3b în prezent), a]ezarea se afl\ în proces de retardare. Într-o prima etap\, arhitectura se men]ine ca în cea anterioar\, dar sufer\ arderi [i distrugeri. Ca timp ea apar]ine fazei Vin. a. B2 (dup\ W. Schier), când se mai g\sesc locuin]e cu podeaua suspendat\ pe bârne (în s\p\tura din 2004, inedit), în vreme ce în etapa 3b, sunt doar aglomer\ri de materiale, pietre, vase [i mai rar chirpici. Practic, din punct de vedere al evolu]iei ceramicii, nu apare o etap\ Vin. a. B2, ceramica [i arhitectura pân\ în etapa 3a î[i men]ine aspectul Vin. a. B1 (dar în vremea fazei B2), de unde [i termenul folosit Vin. a. B1-B2 sau B1/B2 (Lazarovici Gh. 1979, 117 [i urm).

Ceramica neagr\ cu pliseuri fine [i cu caneluri, str\chinile cu um\r carenat sau cu muchii, ceramica ro[ie sau galben\ ca pielea [i unele forme timpurii, specifice etapei B2 timpurii, nu mai apar (Miloj. 1949, 70 [i urm.; Lazarovici Gh. 1979, 118-119), dar ele sunt prezente la Zorlen]u Mare [i în Transilvania, la Br\ni[ca, Zla[ti [. a. (Lazarovici Gh. 1977b; 1979; 1981; 1987; 1994; Dra[ovean 1996; Dra[ovean, Rotea 1986; Dra[ovean, Luca 1990 [. a.).

Asemenea complexe au fost descoperite [i în 1973, dar suprafe]ele investigate erau mici, altele sunt în curs de cercetare în Su 6, locuin]a 25 (Lazarovici Gh., Petrescu (et alii) 2005).

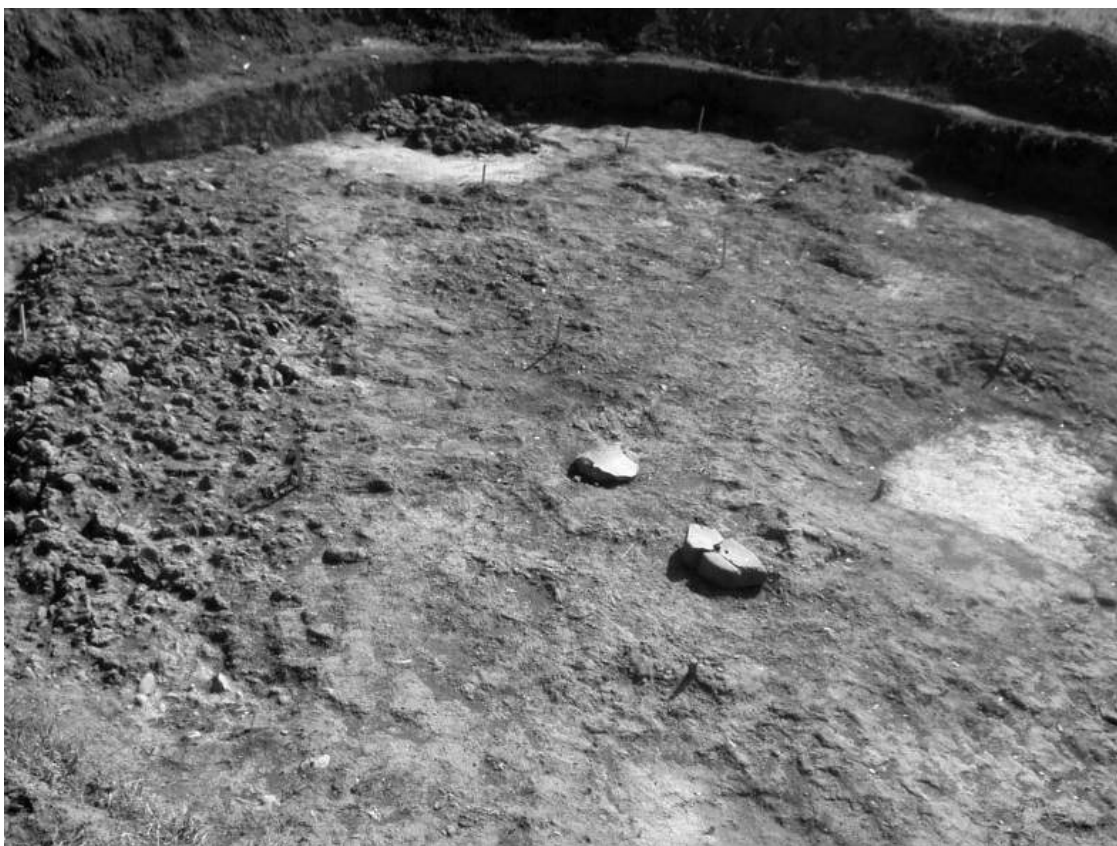

Fig. IIIa.59. Balta S\rat\, Locuin]a 25, perete d\r\ramat spre interior, r\ani]e in situ

Locuin]a 25

Locuin]a 25 avea dou\ înc\peri una spre sud # A, alta spre nord # B [i anexe. **Înc\perea A** a fost cercetat\ în mai multe campanii. Pe latura de vest se afla un r\zboi de]esut, iar în centru o r\ani]\, mai multe pietre (lustruitoare ?) [i un capac mare de vas, pe latura de sud. Intre cele dou\ înc\peri de afla un perete desp\r]itor [i un canat de u[\ p\strat pe o lungime de 55 cm.

În **înc\perea B** cercetarea nu a fost încheiat\, pere]ii c\zu]i nu au fost înc\ ridica]i. Lâng\ peretele de est [i peretele interior se aflau 7 greut\]i conice, de la foaia unui r\zboi de]esut (vezi mai sus rolul [i semnifica]ia num\rului 7). Podeaua mergea pân\ la peretele intermediar, care desp\r]ea construc]ia în dou\ înc\peri. Pere]ii ar[i, d\r\ma]i (o parte în picioare) au fost mai târziu împin[i în interiorul locuin]ei.

Pereții (Fig. IIIa.60). Peretele de est (împins și el în interior) păstrat doar în zona peretelui intermediar, avea o structură de pari și pe alocuri sunt urme de stâlpi de la structura de bază (înjimeea unui stâlp, de fapt o bârnă despăcată, are cca. 14 cm). Cel mai bine s-a păstrat structura peretelui de vest, care a ars în poziție verticală și a fost împins în interior, adică spre est. Peretele era format din stâlpi groși de 10-15 cm, înfișți vertical. În spațiul dintre stâlpi se aflau pari așezați vertical. Această structură se constată și la peretele de nord și acesta împins înăuntrul casei. Cel mai bine s-a păstrat structura peretelui imprimată în chirpici, la colțul de NV, unde se văd urmele de pari de la cei doi pereți. Lângă locuința 25 sunt alte două complexe sau doar anexe, situate una spre N (Fig. III.59) și alta spre E (Fig. IIIa.61).

Fig. IIIa.60. Balta Sărat, L 25 structură de pereți

Anexa de nord. Deoarece complexul ieșea în afara săpăturii, iar cercetarea nu a depășit nivelul de câlcare al celor două complexe, nu putem preciza dacă el ține de această locuință, sau este vorba de un alt complex.

Fig. IIIa.61. Balta Sărat, Su 6

Distanțele mici, răspândirea unor obiecte, materialele comune ne îndreptălesc să o considerăm o anexă. O casetă de lut (cu dimensiunile de 80 x 60 cm pe zona cercetată) a fost montată pe o structură de lemn. În vecinătatea ei, spre sud, se aflau câteva greutateți rotunde, mari pentru plasa de pescuit, peste care s-a dărâmat un perete. În partea opusă greutateților, se aflau câteva fragmente de la vase mari, neîntregibile, unele de găt, altele de provizii.

Anexa de est. În paralel cu latura de est se observă urmele unor pari, care credem că marchează o anexă a acestei construcții [și nu alt complex, deoarece nu sunt urme de pereți] (arși, sau nu) [și nici materiale arheologice, Fig. IIIa.62.

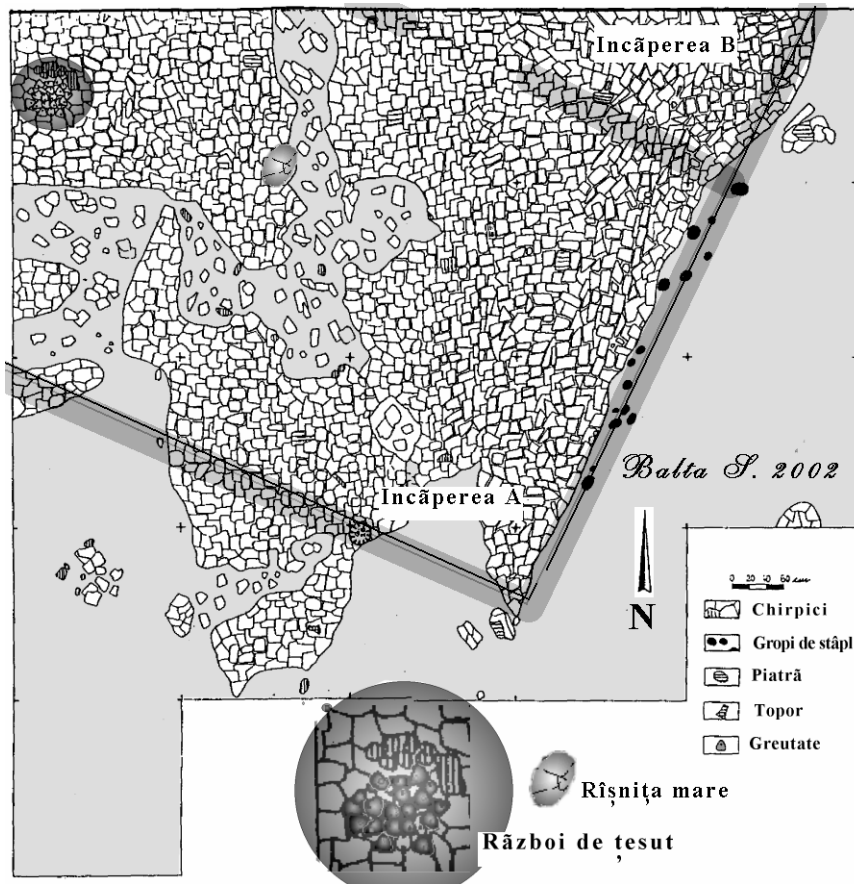

Fig. IIIa.62. Balta S. 2002, plan cu complexe din nivel 3a (L25)

Materialele aflate în complex, dar mai ales deasupra acestuia, confirmă descoperirile din campania 1973, că în partea superioară a stratului de cultură (nivel BS III) predomină uneltele de obsidian. La o primă observație, pare surprinzător, că după distrugerea acestor complexe mari urmează o perioadă de locuire cu colibe, iar în ceramică se constată un proces de retardare (forme, ornamente, tehnologie), în schimb se înmulțesc uneltele de obsidian. Acestea se petrec în vremea fazei Vin. a. B2 sau B2/C, după terminologia noastră mai veche (Lazarovici Gh. 1979 119-121). Acestea ar putea fi cauzate de „ocurile” Vin. a. C, de nașterea unor culturi, ceea ce ar duce la o scurtare a etapei Vin. a. B2 de la Vin. a. *Brdo* (după ▼ 6,4 m), fiind marcată în situl eponim de către W. Schier ca nivelul 5 sau Vin. a. C1

(Schier 1995; Dra[ovean 1995). În mod special pentru Balta S\rat\ s-a introdus no]iunea de etapa Vin.a.B1/B2, deoarece evolu]ia continua neînterupt (Lazarovici Gh. 1979, 117-118), iar mai târziu urma "[ocul" Vin.a.C.

Balta S\rat\, resturi de locuin]e, nivel 3b, Vin.a.C1 la Schier (B2/C, în retardare)

În acest nivel au fost descoperite numeroase resturi de locuin]e, f\r\ a se g\si urme de stâlpi, deoarece gropile str\bat un strat de cultur\ de aceea[i culoare.

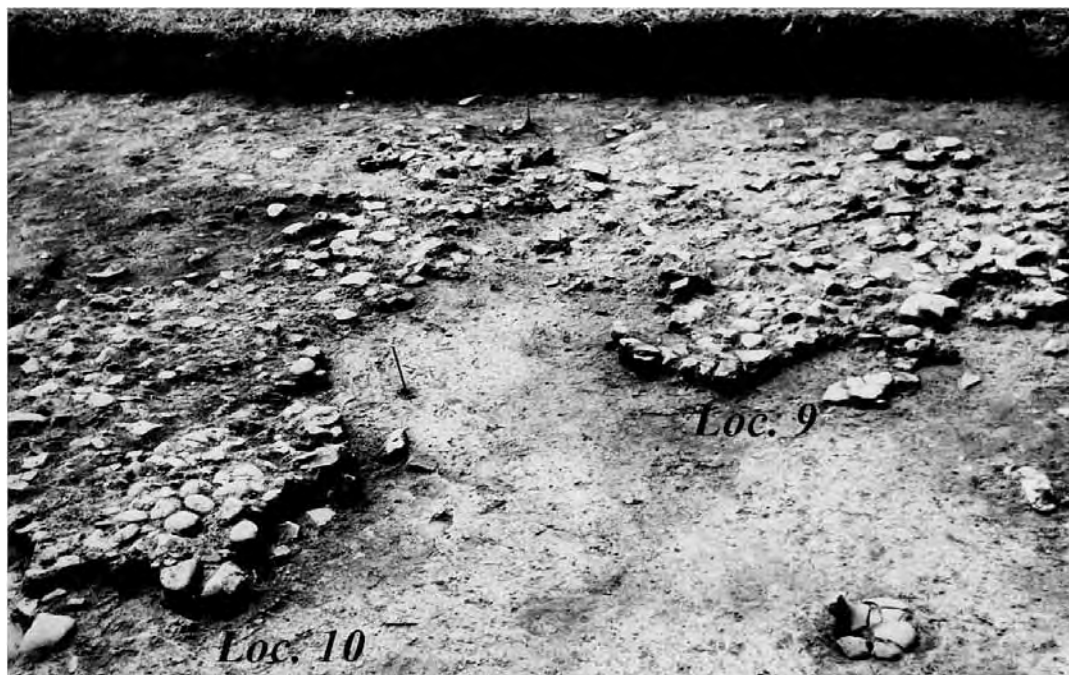

Fig. IIIa.63. Balta S\rat\ III, Locuin]ele 10 [i 9

Cum solul acid distruge toate urmele organice, gropile de stâlp nu pot fi despistate.

Urmele de gropi ar trebui să apară de la cca. 30 cm mai jos, dar le regăsim la 0,60 – 0,70 cm, iar atribuirea lor este dificilă doar pe baza adâncimii. În săpăturile din 1974, în nivelul BS III, au fost descoperite resturi de la două locuințe, ce se grupau la – 45 cm. Dimensiunile platformelor de chirpici, ceramică, pietre erau de la 2 x 3 la 3 x 4 m, fără vetre sau instalații de foc. Între dărâmături sunt numeroase urme de pietre. Unele sunt rânje, altele însă erau folosite pentru fixarea acoperișurilor din trestie sau paie, altele, crăpate, au fost folosite la încălzirea apei.

Înceind cu studiile de caz pentru etapa veche a culturii Vin. a, observăm că acolo unde au fost cercetări moderne, pe suprafețe mari, rezultatele sunt mai convingătoare. La Zorlenju Mare, în prima secțiune, a fost identificat pe cca. 1,5 m lățimea urma unui [an] de fundație, doar atunci când acesta străbătea pământul galben (Lazarovici Gh. 1979, pl. IIE).

Din cele câteva studii de caz, observăm folosirea unor tehnici de construcție a locuințelor care se repetă, care au corespondențe în aria vinciană, dar și în grupele sau civilizațiile înrudite, de exemplu în cultura Banatului [și Szakáhat.

Scurte concluzii privind arhitectura vin.iană

Numeroasele studii de caz nu acoperă generalizarea necesară unui studiu de sinteză, de aceea sunt necesare câteva scurte concluzii privind principalele probleme, deși asupra unora vom reveni spre final. Din aceste motive nu prezentăm acum toate analogiile unor situații similare.

Coliba

Noțiunea este răspândită în Balcani, definește o construcție ușoară, sezonieră, fără pereți laterali, acoperișul mergând până la pământ, peretele din față este prevăzut cu intrare, cel din fund era închis, uneori prevăzut cu o deschidere. În general erau de mici dimensiuni, cel mai adesea este vorba de construcții temporare. Aceste construcții au loc de vatră, dar de multe ori vatra este amenajată în afară. Mărimea lor este în funcție de numărul de persoane pe care îl adăpostește. Mai recent se folosește termenul de colibă pentru casa sezonieră de la deal sau munte, mai mică decât casa propriu-zisă. Uneori se găsesc resturi arheologice grupate într-un spațiu de până la 2 x 3 m, cu urme de vetre neamenajate.

Dimensiunile complexelor de la Gornea nu sunt prea mari. În lipsa elementelor de construcție (pari, podea) aprecierea s-a făcut după răspândirea materialului aruncat în complex după abandonare, de aceea nu sunt numite locuințe ci **platforme (P)**. Dimensiunile unor asemenea aglomerări descoperite la Gornea sunt, **P2** de 2,7 x 1,5 m [și **P3** de 3 x 1,8 m. Dimensiunile a două complexe de la Ruginosu sunt 2,5 x 3 m pentru locuințele **L1** [și **L2** (Lazarovici Gh. 1979, 52). La Zorlenju Mare (Fig. IIIa.43), unul din complexe cercetate în anul 1962, **L1/1962**, avea 2,2 x 1,6 m, **L2** avea 2,5 x 2 m, iar **P2** avea 2,7 x 1,5 m (Lazarovici Gh. 1979, 81). Colibele cercetate din cultura Vin. a. nu au oferit suficiente date pentru a fi reconstituite, dar ele nu diferă de cele mezolitice sau neolitice timpurii, fiind o imitare a cortului, construcție de asemenea sezonieră folosită și de comunitățile nomade.

Locuin]a mic\ [i mijlocie

Este o construc]ie u[oar\ cu pere]ii din bârne, dar [i din împletituri de nuiele, urmele lor ap\rând sporadic. La Gornea, **P1** avea 3 x 5 m, iar **P4** era de 3 x 4 m. Acestea arat\ dimensiuni suficiente pentru a ad\posti o familie. La Zorlen] (Fig. IIIa.43) **L1/1961** avea 2,5 x 3,75 m, **P3** avea 3 x 3,5 m, **P1b** avea 4,5 x 3,5 m, iar **P1a**, 3,5 x 3 m, în timp ce **P4/1973** era de 3 x 2 m.

Structuri de pere]i

Locuin]ele aveau diferite structuri. Pere]ii aveau o structură formată din stâlpi gro[i de 20-30 cm, înfip]i vertical, dispu[i la o distan]\ de 30/40 pân\ la 1,2 m; alteori pere]ii erau dota]i cu un [an] spre partea de V.

Uneori sunt stâlpi în afara peretelui, ce sprijin\ o stra[in\ mai larg\ (Fig. IIIa.60c), poate o coloan\ exteriora\ sau o grind\ de la tind\, alteori sunt stâlpi dubli ce permiteau formarea unei structuri din bârne orizontale (Fig. IIIa.60g).

{irurile de stâlpi, dispu[i la cca. 20-40 cm, presupun o împletitur\ de nuiele peste care puteau fi fixa]i al]i pari [i structura rezultat\ era apoi lipit\ cu argil\.

Locuin]a avea uneori podeaua lipit\ cu lut. La Zorlen], un astfel de complex avea trei refaceri groase de 2-3 cm, iar ultima lipitur\ avea urme de la incendiul care a dus la distrugerea complexului. În vecin\tatea col]ului de sud-vest, lâng\ perete, se afla o vatr\ de foc [i o zon\ gospod\reasc\ (pentru râ[nit, [lefuit topoare, vase de provizii [i alte vase).

În diferitele campanii de s\p\laturi La Zorlen]u Mare (Lazarovici Gh. 1979, 81) au fost descoperite locuin]e de suprafa]\ de m\rima mijlocie, care se pare c\ au o singur\ înc\pere, de[i desp\lrituri u[oare puteau fi oricând ridicate sau demontate. Numai unele din aceste construc]ii se aflau în suprafa]a cercetat\ [i au ambele dimensiuni. În unele p\lri ale s\p\laturii au ap\lrut grup\ri de oase, ceramic\, pietre, considerate complexe sau p\lri din ele. Locuin]a **1/1975** avea dimensiunile de 3,75 x 2,5 m, un alt complex, locuin]a **3/1973** era de 3,5 x 3 m, **P1a/1975** avea 4,5 x 3 m, iar sub ea a ap\lrut o alta, **1b/1975**.

Calculând suprafa]a complexelor, se observ\ c\ aceasta variaza\ de la un nivel la altul, de la o sta]iune la alta. Suprafa]a unui bordei, ne referim la groapa în care se umbla, la Gornea era între 4,8 m² [i 7,8 m² cu o medie de **5,35 m²**; la Zorlen]u Mare, era între 10, 5 [i 12 m², cu o medie **de 11,3 m²**; la Balta S\rat\ suprafa]a era între 5 m² [i 6,25 m² cu o **medie de 5,5 m²**.

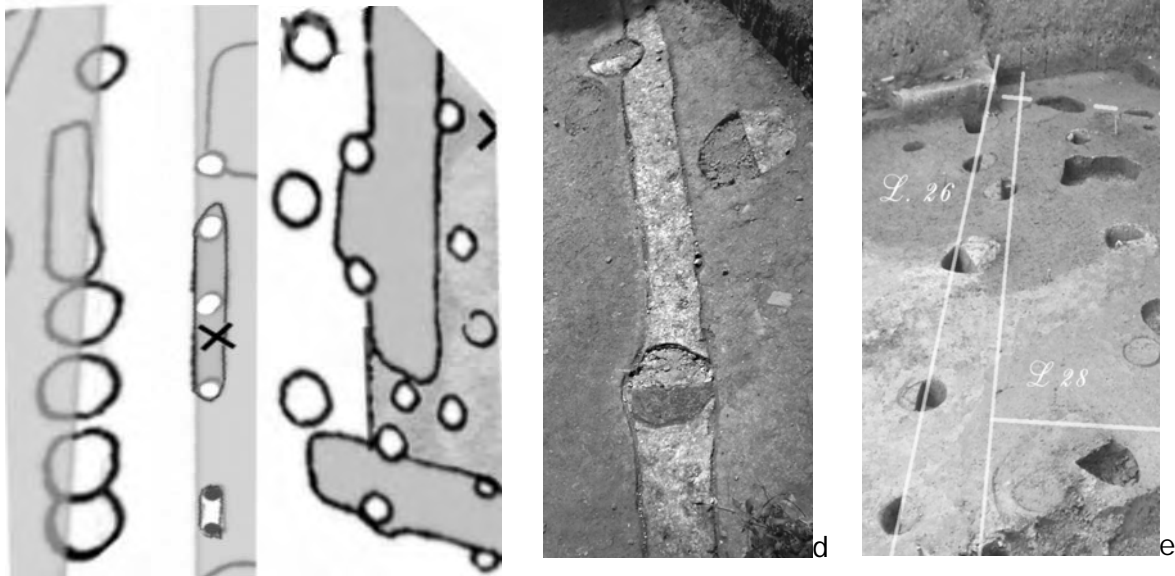

Fig. IIIa.64 a-c) ▲ Zorlenju Mare, pere\u021bi din nivelul 6a; d) Balta S\u015brat \ L26 ▲ peretele de V; e) Idem L26 ▲ peretele de E, L28 peretele V

f) Balta S\u015brat \, L28 peretele de N

g) Balta S\u015brat \, L18 col\u021bul de SV

Dac\u0103 ne g\u00e2ndim c\u0103 suprafa\u021ba acoperit\u0103 a unui bordei este dubl\u0103, trebuie s\u0103 specific\u0103m \u00een s\u0103 doar 2/3 poate fi folosit\u0103 pentru activit\u0103\u021bi. \u00c2n aceast\u0103 situa\u021bie, media bordeielor la Gornea are 7 m², la Balta S\u015brat \ 7,2 m², iar la Zorlen] 15 m².

S-au g\u0103sit foarte pu\u021bine cazuri de podele suspendate. Dou\u0103 erau foarte clare, ambele provin de la Zorlenju Mare, din nivelele 6a [i 6b (Fig. IIIa.38). Una din locuin]e avea etaj, iar partea de podea de la parter era doar pe o treime pe partea dinspre pant\u0103 (L2), alta L4, presupusul sanctuar, cu piesa monumental\u0103, avea doar jum\u0103tate din podea acoperit\u0103 cu chirpici, nu [tim dac\u0103 [i \u00een rest era suspendat\u0103 sau nu. L4 (Fig. IIIa.37-38) a fost afectat\u0103 de mai multe gropi (dou\u0103 bordeie din nivel 4 [i locuin]e din nivel 5), iar \u00een col\u021bul NE [i \u00een partea superioar\u0103, de podeaua [i d\u0103r\u0103m\u0103turile unei locuin]e nearese din nivel 5.

Podelele suspendate

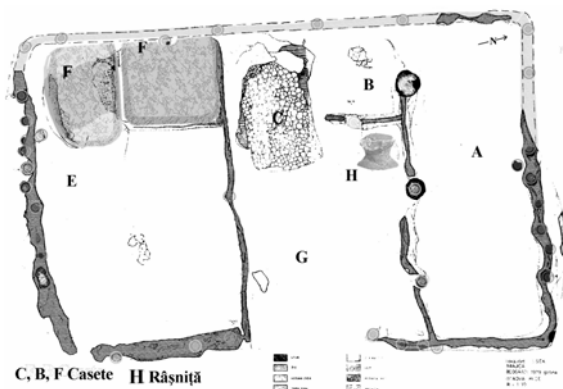
Fig. IIIa.65. Zorlenju Mare, locuința cu etaj (L2, niv. 6), profilul de N

În partea din amonte, se poate observa prima podea, foarte bine păstrată, cu o parte căzută în pant. Partea ei din spre vest era suspendată pe circa două treimi din lungime pentru a obține orizontală în încăpere. În partea din aval, se pot observa ambele podele. Peste acestea au fost urme arse [și nearese de la pereți]. Pe ambele podele au fost descoperite vase reconstituibile [și puține] obiecte.

Fig. IIIa.66a. Balta S\rat\, caset\ pentru cereale

C, B, F Casete H Rășniță

Fig. IIIa.66b. Banjica, Vin. a.B, complex de locuit, casete pentru cereale, dup\ J. Todorovi

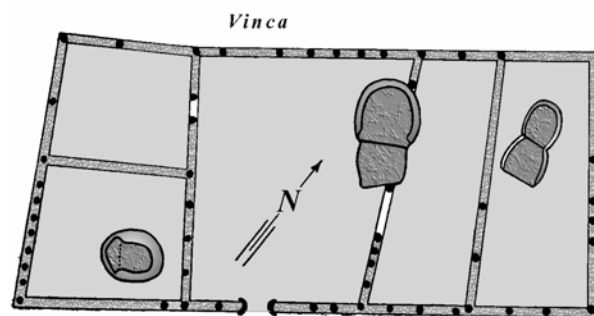

Fig. IIIa.66c. Vin. a.B, complex de locuin]e, dup\ Vasij

Prea puținele informații de care dispunem nu ne permit o reconstituire exactă, similară celei de la Parja. La parter, pe latura de sud a fost descoperit\ o vatr\ de la un cuptor, ce avea o parte din vatr\ în fa]. O parte din peretele de sud a c\zut în afara construcției.

La Balta S\rat\ în L18 podeaua suspendat\ era p\strat\ pe o anumit\ porțiune, iar peste ea era marginea unei casete, ambele distruse de plantarea recent\ a unui m\ar (Fig. IIIa.66a).

Locuin]ele la Gornea au o suprafa]\ medie de 13,5 m², la Zorlen]u Mare media este 11 m² (suprafa]a complexelor fiind între 9,1 m² [i 15,75 m²), iar la Balta S\rat\ este de peste 15 m². Datele noastre se refer\, mai ales la înc\peri, deoarece suprafe]ele cercetate nu permit precizarea dac\ este vorba de case cu mai multe înc\peri, ele formând uneori „blocuri” de locuit sau o singur\ locuin]ă.

Locuin]a mare sau cu mai multe înc\peri

În cultura Vin. a. din Banat, datorit\ suprafe]elor mici cercetate, nu s-au putut depista complexe mari. Doar într-un singur caz, la Balta S\rat\, în S6, la locuin]a 25 au fost sezizate dou\ înc\peri [i una sau dou\ anexe (Fig. IIIa.59-62). Atunci când apar locuin]e foarte apropiate nu [tim dac\ ele au avut un singur acoperi[sau dou\, [i dac\ apar]in aceleea[i construc]ii.

Spre exemplu în cultura Vin. a. în Banatul de vest, la Opovo este o locuin]\ cu mai multe înc\peri ce are peste 27 m² (Capitol IVa). La Banjica, cartier al Belgradului, în timpul Vin. a. B1 - C sunt locuin]e cu mai multe înc\peri, cu pere]i interiori [i cu structura de baz\ masiv\ (Fig. IIIa.66b). La Vin. a. au fost descoperite construc]ii cu cinci compartimente, iar într-un caz cuptorul era chiar pe traseul unui perete (Fig. IIIa.66c).

Locuin]a 25, L16, L26 de la Balta S\rat\, cu numeroasele elemente de ritual, legate de prelucrarea [i p\strarea f\inii, se leag\ de descoperirile de la Banjica, Fig. IIIa.66c (Todorovi] 1977, 14). Blocurile de locuin]e de la Vin. a. formate din mai multe înc\peri, prev\zute cu cuptoare [i vetre (Fig. IIIa.66c) arat\ marea varietatea arhitectural\ pe care o st\pânesc purt\torii civiliza]iei vin. iene. Asemenea complexe trebuie s\ fie [i în zonele noastre, dar s\p\turile pe suprafe]e mici nu au permis decât uneori surprinderea unor detalii. Exemplul cel mai elocvent îl constituie Par]a (vezi mai jos), unde se vede cât de evoluat\ era arhitectura vin. ian\, c\ci, cultura Banatului [i arhitectura sa, este vin. ian\.

Locuin]ele mari, cu mai multe înc\peri

Acestea apar odat\ cu „[ocul” Vin. a. C1, în Serbia la Gomolava (Brukner 1965; 1976; 1979; 1980; 1986, fig. 11; 1988; Lichter 1993, kat. 37), în Banat la Par]a - *tell 2* - (Ciobotaru 2000; Dra[ovean, Ciobotaru 2001), la Foeni, cultura Petre[ti, grup Foeni (Capitol V), la nivel Vin. a. C2 (Dra[ovean 1997) sau în Transilvania, în descoperirile de la Zau de Câmpie (mai jos Capitol IV). Principala caracteristic\ o reprezint\ locuin]ele cu gropi de mari dimensiuni, stâlpi masivi înfip]i adânc, dispu[i în linii. Activitatea constructiv\ deosebit\ duce la formarea unor depuneri groase de peste 2-4 m (2 m la Par]a [i Foeni, 3 m la Gomolava, aproape 3 m la Zau, 4 m la Uivar sau Vin. a.). Funda]iile arat\ structuri deosebit de mari, cu mult lemn (depuneri de materiale carbonizate), uneori arse (Vin. a. Gomolava, Uivar), alteori nu (Foeni, Uivar, Zau).

Cele mai mari complexe vinciene sunt pomenite la ~~Ö~~arkovo I, având dimensiunile de 10 x 6,5 m (Gara anin M. [i Gara anin D. 1955, 125) [i desigur cele de la Banjica [i Vin. a. (Vasi] 1932 – 1936; Todorovi] 1977 [. a.).

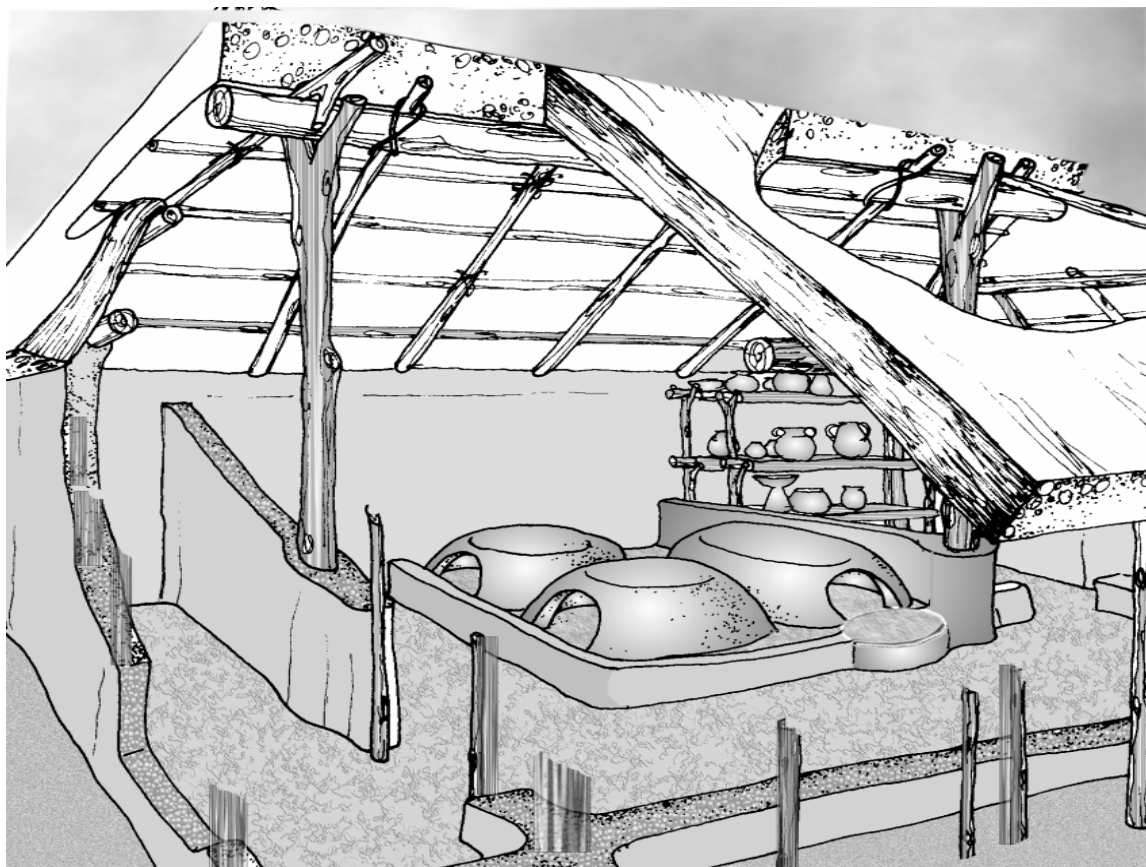

Fig. IIIa.67. Zorlenju Mare, atelier pentru ars ceramica\

Atelierul ceramic

La Zorlenju Mare, în nivel 6b [i 5 func]ioneaz\ o construc]ie, având mai multe compartiment\ri interioare. Construc]ia se apropie de tipurile de case zise megaron, având spre vest o tind\ foarte îngust\, zona în care se p\strau lemnele de ars ceramica. În una din înc\perile mari au fost descoperite trei cuptoare grupate într-un bloc (Fig. IIIa.67). În unul din cuptoarele mari (cuptorul 1), au fost g\site dou\ vase b\gate unul în altul, situate sub marginea cuptorului, unde au r\mas în]epenite, suferind mai multe arderi; cuptorul a avut chiar [i o repara]ie a vetrei. Vasele erau confec]ionate sau uscate foarte probabil `ntr-o alt\ înc\pere. Dou\ cuptoare erau identic orientate [i aveau gura pe aceea[i direc]ie, cel de al treilea fiind a[ezat perpendicular pe direc]ia celor dou\.

În acest fel, ele ocupau un spa]iu minim, iar gura de alimentare era decalat\ cu 90 grade.

Bolta cuptoarelor era puternic distrus\, astfel încât nu ne-am putut da seama de locul gurii [i nici de forma acesteia.

Dou\ gropi din nivelele ulterioare [i sec]iunea din 1964 au afectat cuptorul 1. Vatra cuptorului 1 avea dou\ repara]ii, iar cele ale cuptorului 2 [i 3 aveau trei repara]ii.

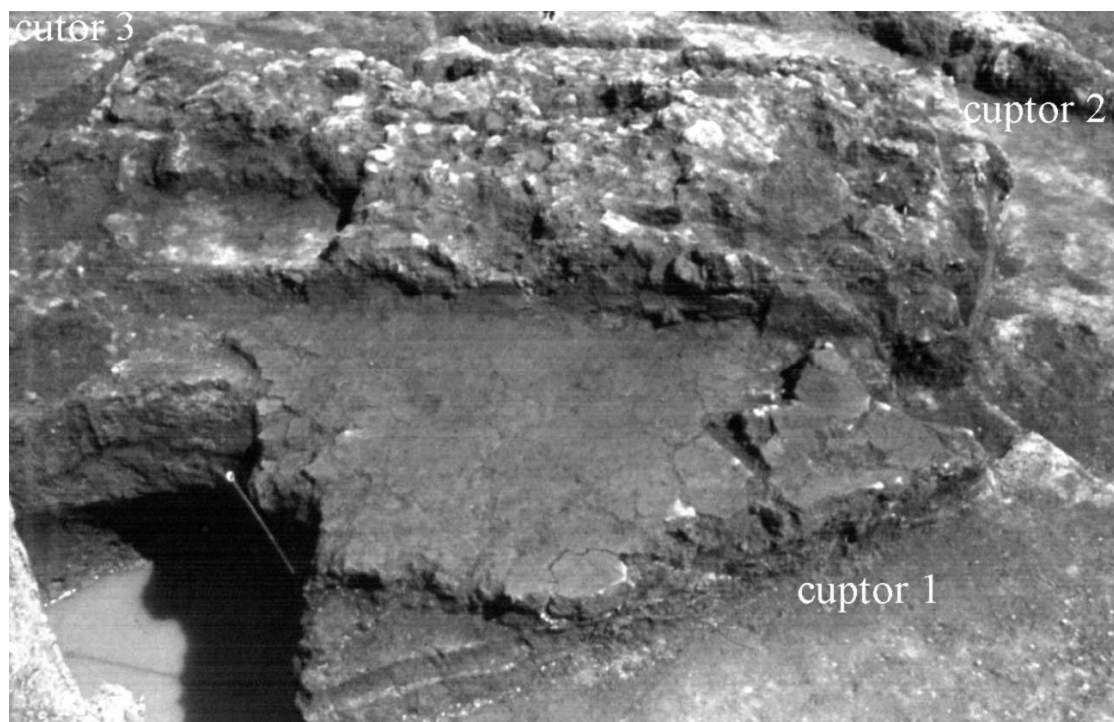
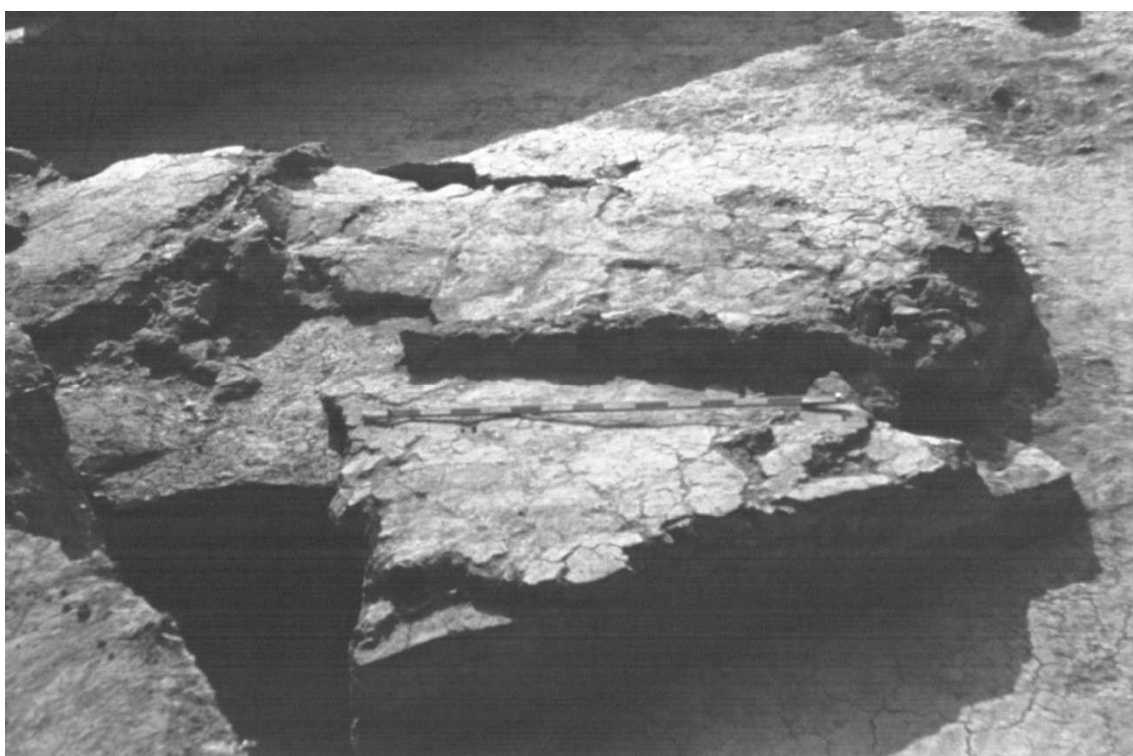

Fig. IIIa.68. Zorlenju Mare, atelierul ceramic, cuptoarele a ▲, b ▼

Cuptoarele de la Zorlen] sunt de tipul celor f\r\ gr\tar. Vasele erau puse unul în altul, culcate, aranjarea fiind dinspre margini spre centru, între vase [i deasupra lor se aflau lemnele pentru ars. Cupola lor pare s\ fi fost ca în imaginea de sus (Fig. IIIa.69).

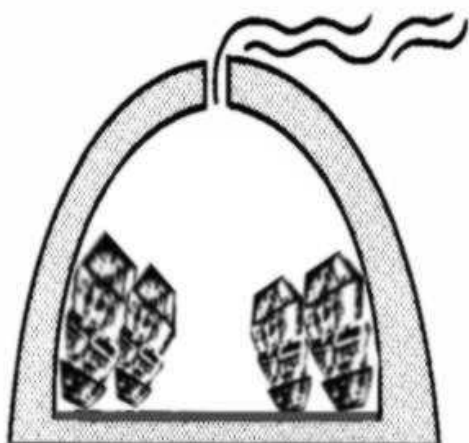

Fig. IIIa.69. Cuptor de ars ceramic, stânga la suprafață, dreapta cu cameră de ardere

De altfel la Gornea, Zorlen], Balta Sărat sau Parja, nu au fost descoperite cuptoare cu gratar, iar separat nu au fost descoperite gratare de cuptor. Cuptoarele din nivelul 5, cu vatra foarte groasă, au fost dezafecate de construcțiile din nivelul 4. Modul de aranjare al vaselor putea fi cel din Fig. IIIa.69, întâlnit adesea în literatură.

Deosebit de importante sunt observațiile privind arhitectura neolitică târzie în urma cercetărilor moderne de la Uivar [i Opovo, unde au fost studiate complexe, sistemul de pereți, anexele. Acestea, alături de cele

de la Parja, constituie cele mai complexe cercetări privind arhitectura neolitică din Banat. În vecinătatea acestor complexe au fost descoperite numeroase gropi cu funcționalități diferite (gropi de provizii, transformate ulterior în gropi menajere).

Amplasarea instalațiilor de foc (cuptoare sau vetre) în afara locuințelor, în imediata vecinătate a pereților, este întâlnită [i în locuințele din faza timpurie a culturii Vin. a. la Aradac (Fig. IIIa.13: Staljo 1970, 80), dar sunt [i numeroase cazuri în care cuptoarele sunt în interiorul locuinței, cazul Vin. a. - BB (Fig. IIIa. 66c), (Vasiș 1932, I, 14, fig. 1; 1936, 148, fig. 239; Staljo 1984, 39, fig. 29-30), sau Zorlenju Mare. La Balta Sărat în fiecare etapă de refacere cuptorul sau vatra se aflau:

- lângă colțul de NV, la L26, în faza veche;
- în centru, în L26, în faza mijlocie;
- în colțul de NE, în L26 cuptor, în faza recentă.

La Opovo, Zorlenju Mare, Rugionosu, Parja 5c [i mai târziu, în cultura Tisa la Hodoni (vezi acolo [i dispunerea locuințelor: Dra[ovean 1995, fig. 3, 5-6; Dra[ovean et alii 1996, fig. 4) sunt caracteristice locuințele cu pereți înguți, cu stâlpi de mici dimensiuni, cu mult lemn, cu structură de lut, cu podea suspendată lipită cu lut, care arzând lasă mase de chirpici bine arse ce permit refacerea structurii locuințelor.

Instalații interioare

Banchete, paturi.

În neo - eneolitic sunt menționate numeroase asemenea instalații (Lichter 1993, 67-70), dar în cercetările din așezările vin. iene nu au apărut prea multe. La Balta Sărat pare să fie un asemenea complex în cercetările din 2004, dar investigația nu este încheiată. Este vorba de o podea suspendată lungă de peste 1,20 m în săpătură, mai mare ceva sub mal, lată de cca. 0,80 m, aflată în vecinătatea unui perete. Ea ar putea marca un pat, cum este exemplul etnoarheologic de la Rugionosu, în coliba unui păstor (Fig. IIIa.70b).

Fig. IIIa.70a. Balta Sărat, L 25

Fig. IIIa.70b. Ruginosu, colibă de păstor

Asemenea bănci sunt mai numeroase în neoliticul târziu, apărând la }aga, în grupul Iclod (Lazarovici Gh. WEB, }aga <http://cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>) dar și în machetele de sanctuare, servind pentru depozitarea vaselor (Popudnia 1 și 2, u kova), sau dormit (Larissa) etc. (Lazarovici C.-M. 2004, fig. 11-13, 20, 44).

Războaie de]esut

În mai toate stațiunile vin.iene au apărut greutăți de la războaie de]esut. Foarte puțini cercetători au urmărit numărul și disponerea lor, scăpând astfel prețioase informații. La Balta Sărat am găsit în două cazuri grupe de câte 4 x 6 greutăți, plus 4 rotunde cu gaura mai largă, sau grupe de 4 x 7, sau doar un grup de 7 piese (Fig. IIIa.56b, 62). Credem că ele se leagă de vechi idei mitologice, dar pot avea și un rol practic, acela de a învăța și respecta unele reguli practice de]esut.

Greutăți de lut, așezate la uscat, deasupra unor cuptoare, au fost descoperite la Parja în numeroase construcții. În locuințe, de la fundare, la abandonare au fost sesizate elementele unor ritualuri agricole, legate de râșnitul cultic (vezi mai jos capitolul despre viața spirituală la cultura Vin. a. și la cultura Banatului).

Casete

De multe ori acestea trec drept altceva (ca vetre, cuptoare). Ele sunt lucrate însă dintr-un material amestecat cu materie organică (pleavă, paie) sunt arse intenționat și uneori ard și în timpul distrugerii complexului. Au dimensiuni mici de 30/40 x 50 cm. O asemenea casetă a fost descoperită la Balta Sărat, în L25, lângă peretele de vest, dar în exteriorul lui, ca și în L18, peste podeaua suspendată (Fig. III66a). În unele cazuri s-a observat că ele au fost construite pe o structură lemnoasă.

Pișci pe podea

La Balta Sărat, în L16, pe podeaua locuinței, au fost amenajate trei pișci de lut, late de cca. 40 x 55 cm (dimensiuni apropiate la toate trei). Ele aveau grosimea 2-3 cm. La o primă impresie

p\reau vetre de foc [i au fost desigur [i folosite pentru scurt\ vreme în acest fel, dar lâng\ perete se afla o vatr\ de cuptor amenajat\ dup\ toate regulile. Studiindu-le mai atent [i apelând la analogii etnografice, constatam c\ pot avea [i alte func]ionalit\]i (fr\mântat aluat, lut, m\cinat [.a.). Una dintre ele era lâng\ un stâlp patrulater (Fig. IIIa.71a), de interior de la structura de baz\, de unde îndoiala c\ au servit numai ca vetre. Ele erau dispuse pe o direc]ie, dar nu în linie.

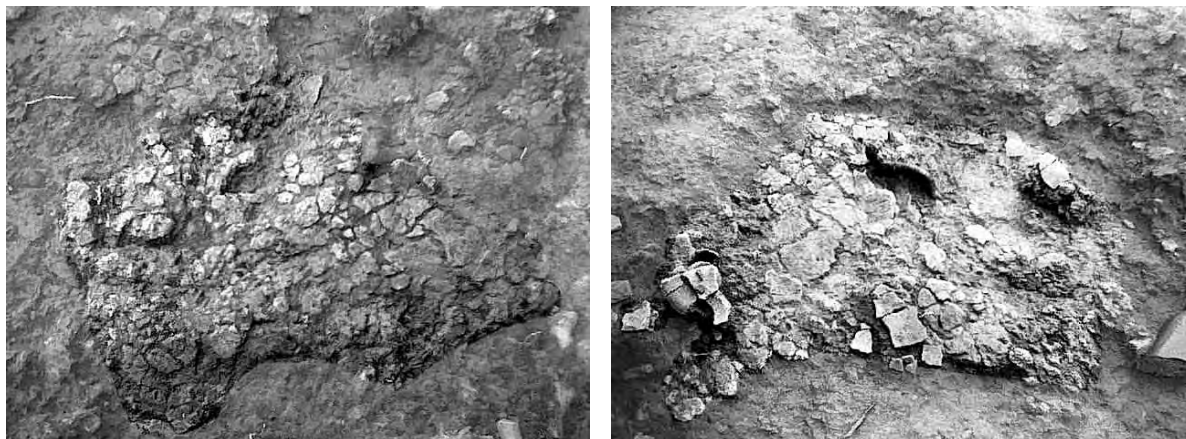

Fig. IIIa.71a. Balta S\rat\ L18, placa 1 de lut pe podea; b) L18, placa 2 de lut pe podea ▲

Cuptoarele

Tot la Balta S\rat\, în Locuin]a 28, au fost constatate resturile unei podele din lut galben, par]ial înro[it, str\puns\ de numeroase gropi de cârti]. Podeaua se afla la -1,20 m adâncime. Locuin]a avea dou\ înc\peri o `nc\perte [i o tind\ (s\p\turile nu au putut fi extinse, dar este de presupus, deoarece [i locuin]a 26 mai avea o înc\pere în acea zon\). În caroul B2, în partea de sud a înc\perii, a fost preparat un cuptor, cu marginile c\ptu]ite cu lut (marcat cu G30). În groap\ apar resturi de vase mari (funduri), p\mânt amestecat cu c\rbune [i arsur\.

Groapa bordeiului a fost adâncit\ cu cca. 12-15 cm de la nivelul de c\lcare. Groapa avea un plan triunghiular, cu laturile [i col]urile arcuite.

Fig. IIIa.72a. Balta S\rat\, Ila L28 [i cuptorul 30 cu arsur\ [i vase de provizii sparte

Fig. IIIa.72b. Balta S\rat\ Ila, L28 [i cuptorul 30, vedere din profil

În înc\perea de sud a **locuin]ei 26**, era o vatr\ mare care a func]ionat în ultimele dou\ etape de locuire [i dou\ cuptoare în form\ de corn, care]ineau de prima [i ultima etap\ de locuire. În vecin\tatea vetrei din etapa mijlocie de func]ionare (Vin.a.B1), în **cuptorul 32**, a fost depus\ o râ[ni]\ în picioare, un lustruitor [i trei pietre (una din pietre era spart\, formând

7 obiecte). Gura gropii cuptorului era imediat sub nivelul de călcare al vetrei, la cca. 1 m de ea. După toate caracteristicile, considerăm că această construcție avea un rol social sau cultic.

Cuptoare înălțate, pe soclu. La Zorlenju Mare, în nivel 4, în profil a fost descoperit un cuptor în formă de potcoavă. Se pare că în fața avea o mică vatră, distrusă de groapa unei locuințe din nivel Vin. a. B2. Două asemenea cuptoare au fost descoperite în nivel 3, tot la Zorlenju Mare, unul sigur într-un bordei, celălalt în groapă sau tot în bordei, complexul fiind lângă profilul săpăturii (Fig. IIIa.34b). Asemenea cupotoare se cunosc la Parja (mai jos) și Kormadin.

Cuptoare în formă de „corn”. În *locuința 26* de la Balta Sărat, în încăperea de sud, în imediata vecinătate a peretelui despărțitor, se aflau două cuptoare în *formă de corn*, care aveau de prima și ultima etapă de locuire. Cele două cuptoare aveau lungimea de cca. 1,6 - 1,8 m și 0,4 / 0,5 m lățime la mijloc (doar 20 cm la capete); unul avea arcul de corn orientat spre nord (cel din faza veche, Fig. IIIa.73b), iar celălalt spre sud (cel din faza nouă, Fig. III.73a). Forma lor nu ne amintește de nimic, doar că ar intra foarte bine un om în poziție chircit, dacă ar urma să fie incinerat. Deoarece nu se cunosc morminte vin. iene, nu excludem o asemenea posibilitate. După forma lor, acestea au analogii cu cele similare descoperite la Zadubravlje, unde era însă păstrată și partea superioară. Aici se consideră drept cuptoare pentru arderea ceramicii (Minichreiter 2006, Tab. III).

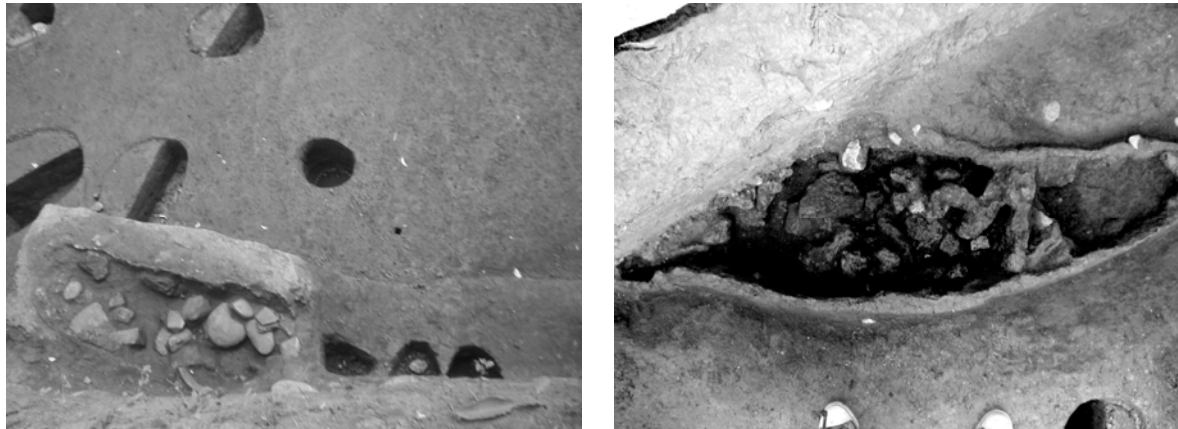

Fig. IIIa.73. Balta Sărat L 26: a) nivel 3, cuptorul 1; b) nivel 1, cuptorul 2 în formă de corn

Vetrele

În complexe și uneori în afara lor (la Aradac, Fig. IIIa.13, 34a) apar unele vetre amenajate în formă de potcoavă. De cele mai multe ori, acestea erau înălțate pe un soclu. Există numeroase vetre neamenajate sau cu un strat de lipitură, fără margini (gardină), la Balta Sărat, în B 28.

Vetre mari, cu diametru peste 1 m, sunt foarte rare. În locuința 26 de la Balta Sărat, într-o construcție deosebită, a fost descoperită o vatră de mari dimensiuni. În una din margini a fost descoperită o groapă pentru fixarea unui proșap, corespondentul ei, de cealaltă parte a gropii, nu a fost găsit. Asemenea vetre sunt potrivite pentru fript animale și sunt mai ales

pentru exterior. Vatra avea o structură de pietre, arse puternic, dovadă a unei folosiri îndelungate.

Gropile

Gropile sunt foarte numeroase și au forme variate, rostul lor fiind greu de definit, multe din ele au avut o anumită funcționalitate (gropi de lut sau de provizii) după care au fost folosite pentru resturi menajere. Forma lor este rotundă sau ovală. Dimensiunile lor diferă. La Zorlenju Mare, în nivel Vin. a. C2 (Fig. IIIa.42) apar câteva gropi și au următoarele dimensiuni: **G1.2** (2 # nivelul 2) 1 x 1 m # 1,2 m²; **G2.2** 1,6 x 1,2 m # 1,92 m²; **G3.2** 1,8 x 1,4 # 2,52 m²; **G4.2-3** 1,8 x 1,6 # 2,88 m². Nu am fi insistat atât asupra lor, dacă la Hodoni, în vremea fazei Vin. a. C, nu ar fi apărut un număr mare de asemenea gropi. Credem că situația nu este întâmplătoare, pot fi menajere dar pot aparține unor mari locuințe sau instalații cu structuri din lemn.

O groapă interesantă apare în secțiunea H a lui N. Vlassa de la Târșia, din 1961. După profil și amplasament ar fi tipică pentru un [an] de apărare. În plan este desenată însă ca o groapă de bordei; oricum desenul din profil nu concordează cu cel din plan. Ea pornește de la cca. -1,3 m adâncime, orizont la care apar materiale ale complexului CCTLNI, grupul Lumea Nouă (Lazarovici Gh. 1991, 100-101).

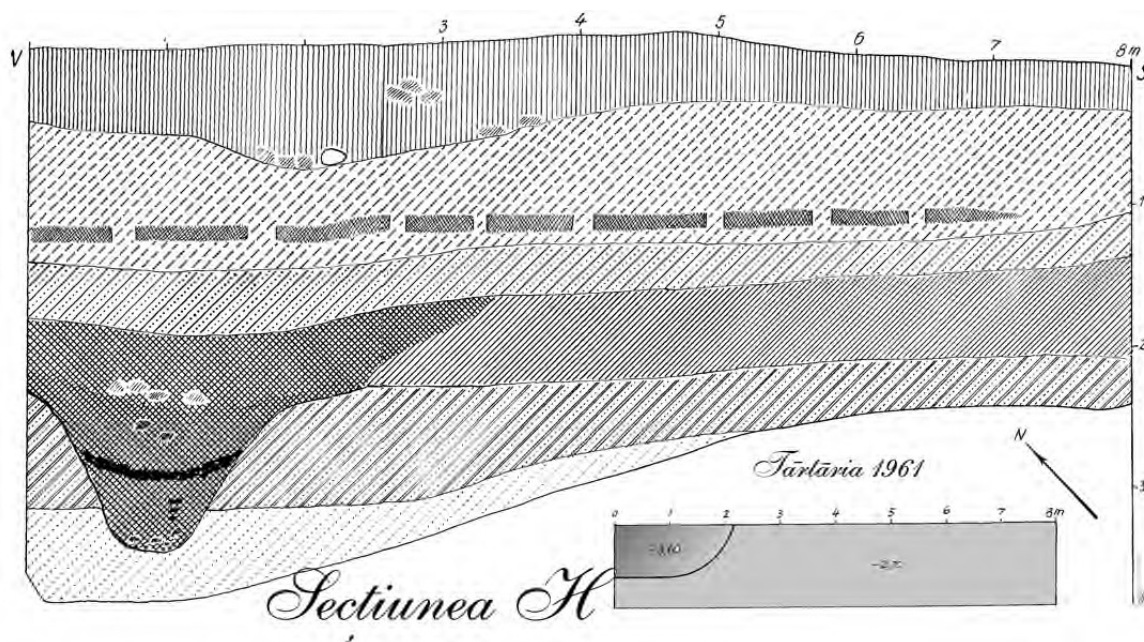

Fig. IIIa.74. Târșia, secțiunea H, groapă de [an] ?

Gropi rituale, gropi de ofrandă

Termenul nu este suficient definit, unii colegi înțeleg lucruri diferite (Nica 1981, 32, fără a le analiza în adâncime), de aceea suntem nevoiți a stăruia asupra lor. Termenul de ofrandă se referă la daruri aduse divinității, se realizează de obicei pe altare, în sanctuare. Săparea unei gropi în pământ și oferirea unor lucruri, ne duce la ideea ofertelor către marea **Zeia Mamă**,

Mama Pământ (Mater Gea). Folosirea râ[ni]elor denotă ocupații feminine, iar depunerea râ[ni]elor este legată de cultul **Marii Mame, Mama Pământ**, din care cresc plantele.

Gropile rituale (ritualul presupune gestul sau mișcarea, cuvântul, obiectele ritualice), după cum am văzut mai sus, sunt de mai multe feluri: gropi de fundare a stațiunii, cum pare să fie cea de la Zorlenju Mare, nivel 7a, **G1** în secțiunea 1/1964 în care au fost depuse părțile frontale [și coarnele unui bou sălbatec, cu deschiderea între coarne de peste 1,20 m (dimensiuni uriașe, foarte slab pstrate), (Fig. IIIa.75); gropi de fundare a unui complex; gropi în timpul funcționării; gropi la distrugere sau abandonare. Asemenea situații au fost întâlnite la Parja în Sanctuarul 2 [și la Iclod, în zona rituală din centrul stațiunii (vezi mai jos **groapa 52**, Capitol IV). La Grădinile, în groapa 1 au fost depuse un craniu [și cinci coarne de bou, M. Nica considerând a fi resturile unui ospăț (Nica 1981, 32). Același lucru îl sugerează descoperirile a cinci schelete de tauri [și unul de cerb de la Zau de Câmpie (mai jos, CCTLNIS) sau de la Jaga, unde s-au găsit mai multe maxilare de vite [și poate unele de cerb (determinările nu au fost încheiate).

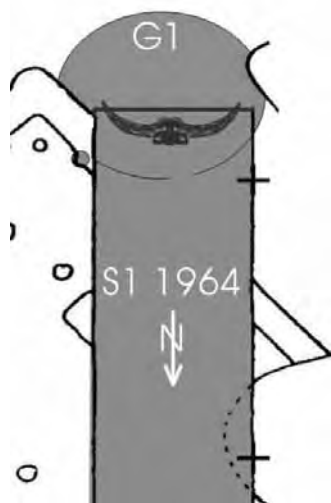

Fig. IIIa.75. Zorlenju Mare, groapă rituală cu craniu de bou

Gropile de fundare a unei locuințe, au menirea fie de a marca caracterul [și a solicita bunăvoința, fie de a feri. Pentru solicitarea bunăvoinței, legate de fertilitate [și fecunditate, este râ[ni]a [și zdrobitorul (vezi râ[nitul cultic, Lazarovici Gh. 2003b).

Așa cum am subliniat mai sus, în numeroase complexe de la Balta Sărată au fost descoperite gropi de fundare a locuinței. Ele sunt sub podea, în vecinătatea colțului, lângă perete sau lângă vatră. Cel mai adesea sunt puse în ele râ[ni]e, zdrobitoare sau lustruitoare.

Asemenea depuneri de fundare au fost descoperite [și la Iclod, unde într-o groapă, situată în centrul stațiunii, au fost găsite câteva obiecte de fundare (Lazarovici Gh. et alii 1995, 509-510, pl. II; fig. 4-7), sau la Parja, în mai multe situații (Lazarovici Gh. et alii 2001, 274 [și urm). Depuneri de crani de bou sau bou, în marginea sau în podeaua unei locuințe, au fost întâlnite [și la Zau de Câmpie în CCTLNIS (vezi mai jos, Cap. IV). Tot legat de ritualuri de fundare sunt [și unele depuneri de obiecte de la Hârșova (inf. amabile Mirel Popovici).

Depunerea râ[ni]elor avea loc, foarte probabil în cadrul unui ritual. Cum nu este un obicei prea frecvent întâlnit în stațiunile neolitice cercetate de noi, considerăm depunerea ca fiind legată de locatarii casei, de obiceiurile lor sau eventual de anumite funcții avute. Ne gândim la acestea, din cauza repetării numărului de 7 obiecte în această locuință, fiind posibil ca aici să fi locuit una din sfatul celor 7 bătrâne, ori 7 înțelepte (idee legată de depunerile rituale de la Poduri [și Isaia: Monah D. 1982, 11-13; 1997, 35; Monah D. et alii

1983, 3-22; Ursulescu et alii 2001, 110-111; 2002a, 160-163). Observăm că, de cele mai multe ori râșnițele sunt cu gura în jos, iar lustruitoarele sunt în poziție normală sau în dungă (bibliografie: <http://cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2003/cd/index.htm>).

Gropile de stâlp (Fig. IIIa.76a-b)

Nu analizăm toate tipurile, deși un studiu ar fi necesar pentru a cunoaște detalii de construcție, susținere etc. Gropile de stâlp sunt situate la distanță de 1,4 -1,8 m una de alta, pe traseul planșului de fundație al unui perete de lut. Majoritatea lor sunt de formă rotundă, foarte rar dreptunghiulare sau pătrate, cum apar la Balta Sărată; într-un caz, bârna era oblică (Fig. IIIa.76b).

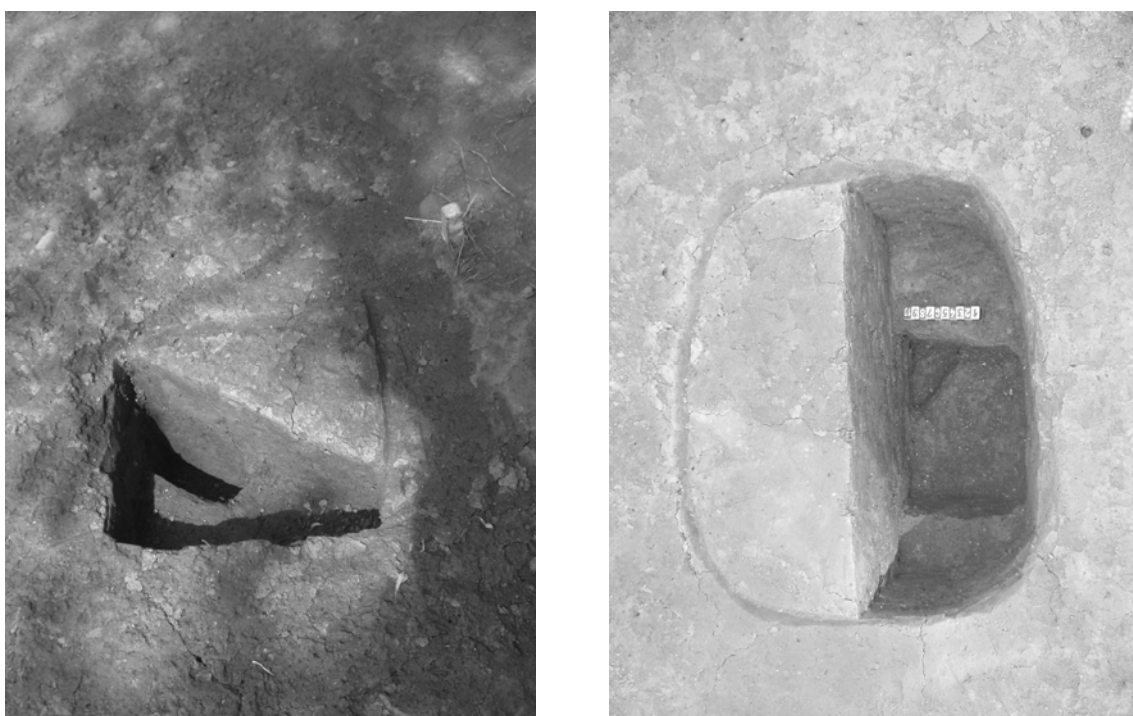

Fig. IIIa.76. Balta Sărată, gropi de stâlpi: a) Groapa 33a; b) Groapa 33b▲

Fortificațiile

Gornea

Sistemul de apărare constă dintr-un planș cu fundul abiat, format din excavarea lutului pentru ceramică sau construcții, dar folosit și ca planș de apărare, cu apă în el (marcat de prezența unor scoici), (Fig. IIIa.77). În fazele evoluate (Vin. a. A2/A3) planșul este scos din uz, în umplutura lui intrând materiale Vin. a. A și Star. evo-Cri[evoluate (SC IVA și sinteza Star. evo-Cri[– Vin. a. A, zisă „Star. evo IV”). Asemenea planș pare să fi fost și în fazele Star. evo-Cri[de la Ostrovu Golu (ambele aveau fundul rotunjit), Căceașca (Lazarovici Gh. 1977; 1990b; 1995). Planșul de la Gornea nu este prea mare, de aceea trebuie să ni-l imaginăm cu o palisadă, foarte probabil urmat de altele, cum arată exemplul de la Uivar. Trebuie să facem prospectări.

Fig. IIIa.77: a) Gornea, [an]ul de apărare, vedere spre NV; ▲, b) Miercurea Sibiului, palisadă ▼ (Luca 2006)

La **Liubcova**, tot în fazele A, este amintit un [an] de apărare, dar nu se dau detalii (Com[ă 1969; Lazarovici Gh. 1990b, 95). La Miercurea Sibiului, în nivel Vin. a. A, a fost cercetată o palisadă (Luca et alii 2006, pl. 5; Luca 2006). Situațiile de la Uivar, aflate încă în curs de cercetare, sunt cele mai importante pentru civilizația vin.iană (vezi Vin. a. târzie).

Dezvoltarea arhitecturii pe verticală, constatată în numeroase stațiuni vinciene, presupune existența unor sisteme de apărare bine dezvoltate. De altfel modelele din lumea sudică (Bulgaria, Todorova 1995; Grecia, Aslanis 1995), cu care regiunile dunărene au numeroase legături, presupun existența unor sisteme de apărare. Exemplul de la Parja este elocvent în acest sens. Fortificații clare apar de la finele neoliticului timpuriu și civilizațiile contemporane (*Tagung Befestigte* 1990; Strahm 1995). Complexitatea și importanța

studierii fortificațiilor din multiple puncte de vedere este reliefat într-o monumentală lucrare despre fortificațiile de tip *Rondel* (Daim, Neubauer 2005).

Arhitectura religioasă

Viața spirituală a comunităților viniciene este dominată de numeroase descoperiri de obiecte de cult monumentale (statui, altare monumentale), locuri special amenajate în casă, cu o variație tipologică foarte mare. Existența unor diferențieri între idolii femini, masculini sau zoomorfi, reprezintă argumente privind manifestările socio-religioase diferite, de la un grup cultural la altul.

Despre arhitectura religioasă a culturii Vin. a. s-a ocupat în mod deosebit B. Jovanović urmat de alți autori (Jovanović, Glisic 1961; Jovanović 1991 [i bibl.; Vlassa 1976, 194 altare monumentale; Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 239, fig. 194, caseta 267).

Descoperirea unor sanctuare sau altare comunitare la Vrbjanska Čuka și Madjari în Macedonia (Kitanovski et alii 1990, fig. 5-6; Sanev 1988, 9-10), la Parja (vezi mai jos) [i la Kormadin, arată existența unei structuri religioase coerente. Cel mai bun exemplu privind existența unor altare comunitare este sanctuarul de la Kormadin, din nivel Vin. a. C (Jovanović, Glisic 1961; Jovanović 1991; Sandars 1968/1985, 203, fig. 179b). Fragmente de statui monumentale au apărut la Vin. a. (Expoziție Vin. a. 1984), Gomolava (inf. amabile B. Brukner), Priština [i. a. (Lazarovici Gh. 1998b).

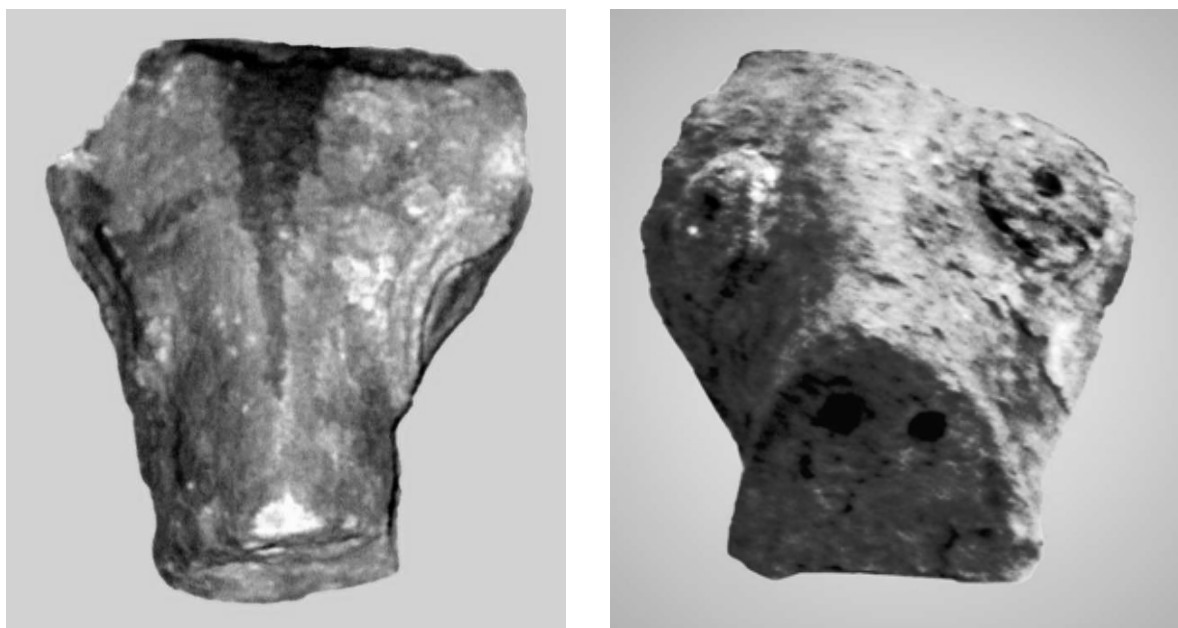

Fig. IIIa.78. Gomolava, bucranii monumentale, după B. Brukner

Megaronul de la Vin. a.

Cel mai vechi sanctuar vinician este cel de la Vin. a. - Belo Brdo (Milojević 1949a, 1949b; 1955, 154; 1958; 1959, 12; 1983, 6, 8 [i. a.]). Este o clădire în formă de „megaron”, cu vatră din a cărei prelungire pornesc 7 coloane spre ieșire. Din păcate acesta este foarte puțin comentat în literatură, nefiind informații mai largi. Locuințele de tip megaron au stârnit

adesea discu]ii, unele sunt în zona centrală [i au servit ca sanctuare sau temple (Aslanis 1990; 1995: exemplu la Dimini [i Sesklo, Capitol I. p. 36-37). Este vorba de construc]iile dreptunghiulare cu tindă, unele din ele cu rol cultic. Pentru cele din Bulgaria sunt analizele lui St. Hiller (Hiller 1993).

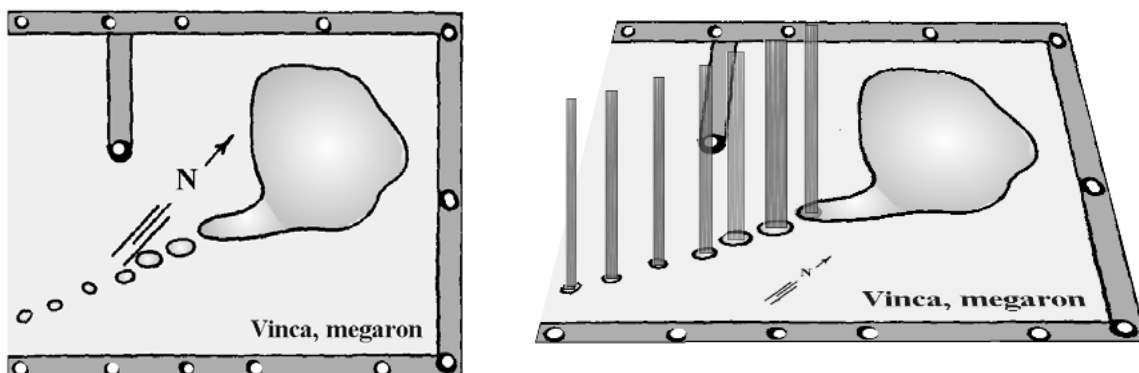

Fig. IIIa.79: a) Megaronul de la Vinca; b) reconstituirea noastră

Sanctuarul de la Kormadin

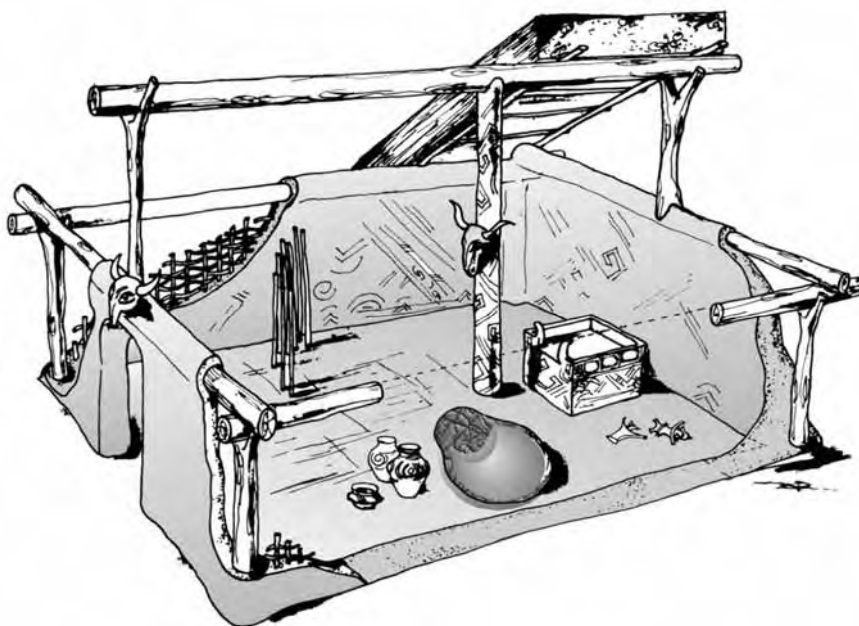

Fig. IIIa.80. Vinca B2/C, Kormadin, Sanctuar, după B. Jovanović

La Kormadin (la nivel Vinca C) a fost descoperit cel mai impresionant sanctuar neolitic din Serbia. Sanctuarul avea pe pere]i sau pe stâlpii din interior, îmbrăca]i în lut, decora]ii cu incizii meandrice, pictate cu alb, roșu sau galben, la fel pere]ii [i o masă altar. Tot acolo se afla un cuptor cu vatră în fa]ă [i o grupare de stâlpi, probabil 7 la număr, sugerând coloanele celor 7 ceruri. Tot acolo se mai aflau doi idoli de tip "thessalian", idoli cu cap mobil de dimensiuni mari. Pe masa altar se aduceau [i se depuneu ofrande, erau arse ofrandele sau aveau loc sacrificii de sânge, cum de altfel se petrece în multe din sanctuare.

Arhitectura sanctuarului de la Kormadin, din fazele evoluate ale culturii Vin. a, indic\ leg\tura cu cultul bucraniului. Reconstituirile lui B. Jovanovi**f** (Jovanovi**f** 1991) permit cunoa[terea interiorului unui sanctuar.

În interiorul acestuia au fost descoperite instala]ii întâlnite în mod curent [i în locuin]ele de acolo. De regul\ apare un cuptor cu vatr\ în fa], în form\ de potcoav\, casete pentru cereale (în acest caz sunt cele pentru "sfin]it", foarte probabil cele pentru s\mân]). Mai semnal\m în interior prezen]a a 7-8 stâlpi, pu[i într-o anume ordine, ce ar putea indica, a[a cum am mai men]ionat coloanele cerului sau cele 7 planete. Orientarea stâlpilor pare similar\ cu cea din Megaronul de la Vin. a.

Fig. IIIa.81. Bucraniu, Sanctuarul de la Kormadin, dup\ B. Jovanovi**f**

În interior au mai fost descoperite mai multe vase întregi, resturi de craniile de taur, fixate pe pere]i, precum [i fragmente de pere]i incizate [i pictate cu alb sau galben.

De altfel, statuile monumentale de **bucranii** de la Gomolava (Fig.III.81), (Brukner 1988, 33, 3/7-8; Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, fig. 250/1-2; 275-276, 297-298), Vin. a (Garašanin M. 1958, 20; Garašanin D. 1968, fig. 28; Babovi**f** 1984, cat. 212; Staljo 1986, cat. 218; Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 276, fig. 250/3), aproape identice cu cele de la Kormadin (Fig. IIIa.81), capetele de figurine monumentale de la Fafos, Predionica (Staljo 1979, cat. 264), Zorlen]u Mare (mai sus în L4, Fig. IIIa.38, construc]ie ce avea o por]iune de podea suspendat\ sau o mas\ altar), indic\ prezen]a unor sanctuare, altare comunitare sau casnice. La Kormadin instala]iile de cult (casete decorate cu loc pentru ofrande, coloane, idoli monumentali, decorarea pere]ilor cu simboluri sacre, incizii, pictur\, incrusta]ii), arat\ existen]a unei naologii, a[a cum am precizat [i pentru Par]a (Lazarovici Gh. et alii 2001). Un bucraniu de lut este amintit [i la Dikili Tash într-o construc]ie din nivelul 2 (Treuil, Darcque 1998), atribuit de Séfériadès grupului Strymon/Struma, „facies neolitic mijlociu” al complexului vincian (Séfériadès 2005, 97).

Groap\ de fundare. În Locuin]a 28 de la Balta S\rat\, în vecin\tatea coloanei, la cca. 0,5 m, în înc\perea de S a fost semnalat\ o alt\ groap\ de fundare, situat\ în jum\tatea de

V a încălperii, la cca. 1 m depărtare de colan, lângă o groapă de stâlp de pe peretele de est. În ea erau un lustruitor și patru pietre, care se aflau imediat sub nivelul de călcare. Lustruitorul, ca și în locuința 26 a fost așezat în picioare.

Fig. IIIa.82. Balta Sărată, depunere rituală: picioare de cupă, rănițe cu fața în jos și greutatea de la plasa de pescuit

În locuința 26, din același sit, în zona centrală, la cca. 50 cm de vatra din nivelul al doilea, a fost descoperită o groapă cu rănițe, lustruitoare și zdrobitor.

Distrugere intenționată. Asemenea situații sunt extrem de rare. La Balta Sărată, în L18 au fost descoperite situații deosebite (rănițe la ridicare, rănițe la distrugere), cicluri de 4 x 7 greutatea (legate poate de ciclul lunar sau feminin). Într-o margine a construcției, pe nivelul de călcare au fost descoperite unele vase sparte (depușe doar jumătăți de vase); acestea rănițe sunt puse cu fața în jos, lângă apătea (Fig. III.82). Locuința a fost incendiată, iar o parte a peretelui a fost împins peste gruparea sus pomenită. În restul locuinței pereții arși s-au împănțiat și au fost îndepărtați atunci sau mai târziu.

Groapa rituală sau mormântul de la Târșia

Noi concluzii privind datarea, rolul și funcționalitatea gropii se impun astăzi. Acestea se datorează reanalizării recente a tuturor datelor despre stațiune, săpăturile mai vechi, amplasarea gropii rituale, a poziției ei stratigrafice și cronologice (Fig. IIIa.8, 14, 16, 32a-b, 83), a rezultatelor analizei antropologice a oaselor (observații patologice, malformații, posibile boli, starea de păstrare, urme de expunere la soare, etc.), a mai multor datări radiocarbon (asupra oaselor din groapa rituală și a unor complexe de la același orizont stratigrafic), a felului depunerilor și a stării obiectelor depuse (spargerea rituală a unor idoli sau obiecte, depunerea unor obiecte întregi) (Lazarovici Gh., Merlini 2005; Merlini 2004; 2005a).

Tăblițele și locul lor de descoperire au fost subiectul unor vaste discuții, sintetizate amănunțit de M. Merlini (2004; 2005a; 2006) și de noi, de aceea nu revenim cu detalii, aducem doar noi documente.

Localizarea gropii rituale [i a mormântului

În documentația lui N. Vlăsa este planul cu localizarea a două bordeie, botezate de noi pentru o mai ușoară identificare bordeiul 1 și 2 (Fig. IIIa.32a-b).

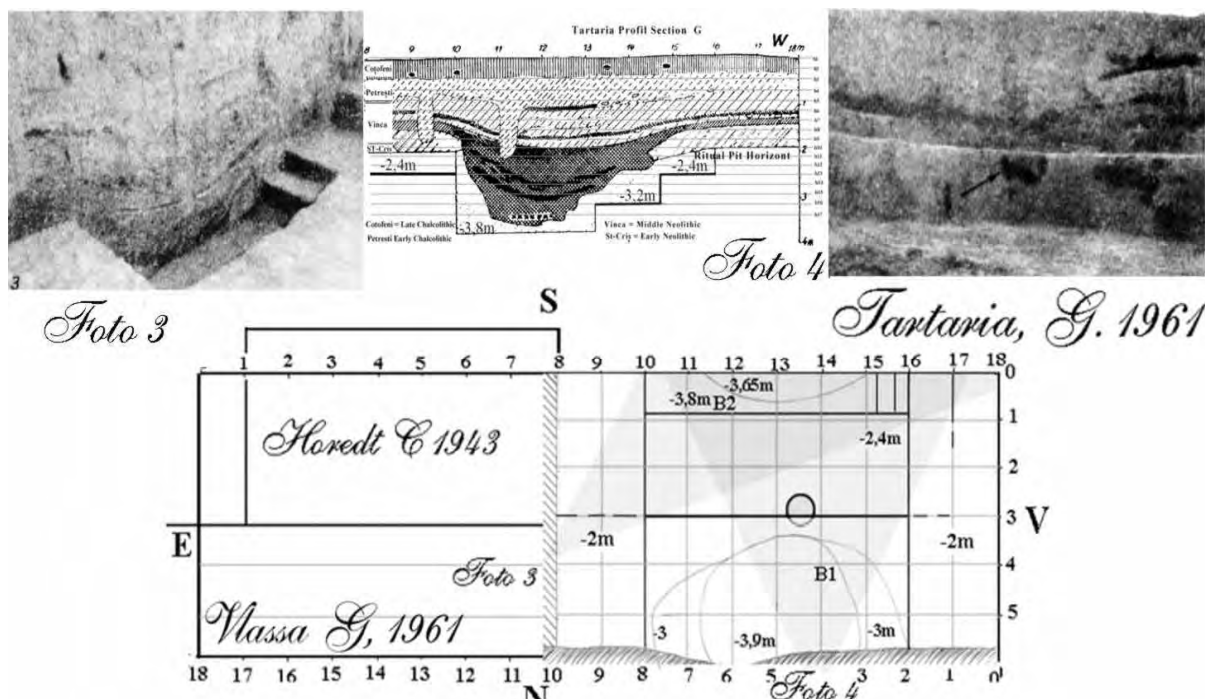

Fig. IIIa.83. Tartaria, secțiunea G, planuri, profile, amplasament, reconstituiri

Jurnalele de la Tartaria nu au fost identificate și nici filmul cu imaginile de acolo, N. Vlăsa folosind în studiile sale copii și fotocopii ale imaginilor publicate. Noi am reconstituit unghiurile de filmare, indicând locul lor, Foto 3 pentru profilul fotografiei și Foto 4 pentru groapă și proiecția ei pe profil. Astfel profilul secțiunii G (Fig. III.32b) a fost fotografiat din două unghiuri: unul pentru a se vedea bordeiul 2 (Fig. IIIa.83, Foto 3) și altul pentru a se vedea proiecția gropii rituale pe profil (Fig. IIIa.85, Foto 4). Pe plan au fost trecute și posibilitățile unghiuri de fotografiere, studiind imaginile publicate de N. Vlăsa. În acest fel am reușit să localizăm cu o eroare de 20-40 cm groapa rituală cu mormântul.

Recent Dr. Georgeta Miu, de la Centrul de Cercetări Biologice Iași a făcut determinările antropologice pentru descoperirile de la Tartaria (Miu 2004; Lazarovici Gh., Miu 2004; Lazarovici Gh. et alii 2005).

O altă problemă importantă a fost reanalizarea pieselor depuse, a stării lor, a tehnicii în care au fost confecționate și multe alte detalii ale tuturor descoperirilor de la Tartaria aflate la muzeul din Cluj, care vor fi cuprinse într-o lucrare sintetică și mai apoi monografică, așa cum necesită Tartaria (Lazarovici Gh., Merlini m.s.).

Fără a lungi mai mult decât este necesar, trebuie să precizăm că este vorba de un mormânt mai deosebit, iar noile date antropologice, reanalizarea celor arheologice au impus revizuirea unor opinii privind **groapa rituală cu țâblile** de la Tartaria, condițiile de descoperire, starea, aspectul și conținutul materialului arheologic ce însoțea depunerile rituale.

Caracterul gropii rituale, ritualul și detalii privind mormântul

1. Prima idee care se desprinde foarte clar din toate analizele indică **inventarul unui mormânt mai deosebit**. Spunem mai deosebit, deoarece este vorba de o depunere în groapă în poziții neanatomice a resturilor unui schelet, după o perioadă de descarnare (termenul ni se pare cel mai apropiat de sensul pe care îl dăm). Descarnarea în limba română, ca verb tranzitiv are sensul de a îndepărta țesutul conjunctiv subcutant, aderent la dermă (DEX și Dicționar enciclopedic). În arheologie este cunoscut ca ritual de înmormântare la unele populații (ameroidieni de exemplu, Merlini, Lazarovici Gh. 2006) în care corpul este învelit în țesături sau piele și pus pe țărzi sau în copaci, la uscat sau prăștărilor cerului, care efectuează procesul de descarnare. În țara noastră, procedeul a fost depistat și documentat la finele epocii cuprului și începutul epocii bronzului, în mai multe morminte tumulare din Munții Petrindului (Săndulești, Petrești de Sus: Lazarovici Gh., Kalmar/Maxim 1987-1988; 1987-1988a; Lazarovici Gh., Mețter 1995: scheletele erau puse pe țărzi în caroul de SE al tumului, tumulul fiind probabil un mormânt familiar) și în Cheile Aiudului, în săpăturile lui N. Vlăsa (Vlăsa et alii 1985-1986; 1987). Acestea explică depunerea în poziție neanatomică a oaselor, lipsa unora, situațiile întâlnite și exemplele arheologice de mai sus.

2. **Punerea oaselor la descarnat**, adunarea lor, depunerea lor într-o groapă, alături de un inventar arheologic din cele mai deosebite, presupune existența unui ritual deosebit. Din groapă lipsesc capul, oasele labelor de la mâini și picioare. Sunt doar oasele mari, câteva coaste și vertebre (Lazarovici Gh., Miu 2004; Lazarovici Gh. et alii 2005). Unele oase au patină brună, ce rezultă din descarnarea lor sub dermă, epidermă. Altele, în special coastele și vertebrele, cele care rămân dezgolite cel mai rapid după îndepărtarea stomacului, organelor și măruntaielor, sunt expuse la soare și au culoare alburie, situații întâlnite la mormintele din Munții Petrindului de care sus pomeneam.

Din păcate din cultura Vin. a. se cunosc prea puține morminte și informații privind ritualurile funerare. Referirile la descoperiri vin. iene sunt vagi. Eugen Comșa pomenește la Parja morminte vin. iene (Comșa 1969a, 34; 1974, 121), dar care aparțin culturii Banatului, fiind în orizonturi contemporane cu cele vin. iene. Acolo și noi am descoperit alte morminte precum și oase umane separate (Lazarovici Gh. et alii 2001). Sunt și situații când apar doar oase umane dispartate în stațiuni vin. iene sau înrudite, Parja (Lazarovici Gh. et alii 2001, P. 17, 29-31, 88, 275), Gornea (Lazarovici Gh. 1977, 82; Lichter 2001, 391, Kat. 102). Oase umane dispartate, ca urmare a unor ritualuri, apar în mai multe situații (Lazarovici C. M. et alii 2003 și bibl.; Lazăr, Soficaru 2005). De asemenea, oase umane sau înmormântări parțiale sunt pomenite în cultura Vin. a., dar cimitir este amintit doar la Botoșani (în Banatul de vest) și Gomolava (în Vojvodina); oase dizlocate sunt menționate la Vin. a. la -8,7 m și -4,5 m (Grbić 1933-1934, 48, fig. 14; Berciu D. 1940, 16; Garașanin M. 1958, 15, fig. 3; 1979, 159-160; Korošec 1950, 167 și urm.), la Turda și Orștie (vezi neoliticul târziu). La Hârșova se apreciază că scheletul de copil găsit pe aliniamentul b=nelor unei construcții este legat de un ritual de fundare (Popovici, Rialland 1996, 56). De altfel tot acolo sunt și imitații de mormânt, realizate din fragmente de vase (inf. amabilă M. Popovici)

3. **Locul de îngropare al oaselor [i inventarului.** Oase au fost depuse în groapă, undeva între bordeiul 1 [i bordeiul 2, foarte probabil cel mai aproape de bordeiul 1. Locul [i distan]a, se poate aprecia doar din lipsa imaginii gropii în cli[eu]l lui N. Vlassa, la fotografierea din unghi a profilului (Fig. IIIa.32a), ce presupune o distan]ă de 50-60 cm. Analizând unghiul format de fotografierea profilului [i gropii, perpendicular pe profil (Fig. IIIa.32b) se poate aproxima cu cca. 20 cm eroare locul gropii. În această situa]ie groapa cu schelet [i inventar este mai aproape de bordeiul 1, dar din punctul de vedere al func]ionării bordeiului 2, este posibil ca groapa să [i de el (opinie sus]inut] de noi la Ljubljana: Lazarovici Gh. 2004; Lazarovici Gh., Merlini 2005, fig. 8,11). Datele C¹⁴ nu ne ajut] prea mult la determinarea apartenen]ei gropii la unul din bordeie, deoarece N. Vlassa a adunat materialul pe nivele de hârle] [i nu pe carouri [i adâncimi. Nu [tim c]rui bordei apar]in oasele datate cu radiocarbon din nivelele 17-18. Este posibil ca oasele din ambele bordeie să fi fost puse împreun] de c]tre N. Vlassa.

Analize antropologice

Bazându-se pe m]sur]torile oaselor lungi, întregi sau fragmentare, pe structura oaselor Dr. Georgeta Miu consider] c] este un schelet de femeie, p]strat par]ial, cu un caracter gracil ale oaselor, ce ar pleda pentru un tip mediteranian (de]i lipse]te craniul [i fa]a), în vârst] de 50 -55 ani, înalt] de cca. 147 cm (pe raportul radius, cubitus [i tibie).

Detaliile patologice observate pe unele oase, caracterul degenerativ, spongios, o boal] la femurul drept, foarte probabil avut] din copil]rie, a f]cut ca subiectul să [chiop]teze, fapt ce a dus la deformarea unor vertebre de pe coloana vertebral] [i înclinarea corpului spre dreapta. Procesul degenerativ al oaselor, spongios la unele (osteoporoz]) s-a petrecut probabil în ultimii 10-15 ani de via] (G. Miu). Oasele umane nu au fost arse [i nu aveau urme de ardere în afar] de un miez de os mare, probabil de vit], care avea urme de ardere, ceea ce în]tur] unele ipoteze ale lui N. Vlassa privind sacrificiul uman (Vlassa 1962; 1964; 1976). Femurul drept, ca [i unele coaste prezint] deform]ri determinate de o boal] de oase, o tuberculoz] osoas], osteomelit] sau o variant] de sifilis antic, avute în copil]rie care au determinat [chiop]tatul. O studiere a aspectului actual cu cazuri patologice clasice de boli de oase, ne-a fost oferit] dup] expertiza piesei, de radiologul [i internistul Dinu One], de la Clinica de Neuro Chirurgie din Cluj. El consider] c] deform]rile femurului, ca [i a unor p]r]i de vertebre ar fi putut fi determinate de trei maladii: o osteoperiostit] gomoas], osteomelit] sau o tuberculoz], dar nu excludea nici o form] veche de sifilis (Lazarovici Gh., Merlini 2005; Merlini 2004; 2005a; Merlini, Lazarovici Gh. 2006). Anumite malforma]ii la cutia craniana [i coloana vertebral] sunt cunoscute la mormintele de copii de la Hâr]ova (Popovici, Rialland 1996, 56).

Condi]iile de descoperire

L]s]m la o parte comentariile privind diferite opinii [i mituri despre t]bli]e, originea, descoperirea lor etc., sintetizate foarte bine [i pe larg de Marco Merlini (2004; 2004b; 2005; 2005a; Merlini, Lazarovici Gh. 2006), n]scute în cercuri neprietene]ti [i nu din obiectivitate, bazate pe lipsa de dialog [i în]elegere. Amintim aici unele informa]ii verbale ale lui N. Vlassa,

comunicate de-a lungul timpului, privind condițiile [și data descoperirii gropii rituale, țesăturilor, inventarului [și scheletului, locul [și poziția gropii rituale. Cu diferite ocazii, în timpul a numeroase discuții între N. Vlăsa și Gh. Lazarovici, cu prilejul organizării unei expoziții naționale despre plastica neolitică din România, dar [și a unor vizite ale unor colegi străini, autorul descoperirilor a menționat unele fapte ce trebuie reținute, pentru a lămurii „miturile” pomenite mai sus. O dezbateri mai amplă a lor va face obiectul unei lucrări monografice referitoare la săpăturile lui N. Vlăsa de la Târșia (Gh. Lazarovici, Marco Merlini).

Din povestirile în timp ale lui N. Vlăsa, reținem următoarele:

- La finalul săpăturii din 1961 (în casele G și H), în ultima zi de campanie, zi în care urma să vină mașina de la Cluj pentru a transporta oamenii și materialele, după terminarea desenului profilului casei G și fotografierea lui, N. Vlăsa a fost solicitat de A. Lászlo (pe atunci student în practică) la secțiunea H, unde au apărut probleme interesante.
- Înainte de fotografia finală, la îndreptarea profilelor N. Vlăsa a lăsat pe unii muncitori să golească o groapă, ce apărea în profilul din marginea bordeiului 1 [și să pună toate materialele în pachet.
- A lucrat până la încheiere [și venirea mașinii cu A. Lászlo, la golirea unei gropi adânci, dar mai ales la desenarea [și discutarea unei construcții, ce părea a avea o podea dreaptă, găurită ca un gratar (suprafața H, vezi cultura Petrești).
- Privind amplasarea gropii, întodeauna a spus că se găsea în spațiul dintre două bordeie. Planul prezentat mai sus (Fig. IIIa.83) nu a fost publicat de Vlăsa [și nici nu a plasat pe el groapa, socotind poate că datele erau suficient de clar exprimate.
- La Cluj, materialele au fost lăuate la laborator restauratorului Josif Korodi pentru a fi spălate [și curățate, chimist de profesie, care a amenajat aici un laborator modern pentru acea vreme, la care au învățat mulți restauratori.
- La curățirea țesăturilor s-a observat că erau albe, considerându-se că sunt depuneri calcaroase [și trebuie tratate cu acid clorhidric diluat, metoda folosită curent la acea dată în unele laboratoare mai specializate.
- În timpul tratării chimice s-a observat o degradare rapidă a suprafeței, ceea ce a impus stoparea decalcifierii, neutralizarea cu apă, uscarea în atmosferă vidată [și impregnarea în etuva de vid. Pentru ca lacul să fie mai subțire [și să pătrundă mai adânc în pori, era nevoie de o ridicare a temperaturii pentru fluidizarea nitrolacului de impregnat. Temperatura nu putea fi prea ridicată, amestecul lacului fiind cu aceton sau diluant, era pericol de explozie. Aceasta înțur expresia de „reardere”. Etuva de vid se comporta [și ca un cuptor electric, de unde eroarea celor care ascultau cu reacredință descrierile lui N. Vlăsa. Experiența noastră [și cunoștințele de arheometrie ne face să credem că la acea vreme era cea mai bună metodă. Din cele de mai jos se vor observa [și alte detalii legate de procesul de curățire, decalcifiere, impregnare.

Studiul geologic al țesăturilor

Țesăturile au fost studiate microscopic la Facultatea de Geologie, catedra de mineralogie din Cluj, de doamnele Lucrația Ghergari [și Corina Ionescu. Studiul a fost doar microscopic deoarece urma stabilirea unei strategii de analize pe țesături combinate cu ceramică de un

anume aspect, similar. Ambele colege sunt specializate pe analize de ceramică, în special preistoric (Ghergari et alii 1995, 219-232; 1999; Lazarovici Gh. et alii 2001a, [. a.).

Studiind microscopic suprafața rotunde [i suprafața], inciziile [i semnele din celelalte tablău au ajuns la concluzia că, cantitatea de argilă din care sunt confecționate cele trei tablău este extrem de redusă, fiind necesar de căutat ce alt liant putea să întărească piesele. Acela ar putea fi lapte de var nestins, care amestecat cu nisip [i puțină argilă întăresc foarte bine piesele. În timp carbonatul de calciu iese la suprafață sub formă alburie, poate chiar o uoară cristalizare, sau a fost așa tot timpul, dând aspectul unor depuneri calcaroase. Introducându-se în soluție de acid, liantul dispare, de unde apariția suprafeței zgrunțuroase a pieselor, lipsa "netezirii" sau a slipului în cazul ceramicii, modelarea pieselor fiind făcută în mână, neteziri care au lăsat urme. În același timp suprafața pieselor se dezintegrează, apărând unele mărunte fisuri, care au necesitat stoparea procesului de decalcefiere [i impregnarea. În ultima perioadă, sub lacul de impregnare reîncepe să apară fondul alburiu al conținutului de calcar, proces ce se va accentua în timp.

Studiul stării obiectelor din inventarul gropii rituale

Altă problemă a fost reanalizarea stării pieselor, a caracterului lor, nu doar a tablău. Am observat că mai toate piesele depuse în groapa rituală sau groapa mormântului, cu excepția unui singur obiect (idolul mic sau phalusul mic) au fost sparte, păstrându-se anumite părți ale lor, în special capul.

Fiind vorba de o depunere rituală, înainte, fie după perioada de descărnare, în timpul ceremonialului de pregătire pentru descărnare, fie la îngropare, piesele au fost rupte [i inventarul depus cu obiectele defunctei. Dacă fiind caracterul pieselor, în special tablău, trebuie să ne imaginăm că este vorba de o preoteasă care a fost inițiată, tablău având pe ele "înscrise" prin imagini [i semne sacre principalele „verbe”, „cuvinte”, gesturi legate de învățătura primitivă [i folosirea ei. Unele piese sunt de purtat la gât, altele de ținut în mână, în special cele cu imagini, ce merg într-o anumită mână, în mâna stângă. Că este vorba de o „scriere sacră” nu sunt motive de îndoială. Miile de semne din culturile Star.evo – Criș, Vin. a, Turda, Gradeșica [i altele înrudite, aflate pe altărațe sau vase de cult, pintadere [i alte tablău (peste o duzină) vorbesc de o „scriere dunăreană” aflată în stadiu incipient, nefinalizat (Winn 1981; Masson 1984; Haarmann 1995; Merlini 2004 [. a.; simpozioanele de la Karlovo 2002; Lazarovici C.-M 2003; 2006a; Lazarovici Gh. 2003; 2004a; 2004b; Teodor, Lazarovici Gh. 2006 [. a.).

Ruperea sau spargerea rituală

Spargerea rituală a unor obiecte, depunerea lor în gropi de fundație, la abandonare, în morminte sunt ritualuri adesea amintite de noi anterior [i în câteva situații mai jos. Depunerea unor obiecte sparte în morminte am întâlnit-o în numeroase situații la Iclod, când vasele erau sparte în morminte, depuse sub mormânt sau pe mormânt (Iclod *Groapa 92/1994*, *Groapa 63*, vezi mai jos). Depunerea rituală a unor obiecte, schelete sau părți din schelete, în casa abandonată o cunoaștem încă din neoliticul timpuriu (vezi Capitol II).

Fig. IIIa.84. Ancoră

Fig. IIIa.85. Idol antropomorf

Fig. IIIa.86. Idol antropomorf

Figurinele depuse ca inventar ritual sunt sparte sau rupte, păstrându-se doar părți ale lor. Ruperea și îngroparea rituală a unor figurine o cunoaștem încă din neoliticul timpuriu, de la Donja Branjevina, *Zeja cu colijele roșii* - „Crvena Boghinia Kosice” (Karmanski 2005) și de la Zăuan (cultura Star. evo-Criș, faza IV), unde Eva Lakó a sesizat o depunere rituală de idol cu partea inferioară ruptă, „Venus de Zăuan” (Lakó 1977).

Din cei cinci idoli de lut, cinci idoli și o amuletă („ancora” probabil bucraniu, după M. Merlini în acest caz ar fi tot idol) au fost spărți pentru a nu mai fi folosiți, mai puțin idolul mic sau phalusul mic cum l-am botăzat, deși pare mai degrabă reprezentarea unui copil. Brățara, semn distinctiv pentru podoabă dar și pentru a feri de rele, a fost ruptă pe jumătate. Cupa cu picior, lucrată în tehnica blacktoped, piesă caracteristică pentru fazele A ale culturii Vin. a, după forma piciorului pare un Vin. a. A2-A3 (Lazarovici Gh. 1977, pl. XXXV/B15.5, 15; XLVII/10, 14, 19 [a.]) a fost spartă (numai o parte din fragmente fiind păstrate). Pe aceasta N. Vlassa o atribuie tot inventarului gropii rituale (Vlassa 1962).

Dintre țesături doar cea mică dreptunghiulară are urme de ruptură, dar nu credem că a fost ruptă intenționat, s-a spart probabil la descoperire sau decalcifiere, toate părțile fiind recuperate. După spargere au fost păstrate de la idoli fețele și capul până la umeri. La idolul cilindric sau phallus-ul mare sunt rupte doar brațele. La idolul mic baza este ruptă (aceasta este restaurată așa cum nu știm dacă era ruptă sau ipsosul a fost pus pentru ca piesa să stea în picioare). Ruperea lor trebuie legată de încetarea rolului lor cultic și al efectelor sau legăturilor lor cu divinitatea pe care le sugerau sau căroră li se adresau.

Îngroparea scheletului, după o perioadă de descarnare, s-a făcut în vecinătatea unuia din cele două bordeie (în studiul anterior ne refeream doar la unul: Lazarovici Gh., Merlini 2005). Nu știm de care bordei poate fi legat inventarul, publicarea raportului lui Iuliu Paul, care a cercetat bordeiul din profil, ar putea aduce poate unele clarificări. Datarea unor oase din acest din urmă bordei ar permite poate precizarea unor legături între schelet și unul din bordeie. Oasele de animale, trimise spre datare (Gh. Lazarovici), aveau indicat doar nivelul de săpare, ceea ce corespunde cu adâncimea din bordeie, nu și cu apartenența.

Rolul țesăturilor.

O dezbatere largă privind rolul, sensul și semnificația țesăturilor, rolul lor în depunerea rituală, nu are contingență directă cu studiul nostru. Reținem doar existența unor vaste

discuții asupra lor, sintetizate recent de Marco Merlini (2004; 2005; 2005a; Merlini, Lazarovici Gh. 2006; Lazarovici Gh., Merlini 2005).

Credem că obiectele de ritual ale unei „preotese” [i con]in elementele unei inițieri legate de ritualuri sacre. Purtarea lor ca pandantive, ținerea în mână, invocarea energiilor, ținere de ritualuri cunoscute încă din zorile civilizației. Asemenea obiecte, legate de preoți, vrăjitori sau sfinți sunt extrem de numeroase (Hayden 2003). Datele de care dispunem demonstrează că aici ne aflăm într-un stadiu bine organizat. Prezența sanctuarelor în neoliticul dezvoltat (vezi mai sus [i mai jos sanctuarele din Vin. a, cultura Banatului [i a.) ne determină să sugerăm că aparțin unei preotese ce avea [i rol de vrăci, chiar dacă unele ipoteze nu le putem demonstra în totalitate.

Depunerea alături de unul din bordeie, chiar dacă nu [tim care, ținere foarte probabil de complexul în care a trăit, mai ales că bordeiul 2 avea [i vatră în interior, fiind spațiu de locuit, iar ce de-al doilea poate a servit ca locul „întâlnirilor rituale”, ipoteze greu de demonstrat după informațiile pe care le avem la această oră. Diferențele între datele C¹⁴ nu sunt semnificative, dacă ținem seama de eroarea de ± 65 de ani [i la care adăugăm perioada de descarnare, poate 7 ani, poate mai mult.

Datele radiocarbon (Fig. IIIa.87)

Principalele argumente în reluarea discuțiilor despre Trăirea, rolul [i noile semnificații rezultă din noile analize. Am grupat mai sus o serie de date din neoliticul dezvoltat pentru culturile Banatului, complexul CCTLNIS, grupul Zau [i cele de la Vin. a.– BB, de pe un spațiu învecinat (Fig. IIIa.1).

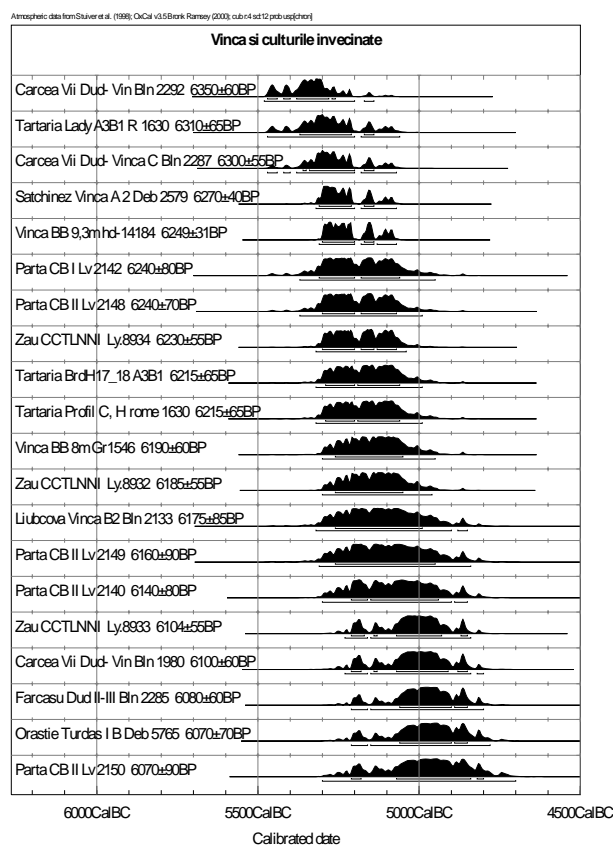

Fig. IIIa.87. Date C¹⁴ pentru finele neoliticului timpuriu [i neoliticul dezvoltat

Considerăm că materialele arheologice și datele radiocarbon privind pe *Lady of Turturita* sunt contemporane cu cele mai timpurii orizonturi de la Vin. a. - *Belo Brdo* și cu cele de la Sat

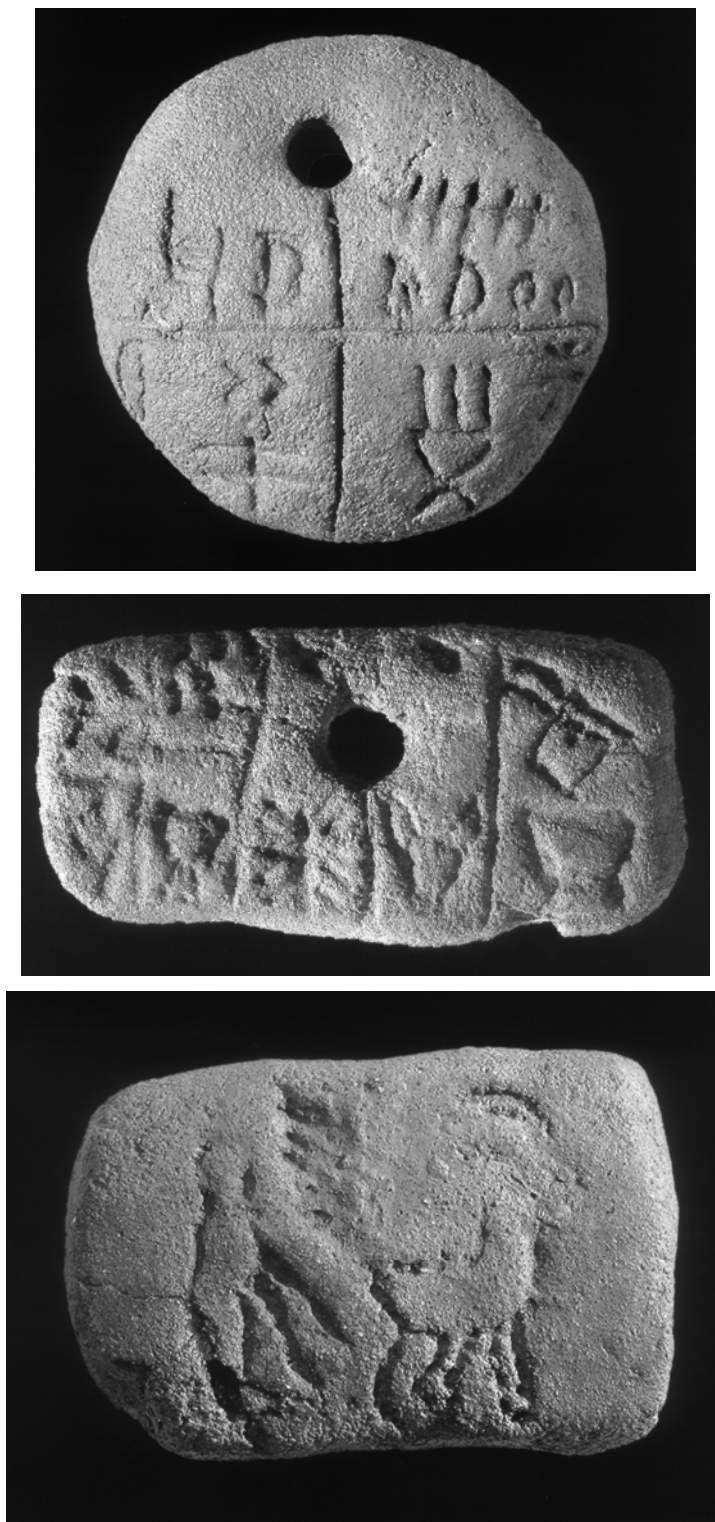

Fig. IIIa.88. Tabletele de la Turturita

Chinez, toate fiind la un orizont Vin. a. A2, după opinia noastră mai recentă. Datele C¹⁴ cele mai târzii sunt anterioare începutului fazei Vin. a. B1.

Raritatea materialului arheologic de la T\u0103r\u0219ia, par\u0219ial selec\u0219ionat, lipsa siguran\u0219ei privind apartenen\u0219a acestuia la vreunul din complexe nu permite \u0219nc\u0219 preciz\u0103ri analitice asupra ceramicii (past\u0103, amestec, netezire, culoare). Sper\u0103m c\u0103 publicarea materialelor din s\u0103p\u0103turile lui I. Paul s\u0103 aduc\u0103 noi date [\u0219i materiale care s\u0103 permit\u0103 elucidarea unor probleme.

Semnifica\u0219ia t\u0103bli\u0219elor de la T\u0103r\u0219ia. Arta, \u0219n general, dup\u0103 cum se [\u0219tie este o form\u0103 a con[\u0219tiin\u0219ei sociale, care oglinde[\u0219te realitatea \u0219n imagini estetice. Exprimarea se face prin simbol, ideograme, pictograme. Cel mai important lot de obiecte privind transmiterea unor mesaje fie pe calea pictografic\u0103, fie pe cea mitografic\u0103 sunt pl\u0103cu\u0219ele de piatr\u0103, os sau lut. Pe acestea sunt deja idei exprimate prin simboluri.

Acestea con\u0219in mesaje scrise, semne, simboluri sacre, nume de divinit\u0103\u0219i, iar \u0219n Orient situa\u0219ii sau contracte economice. T\u0103bli\u0219ele de la T\u0103r\u0219ia au fost corelate cu t\u0103bli\u0219ele sumeriene din culturile Uruk – Djemdet Warka (Vlassa 1962; 1964; 1965; 1976, 31; Falkenstein 1965; Makkay 1969; 1990). \u0219n Balcani se cunosc peste 15 asemenea t\u0103bli\u0219e (Lazarovici Gh. 2004a; 2004b), din neoliticul timpuriu p\u0103n\u0103 \u0219n neoliticul t\u0103rziu.

T\u0103bli\u0219ele de la T\u0103r\u0219ia au constituit subiectul a numeroase lucr\u0103ri (Makkay 1990), studii de specialitate sau de informare (bibl. la: Makkay 1990; Merlini 2004; 2005a; Merlini, Lazarovici Gh. 2006). Opinii mai noi leag\u0103 aceste descoperiri de o „scriere dun\u0103rean\u0103” (Merlini 2004a; 2005; Lazarovici Gh., Merlini 2005). Cea mai ampl\u0103 analiz\u0103 asupra „scrierilor dun\u0103rene” este cea a lui S. Winn (Winn 1990, T\u0103r\u0219ia 370, vezi pagina de WEB) precum [\u0219i cea din numeroasele studii [\u0219i lucr\u0103ri ale lui H. Haarmann (1995). Noi am publicat c\u0103teva studii asupra unei structuri de baze de date, pentru a putea analiza asocieri, combina\u0219ii, corela\u0219ii sau posibile semnifica\u0219ii (Lazarovici Gh. 2003; 2004; 2004a; Lazarovici Gh., Merlini 2005; Lazarovici C.-M. 2003; 2006a). T\u0103bli\u0219ele con\u0219in \u0219ns\u0103 semne aparte.

Nu trebuie negat\u0103 leg\u0103tura cu Orientul, aceasta s-a petrecut \u0219nc\u0103 din zorile civiliza\u0219iei europene. Ideile, miturile, semnele, simbolurile, arhitectura civil\u0103, religioas\u0103 [\u0219i militar\u0103 circul\u0103 cu mai mult\u0103 rapiditate dec\u0103t grupurile umane. Greu sunt de stabilit leg\u0103turile dintre aceste spa\u0219ii. Nu trebuie negat nici rolul simbolisticii europene asupra celor din Anatolia [\u0219i Orientul Apropiat. Marea Marmara nu separ\u0103 Europa de Asia, ci le une[\u0219te. Toate acestea \u0103mbr\u0103nesc o serie de probleme, dar [\u0219i ridic\u0103 noi semne de \u0219ntrebare, privind sacrul, „arhitectura” lui [\u0219i rolul lui. \u0219n numeroase cazuri au fost descoperite obiecte de cult depuse l\u0103ng\u0103 vetre, \u0219n gropi, la funda\u0219ii, toate av\u0219nd semnifica\u0219ii legate de cas\u0103, vatr\u0103, foc, c\u0103min.

Semnifica\u0219ia ritualului de \u0219ngropare

{ tim foarte pu\u0219in despre ritualurile de \u0219ngropare ale unor p\u0103r\u0219i umane. Din baza de date, mai ales pentru Ungaria [\u0219i Romania, din 820 de morminte, peste 250 sunt p\u0103strate \u0219n stare fragmentar\u0103. Din acestea, avem [apte-opt situa\u0219ii \u0219n care sunt \u0219ngropate doar craniile (Lazarovici C.-M. et alii 2003), altele sunt f\u0103r\u0103 craniile (Kopancs-Kovacsstanya). Apar [\u0219i c\u0103teva situa\u0219ii unde sunt sacrificii umane (Kalicz, Raczky 1981); \u0219n norm\u0103ntri \u0219n locuin\u0219\u0103, sunt semnalate la Gorzsa K\u0103enydomb (Horv\u0101th 1992), la H\u0103r[\u0219ova (Popovici, Rialland 1996, 56), iar la Cernica o \u0219nmorm\u0103ntare sub vatr\u0103 (Cantacuzino 1965; Cantacuzino, Morintz S. 1965). Toate acestea sunt legate de cultul casei, al vetrei, al str\u0103mo[\u0219ului [\u0219i alte ritualuri ce de multe ori ne scap\u0103. Unele tradi\u0219ii din neoliticul timpuriu continu\u0103 \u0219n aceast\u0103 vreme.